

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin

**Erkin Aiptékin Ependim Dunyagha Kelgenlikining
70 yilliqi Munasiwéti bilen Söhbət**

Ziyaret qilghuchi: Mirza Mustafa

2010.01.01

Ilawe:

Hörmetlik Mirza Mustafa ependim nurghun waqit ajritip, Sherqiy Türkistan Istiqlaliyet kürishi sépide uzun yil mihnet serip qilghan möhtirem Erkin Aliptékin ependini 70 yashqa kirgenlik munasiwéti bilen ziyaret qilip, pat pursette dunyagha kelgüsi << Erkin Aliptékin >> namliq Terjimihal xaraktérliq eserni yézip chiqqan. Aptorning ijasiti bilen, Bu eserni Wetanim Uyghur Munbirige yollashni muwapiq kördüm. Eserdiki Süretler we Tarixi Höjjetler Erkin Aliptékin ependining arxiwidin élinghan. Aptorning ruxsiti bilen bu eserge, tunji qétim élan qilinghan www.wetanim.org tor bétining tamghisini basturdum. Tor bétini mes`ulining iradisige binaen, her qandaq tor bétini we shexslarning bu eserni köchürüp élan qilishigha bolidu. Emma menbesini eskertip qoyushni unutmasliqini soraymiz.

Hörmet bilen:

Wetanim Uyghur Munbiridin: Tarim

Erkin Aliptékin (1)

1 – Soal:

__ Hörmətlik Erkin Alptékin ependi, 70 yashqa kirgenlikingiz munasiwéti bilen sizni chin yürektin tebrikleymen.

Bilishimche, Sizning Ana we Dada tereptin bolup, Alte Chong dadingizning üchi Manju _ Xitaylarga qarshi élip bérilghan jenglerde shéhit bolghan. Chong Taghingiz Hüseyin Beg bolsa Shing ShiSey terepidin turmilarda qéyin - qistaq astida öltürülgen. Dadingiz Eysa Yüsüp Aliptékin ependi 95 yilliq ömrining 70 yilini Sherqiy Türkistan dewasi üçün Pida qilghan. Sizmu 70 yilingizning 40 yilini Sherqiy Türkistan dawasi üçün lobi paaliyetleri bilen ötküzdingiz. Siz Sherqiy Türkistanning keyinki 60 yilliq tarixida bolup ötken weqelerning janliq guwahchiliridin biri bolup hésablinisiz.

Hazirghiche hayat xatirilingizni yazmidingiz. Sizning 70 yashqa kirishingiz munasiwéti bilen bu söhbetni ötküzüshni layiq taptuq. Bu söhbət arqiliq, belkim biz yashlar bilmigen, izdep tapalmighan we hazirghiche héch bir yerde yézilmighan bezi bir muhim weqeler toghrisidiki soallirimizghimu jewap bergen bolisiz.

Aldi bilen hayat kechmishliringizdin qisqiche melumat bergen bolsingiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Men 1939 – yili 7 – ayning 4 – küni Xitayning Gensu wilayitining merkizi Lenju shehride dunyagha keldim.

**Erkin Aiptékin
Ösmürlik
Dewri**

www.wetininim.org

**Erkin Aiptékinning
Baliliq Dewri**

www.wetininim.org

1946 – yili tunji qétim Sherqiy Türkistangha chiqish pursitige érishtim. 1949 – yili Sherqiy Türkistan Xitay kommunistliri teripidin bésiwélin`ghandin kéyin, ata – anam bilen Hindistangha qéchip chiqtim. 1954 – yili Türkiyige kélip yerleshtim.

Men bashlanghuch mektepni Ürümchide, ottura mektepni Hindistanning Keshmir wilayitide, Aliy mektepni Türkiyide tamamlidim.

1961 – yilidin itibaren Türk Hawa Yolliri (THY) da ishleshke bashlidim. 1966 – 1971 – yilliri arisida THY ning istasiyun mudiri bolup, Gérmaniyining Frankfurt, Gollandiyining Amistérdam, Awistériyining Wéna Sheherliride wezipe ötidim.

1971 – yili Gérmaniyining Miyunxén Shehride “Azatliq Radiosi”ning tekliwi bilen, mezkur radiogha xizmetke orunlashtim.

1995 – yili “Azatliq Radiosi” Chéx Jumhuriyitining paytexti Praga shehridge köchüp ketkendin kéyin, muddettin burun pinsiyige chiqish teliwimni emelge ashurdum.

Yuqarqi süretning chüshendürülishi:

Ong terep Aldi rette: Merhum Liderimiz Eysa Yüsüp Aiptékin ependim
we Patime Xanim.

Üsti ret Ong tereptin: Arislan Aiptékin, Erkin Aiptékin we Ilghar Aiptékinler.

Erkin Aiptékin (2)

2- Soal:

___ Ata - Bowiliringizning kélip chiqishi togrisida melumatingiz barmu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

Ata-bowilirimizning kélip chiqishi Yéngisaning Sayliq, Saghan we Qazanchiériq dep atalghan yéziliridinken.. Dada terep chong dadilirimizning ismliri: Niyaz Beg, Yüsüp Beg we Sheyh Hezretim iken. Ana terep chong dadilirimizning ismliri bolsa: Sadi Ishqi Beg, Niyaz Beg we Abdulhekim Beg iken. Emma bularning tughum we ölüm tarixliri melum emes. Bulardin Sheyh Hezretim, Sadi Ishqi Beg we Niyaz Begler 19 - esirlerde Sherqiy Türkistanda Manju-Xitaylarga qarshi élip bérilghan jenglerde shéhit bolghan iken.

Erkin Aiptekin Jemeti

www.wetininim.org

(Sürette: Erkin Aiptékin ependining Yéngisardiki urugh-tuqqanliri. 1934. yili tartilghan süret. Soldin onggha sanighanda üçinchi Xanim Erkin Aiptékin ependining Chong anisi _ Eysa Yüsüp Aiptékin ependining Anisi Hashi Xénim. Yene Soldin onggha sanighanda arqa ret gulning arqisida turghini Hashi Xénimning anisi Aysi Xénim. Hashi Xénimning arqisidiki er Eysa Yüsüp Aiptékin ependining chong akisi Hüseyin Beg, uning yénidikisi (otturada) yene Eysa Yüsüp Aiptékin ependining otturanji akisi Abdullah Beg.)

Anam we Dadam Yéngisarda tughulghan. Dadam bilen Anam bir tuqqanning baliliri iken. Yeni Dadamning anisi Hashi xénim bilen Anamning Dadisi Niyaz Beg bir tuqqanning baliliri iken. Eslide bugünki künde bir tuqqanning balilirining turmush qurushi qanunen yasaq. Biraq u chaghlarda mümkin bolsa kérek. Dadamning Dadisining ismi Yüsüp Beg we Anamning anisining ismi bolsa Aysi xénim. Men peqet chong Anam Aysi xénimnila Yengisarda körelidim.

(Sürette: Erkin Aiptékin ependining Bir tuqqanliri. Aldinqi rettikiler soldin onggha: Ilghar ependim, Patime xanim, Eysa Yüsüp Aiptékin ependi, Eysa Yüsüp Aiptékin ependining qolidikisi Keshmirde tughulghan Gülten xénim, yandikisi Arslan ependim. Arqida turghanlar soldin onggha: Erkin Aiptékin ependim, Murat ependim we dangliq Uyghur tarixchisi, tetqiqatchisi hem yazghuchisi Polat Qadiri)

Dadamning Abdullah Beg we Hüseyin Beg atliq ikki akisi bolghan. Chong akisi Hüseyin Begni Shing ShiSey öltürgen. Sherqiy Türkistanda kommunist Xitay hakimiyetni qolgha alghanda, Hüseyin Begning oghli Abdukerimni „Eysaning qaldurup ketken jasusi“ dégen niqap astida 20 yil qamaq jasasigha tartqan. Men 1980 - yili Sherqiy Türkistangha barghanda Qeshqer Maarip Idarisida ishleyti. Kérim aka, Dadam Eysa Yüsüp Aiptékinni ziyaret qilish üçün 1982 - yili Türkiyige keldi. Qaytip ikki -üch yil kéyin wapat boldi.

(Sürette: Eng aldi otturidikisi Erkin Aiptékin ependining Keshmirde ölüp ketken singlisi rehmetlik Yalqin xénim. Otturidikiler: Erkin Aiptékin ependi, Patime Aiptékin xanim, Eysa Yüsüp Aiptékin ependi, Arslan Aiptékin ependi we Arqida turghini rehmetlik Murat Aiptékin ependim.)

Otturanja akisi Abdullah Beg (toghra esimde qalghan bolsa) 1940 - yili Lenjuda wapat boldi. Oghli Bughda Abdullah hazir „Xinjiang Uniwersitéti“de professor. Eyni waqitta dangliq bir shair. Bughda Abdullahning ikki hedisi Hashi xénim we Amine xénim wapat boldi.

Uzun gepning qisqisi: Biz Heqiqi Yéngisarliq. Tarixchi, yazghuchi we tetqiqatchi bolghan rehmetlik Haji Yaqup Anatning ipade qilishiche, Yéngisar xelqi „Yaghma“ dep atalghan qedimiy bir Türkiy qebilisidin iken. Pichaq, Qélich, Neyze, Qalqan we Oq-yar yasashqa nahayiti usta bolghan jenggiwar bir qebile iken. Hélimu bu xisletlirini bek yoqutup qoygan emes.

Erkin Aiptékin (3)

3 – Soal:

___ Ailingizning Lenjuda olturaqliship qélishining sewebi nime idi?

Erkin Aiptékin - Jawap:

___ Bizning Lenjuda olturaqliship qélishimiz, dadamning mujadilisi bilen munasiwetlik. 1901 – yili Qeshqer wilayitining Yéngisar nahiyiside dunyagha kelgen dadam, 1926 – yili sabiq Sowétler hakimiyiti astida bolghan Özbékistangha chiqip, u yerde alte yil turup qalidu. Bu alte yil, emdila 26 yashqa kirgen dadamning dunya, Sowétler Ittipaqi we Xitaygha bolghan köz qarishining hemde kelgüside Sherqiy Türkistan üçün élip baridighan mujadilisining idiyiwi asasining shekillinishide nahayiti muhim rol oynaydu.

1932 – yili Sherqiy Türkistanda Xitay hakimiyitige qarshi zor inqilap kötürölüp, pütün chégrilar taqilip ketkenlikü üçün, dadam Sherqiy Türkistangha kirelmey, 1932 – yili Xitayning shu chaghdiki paytexti bolghan Nenjingge béríp, Özbékistanda tonushqan Gherbiy we Sherqiy Türkistanliq siyasiyunlar, milletchiler, ziyalilar hem dini zatlarning pikri, telim – terbiyiliri, tewsiyilirige binaen Sherqiy Türkistan dewasini Xitay we chet`elliklerge anglitishqa térishidu.

Eslide, bizning ailidiki pütün bir tuqqan aka – ukılar ayrim – ayrim yerlerde dunyagha kelduq. Mesilen; rehmetlik akam Murat Tashkentte, men Lenjuda, inim Arislan Chungchingda, inim Ilghar Ürümchide we singlim Gülten Keshmirde tughuldi.

**Erkin Aiptékin ependim Meshhur Yazghuchi,
Dölet erbabi we Wetenperwer Ziyali
merhum Ziya Semidi bilen**

www.wetininim.org

**Erkin Aiptékin ependim Merkizi Asiyadiki Uyghur ziyaliliri we
Wetenperwer Zatlar bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (4)

4 - Soal:

___ Özingizning Ailisi, Bala-Chaqilar toghrisida melumat bèrelemsiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Elwette. Men oqushni tamamlap Istanbulda Türk Hawa Yollirigha kirip térikchilik qilishqa bashlighan chaglimda Ata - Anam, yashqa kichik inilirim we singlimni béqish mejburiyitide qaldim. Chünki, Dadam qolidiki bari - yoqni Weten - Millet dewasigha serp qiliwetkech we bashqa bir kirimimu bolmighach, iqtisadi jehettin nahayiti éghir bir weziyette iduq. Turmush quray désemmu, u chaghlarda turmush quridighan bir Uyghurmu yoqti. Gerche Türkiyilik qiz Dostlirim bolghan bolsimu, ularning Ata-aniliri „Chong toy qilip bérishi kerek“ , „Ayrım öy tutup bérishi kerek“... dégen´ge oxshash bir talay shertlerni qoyishti. Méning u chaghlarda bu shertlerni orundaydighan maddi imkanim yoq idi.

Men peqet 1971 - yili “Azatliq Radiosi”gha kélip ishleshke bashlighandin kéyinla turmush qurush imkaniyitige ige boldum. Turmush qurushqa layiq bir Uyghur bolmighach, bir Alman (Gérman) xanim bilen turmush qurdum, Hazir 30 yashtin ashqan Yalqin isimlik bir qizim we Pars isimlik bir oghlum bar. Qizim Alman Télékomda mutixesis bolup ishleydu. Oghlum bolsa Gymnaziyumda oquwatidu.

Erkin Aliptékin ependim Ayali bilen

www.wetanim.org

Erkin Aliptékin ependining qizi Yalqin

www.wetanim.org

**Erkin Aliptékin ependining Oghli
Pars**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin (5)

5 – Soal:

___ Eysa ependim Nenjingge barghan chaghlirida, Xitaydiki omumi weziyet qandaq édi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ 1911 – yili 10 – ayning 10 – küni Dr. Sun Jungsén(Sun yatsen) bashchiliqidiki Gomindang Partiyisi esirlerdin béri Xitay milliti üstidin hökümraniq yürgüziwatqan Manju hakimiyitini aghdurup tashlap, milletchi xitay hakimiyitini tikleydu. Dr. Sun 1925 – yili ölgendin kéyin, Jyang Jyéshi(Chiang key shek) hakimiyetni qoligha alidu. Bu zamanda Xitayning köpligen ölkiliri millitaristlarning ilkide idi. Ular Jyang Jyéshi rehberlikidiki merkizi hökümetke itaet qilmayti. Jyang Jyéshi 1926 – yili millitaristlarga qarshi urush qozghighan bolsimu, hemmini öz itaéti astigha kirgüzelmeydu.

Jyang Jyéshi yene 1927 – yili Xitaydiki kommunistlarni pütünley yoqutush herikiti qozghaydu. Emma Maozédu bashchilidiki bir türküm kommunistlar Shangxeydin qéchip chiqip, Xunen ölkisige bérip, u yerde Guomindanggha qarshi kürishini dawamlashturidu.

1931 – yili Yapuniye Xitaygha bésip kirip, Manjuriyini ishghal qilghandin kéyin, pütün xitayni istila qilishqa bashlaydu. Bu chaghda, Amérika höküméti yapungha qarshi Guomindang bilen Gongsendangni birleshtüridu. Bu birlishish kéyinche Gongsendangning paydisigha bolidu. Melum bolghinidek, Sowét Ittipaqi teripidin

qollashqa érishken kommunistlar ikkinchi dunya urushidin kéyin milletchi xitaylar üstidin gelibe qilip, hakimiyetni qoligha alidu. Merhum dadam Eysa Yüsüp Aiptékin Nenjingge barghan waqti, Xitayning omumi weziyiti mana shundaq chirmash bir dewirge toghra kelgen.

**Erkin Aiptékin endim Amérika Kongirés ezasi
Tom Lantos we uning Xanimi Bilen**

www.wetininim.org

**Erkin Aiptékin endim Meshhur Qirghiz
Yazghuchisi Chinggiz Aytmatow bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (6)

6 – Soal:

___ Eysa ependin Xitayda paaliyet élip bériwatqan shu zamanda, Sherqiy Türkistanning omumi weziyiti qandaq édi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Bu zamanda, Xitayning bir mustemlikisi bolghan Sherqiy Türkistanmu Yang Zengshing(1911–1928), Jing Shuren(1928-1933), Shing Shisey(1933-1943) qatarliq millitaristlarning hakimiyiti astida idi. 1931 – yili Sherqiy Türkistanning Qumul wilayitide Xitay hakimiyitige qarshi qozghulang kötürüldi. Bu qozghulang qisqa bir muddet ichide Sherqiy Türkistanning pütkül wilayetlirige yéyilip, buning netijiside 1933 – yili 11 – ayning 12 – küni Qeshqerde Sherqiy Türkistan Islam Jumhuriyiti qurulidu.

Bu jumhuriyetning qurulushi Xitaydin bekre, Sowét Ittipaqini chöchütidu. Sherqiy Türkistanda qurulghan bu musteqil döletning öz mustemlikisidiki Gherbiy Türkistangha tesir körsitishidin endishe qilidu. Buning üçün, bu musteqil jumhuriyetni derhal öz tesiri astigha élishqa térishidu.

Emma Sherqiy Türkistan Islam Jumhuriyiti höküméti “Xuda tonumighan dinsiz kommunist hakimiyet” dep, Sowét Ittipaqining yadrem tekliwini ret qilidu.

Sherqiy Türkistan Islam jumhuriyiti hökümétini öz tesiri astigha alalmighan Sowétler Ittipaqi, Ürümchide qozghulangchilar teripidin qorshawgha chüshüp

qalghan Shing Shiseyge yordam bérıp, uning “shinjiang hökümétining eskiri walisi” bolushigha yordam qilidu. Netijide, Gomindang höküméti bilen pütkül alaqsini üzgen Shing Shisey, özini Sowétlerning qoynigha étip, Sowét Ittipaqining bir qorchiqigha aylinidu.

1933 – yili Shing Shisey Moskwagha bérıp Stalin bilen uchrashqanda, Sowét Ittipaqi bilen bir kélishim tüzüp, Sherqiy Türkistan téritoriyasida Sowét Ittipaqigha nahayiti köp imtiyazlarni tonuydu. Shuning bilen Sherqiy Türkistangha nurghunlighan sowét eskerliri kirip, memliketning her tereplirige jaylashidu. Sherqiy Türkistangha Gomindang armiyasining kirishining aldini élish üçün, Qumul shehri etrapigha chong bir Sowét eskiri bazisini qurudu.

Buningdin tashqiri, “Mutixesis, Meslihetchi, Tetqiqatchi” dégendek niqaplar astida Sherqiy Türkistangha kirgen NKVD(KGB din ilgiri, jasusluq xizmetlirini zimmisige alghan eskiri razwétka orgini) jasusliri dölet apparatining eng muhim orunlirini öz kontiroli astigha alidu. Uning üstige, Sherqiy Türkistan Jumhuriyiti rehberlirining arisigha her түrlük ighwalarni tarqitip, ularni bir birige düşmen qilishqa bashlaydu. Aqiwette, Sherqiy Türkistan Islam Jumhuriyitining Prézidénti Xoja Niyaz Haji Shing Shisey bilen kélishishke mejbur bolup, uning orun basarlighigha teyinlinidu.

Buninggha qarshi chiqqan Sherqiy Türkistan Islam Jumhuriyitining bash ministéri Sabit Damollam bashchiliqidiki rehberlerni eskiri küch bilen tarmar qilghan sowét ittipaqi, emdi Sherqiy Türkistanni pütünley öz kontiroli astigha alidu we bu jumhuriyetni aghdurup tashlaydu.

**Erkin Aiptékin ependim Dalay Lamaning Washington
turushluq mexsus wekili Lodi Gyari we
Amérika Kon'gírés ezasi Karl Léwin bilen birge**

www.wetanim.org

**Erkin Aiptékin ependim Éngiliz Lordlar palatasi ezasi
David Ennals we Lichtinstein Prési Hans Adam
bilen birge**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin (7)

7 – Soal:

__ Sherqiy Türkistanning Sowét tesiri astida qélishigha Gomindang merkizi höküméti qandaq inkaslarda bolghan?

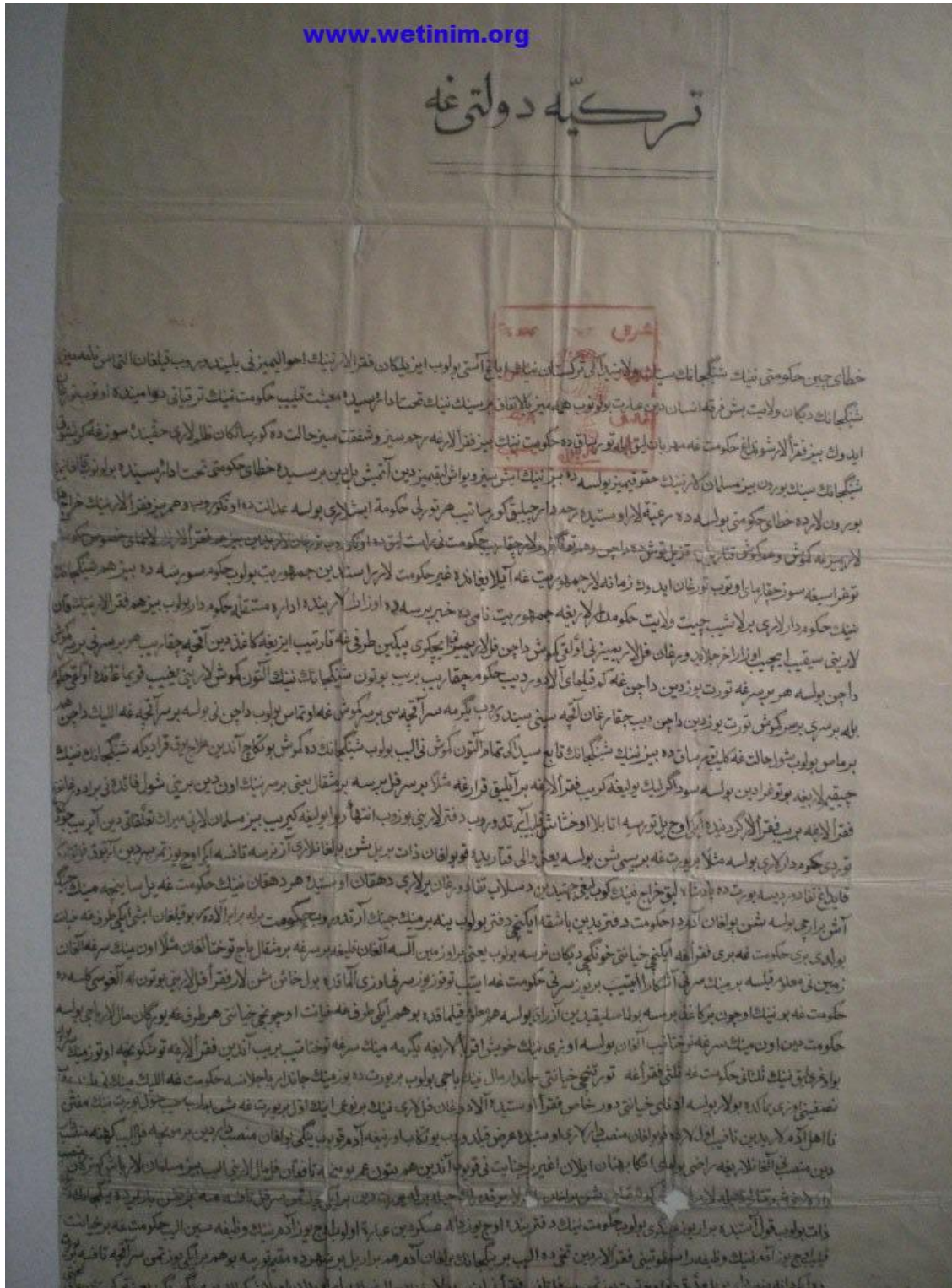
Erkin Aiptékin _ Jawap:

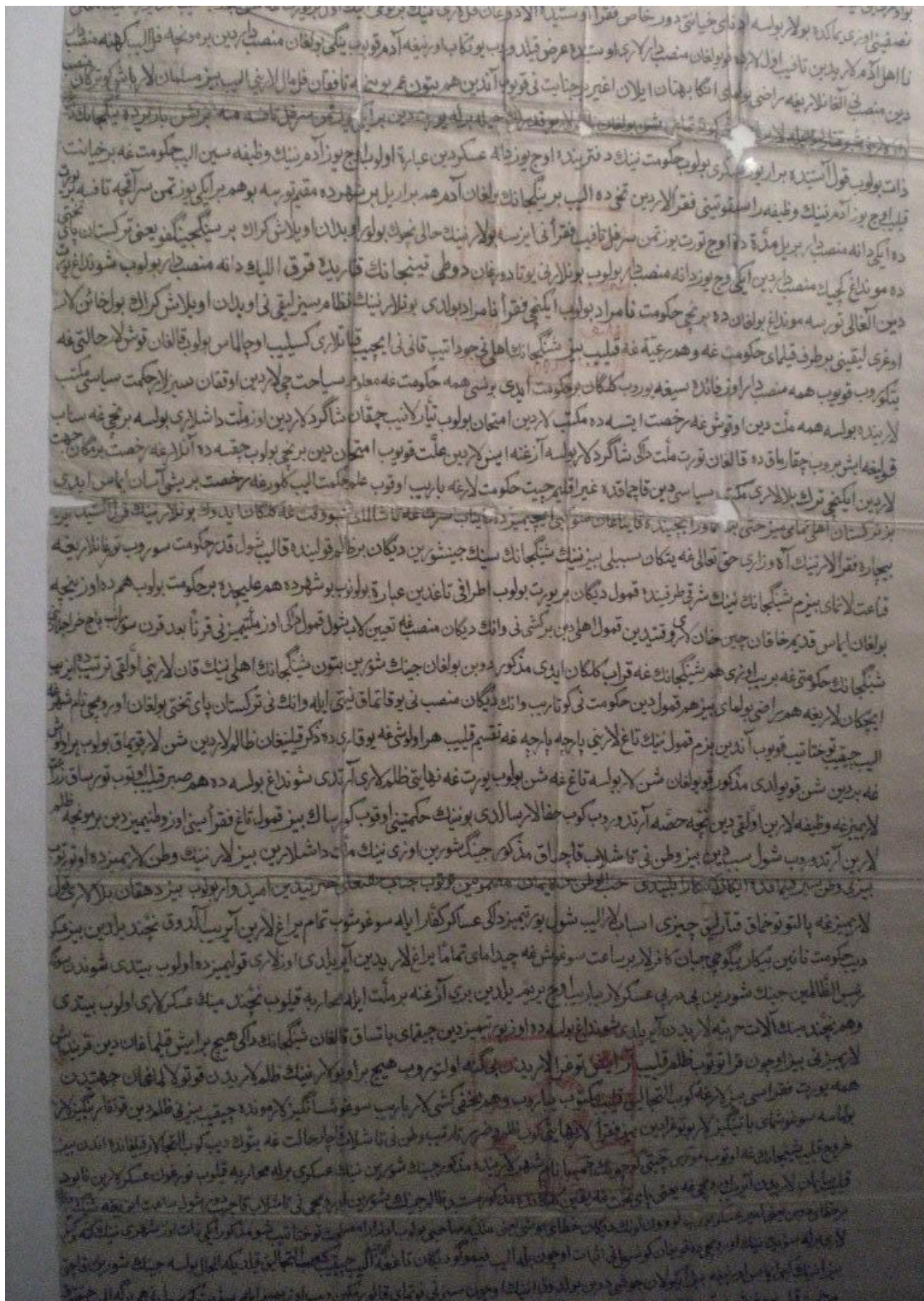
__ Yapun bilen bolgha urush tüpeyli, Gomindangning Sherqiy Türkistanning weziyitige köngül bölgüdek hali yoq idi. Shundaq bolsimu, Gomindang höküméti Sherqiy Türkistanning pütünley sowét tesiri astida qélishining aldini élish üçün, Jyang Jyëshining orun basari Géniral Xuang Musungni Ürümchige ewetishni qarar qilidu. Buni anglighan dadam Eysa Yüsüp Aiptékin, Gomindang hökümétige murajiet qilip, Ürümchige baridighan hey`etler qataridin özigimu bir kishilik orun bérilishini telep qilidu. Dadamning bu teliwi Gomindang höküméti terpidin qobul qilinidu. Dadamning meqsidi, mushu bahanida Sherqiy Türkistangha chiqip, yerlik inqilapchilar bilen körüshüsh, pikir almashturush we ularning teliwi boyiche bir yol izlesh idi.

1933 – yili 6 – ayning 7 – küni, dadam Xuang Musung bashchiliqidiki hey`et bilen Ürümchige kélidu. Xuang Musung Shing Shisey bilen körüshüshni dawamlashturiwatqan bir mezigilde, dadam Xoja Niyaz Hajim bilen körüshüshning yollirini izleydu. Emma biwaste körüshüsh mümkin bolmaydu. Xoja Niyaz Hajimning meslihetchiliridin Tahir beg, Kerimxan begler bilen körüshidu. Dadamning Sherqiy Türkistanda qep qélish teliwige qarshi chiqqan Tahir beg we Kerimxan begler, dadamni Xuang Musung bilen Xitaygha qaytip, Sherqiy Türkistandiki heqiqi weziyetni dunya jamaetchilikige anglitishqa térishishni, eger imkan tapalisa, chet`ellerning xitaydiki elchiliri bilen körüshüp, inqilapchilargha maddiy we meniwiyy yordemler bérishini qolgha keltürüshni rija qilidu.

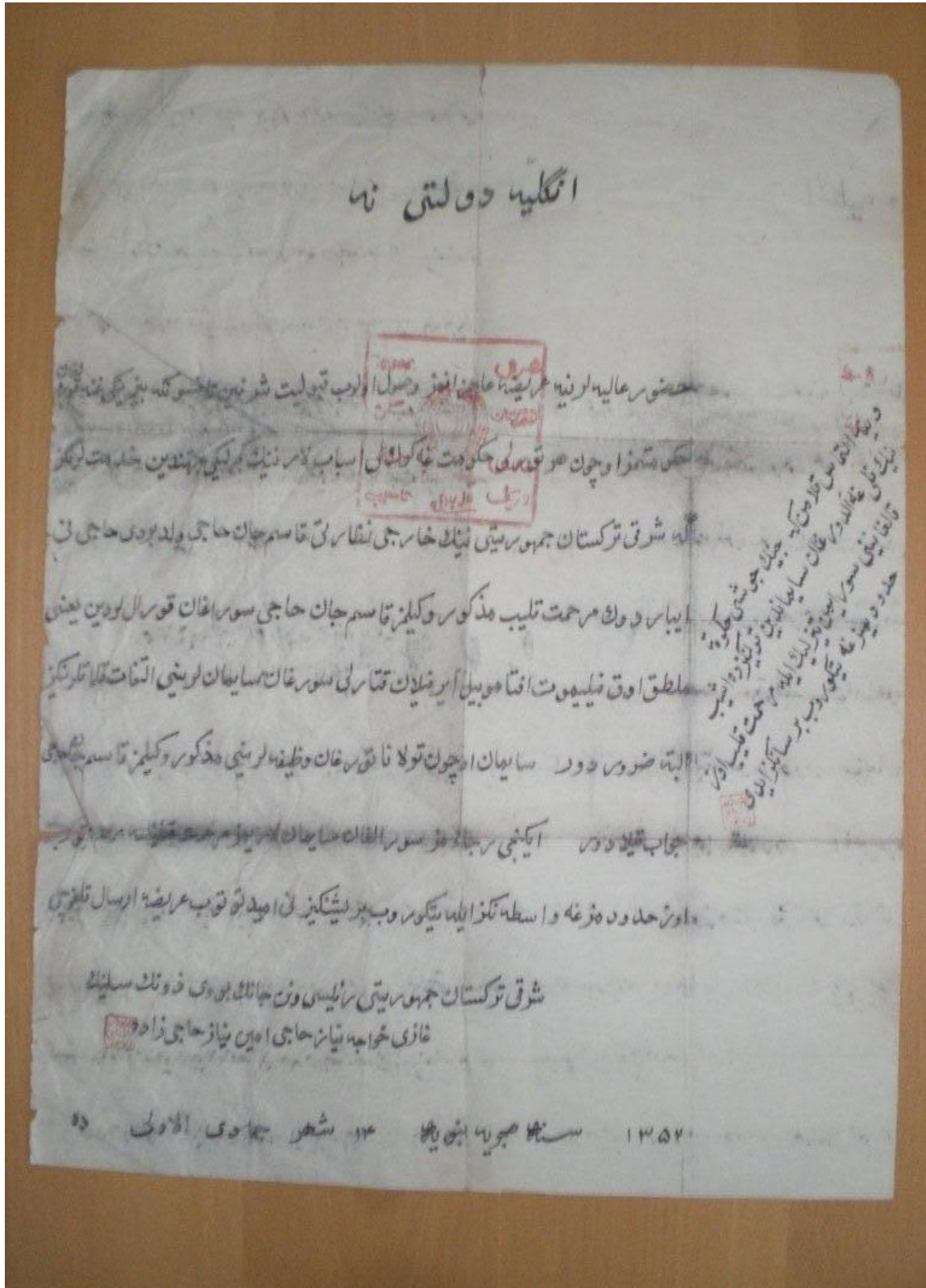

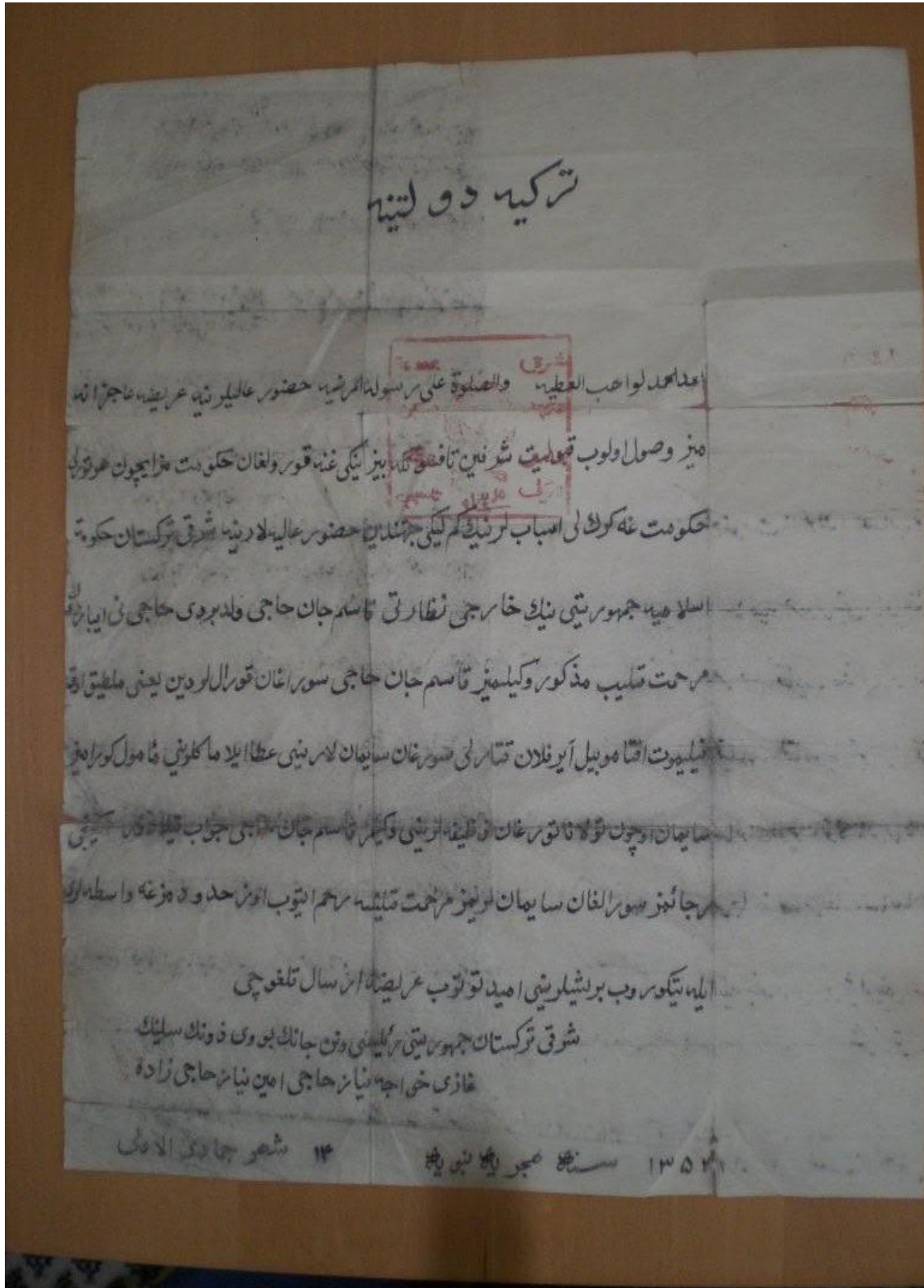
Tahir we Kerimxan begler, Xoja Niyaz Hajimning öz waqtida Engiliye we Türkiye döletliridin yardım sorap Sherqi Türkistan hükümeti Tashqi Ishlar Ministéri Muhammed Qasimjan Hajimni Hindistangha ewetkenlikini, biraq hazirghiche uningdin ijabi bir jawap alalmighanliqini, eger mümkün bolsa, téxiche Hindistanda bolghan Qasimjan Hajim bilen uchrushup bu xususuta körüşüshnimu dadamdin iltimas qilishidu. Shundaq qilip, dadam Nenjingge qayitqandin kéyin, Türkiye, Engiliye we Amérika elchiliri bilen alaqe baghlap, ulardin yardım telep qilghan bolsimu, hich bir netijige érishelmeydu. Emma dadam Qasimjan Hajim bilen peqet 1939 _ yilining axirlirida Hindistanda körüşheleydu. Qasimjan Hajim, Hoja Niyaz Hajimning Engliye we Türkiye döletleridin yardım sorap öz waqtida yazghan resmi xetlirini dadamgha béridu.

[illegible]

www.wetininim.org

ترکیه دولتی

خطای جیب حکومتی نیک شیکمانک سیک لایتنی کی ترکیه ای نیک باغ آس یولوب این یلکان فقر ای نیک احوالیمیزی بیلیمه سیریب قیلغان انی اسمیمه
شیکمانک دیکان ولایت بش قه انسان دین عدالت یولوب همه من لایتنی بر سیک نیک تحس ادا عسید اعبیت قلیب حکومت نیک ترقیاتی دوا مینده اویوب
اید وک بیز فقر لایتنی حکومت غه مهربان لایتنی قورساق ده حکومت نیک بیز فقر لایتنی رحیمه و شفقت سیر حالت ده کورسا کان لایتنی حقیقت سوز غه کر لایتنی
شیکمانک سیک بورین بیز مسلمان لایتنی حق قهریمز بولسه ده بیز نیک ایش سیر و یاش بیز دین آتمیش بایرین بوسید خطای حکومتی نیک ادا عسید بولور قیاقان
بورون لایتنی خطای حکومتی بولسه ده مرعیه لایتنی اوستید چه دایر جیل قیاقان سیک سیر نیک حکومت ایستای بولسه عدالت ده و کورسید و هر بیز فقر لایتنی خرافه
لایتنی غه کوش و عسکوش قیاقان قیزیل قوش دایرین و هر قیاقان لایتنی چار سیک حکومت غه لایتنی اوتورده او کورسید بیز فقر لایتنی لایتنی مخصوص کورسید
توقیر اسیفه سوز قیاقان لایتنی تورغان اید وک زمانه لایتنی چار سیک غه آیلای قیاقان غیر حکومت لایتنی مسلمان این جمه قهریمز بولور حکومت سوز سید ده بیز هر شیکمانک
نیک حکومت دار لایتنی بولایش چیت ولایت حکومت لایتنی جمه قهریمز نامی خبر سیر سید ده اوز لایتنی اوستید ادا و مستقار حکومت بیز فقر لایتنی نیکان
لایتنی سیک سیریب بیز لایتنی چار سیک لایتنی و هر قیاقان لایتنی قوش دایرین قیاقان لایتنی سیک سیریب بیز فقر لایتنی قوش دایرین قیاقان لایتنی سیک سیریب بیز فقر لایتنی
دایرین بولسه هر بیز غه تورق بوز دین دایرین غه که قیاقان لایتنی دایرین حکومت سیریب بیز فقر لایتنی نیکان لایتنی نیکان لایتنی نیکان لایتنی نیکان لایتنی نیکان لایتنی
باله بیز سیریب بیز کوش تورق بوز دین دایرین دایرین حکومت سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
برماس بولور شوا حالت غه کورسید سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
حقیقه لایتنی بولور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
فقر لایتنی بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
تورق حکومت دار لایتنی بولور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
قایم قیاقان بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
آش بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
بولور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
زمنین غه حکومت سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
حکومت غه بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
حکومت دین اوتور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
بوی قیاقان نیکان حکومت غه لایتنی فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
نصفین بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
نا اهل آده لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
دین منفعت لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
اور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
ذات بولور بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
قیاقان بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی
دوا کورسید بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی سیریب بیز فقر لایتنی

Erkin Aliptékin (8)

8 – Soal:

___ Bu xil shert – sharait astida, Eysa ependimning Xitay ichide élip barghan paaliyetliri némilerdin ibaret bolghan?

Eysa Yüsüp Aliptékin

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Bu soalingizgha, merhum Muhemmed Imin Bughra Hezritim 1952 – yili Istanbulda neshir qildurghan “Sherqiy Türkistanning Tarixi, Jughrapiyisi we Hazirqi Weziyiti” namliq kitabida mundaq jawap béridu:

“ ... 1932 – yilidin béri, Xitay ichide bolghan Sherqiy Türkistanliq milletchilerdin Eysa endim, shu chaghda Xitay ichide bolghan bezi bir yurtdashlarning yardimi bilen Sherqiy Türkistandiki zulumni Xitay yobashchilirigha, Xitaydiki Islam we Gherip döletlirining déplomatlirigha anglitip, chare – tedbir izlesh üçün mujadile bashlatqan idi. Nenjingde “Chini Türkistanning Awazi”, “Xan Tengri”, “Altay” dégen mejmuelerni chiqirip, namayishlarni uyushturup, ilmiy muhakime yighinliri ötküzüp, Sherqiy Türkistan dewasining Xitay ichide tonulushida zor rol oynidi...”.

Uyghur tarixchisi Polat Qadiri 1947 – yili ürümchide neshir qilinghan “Ölke Tarixi” namliq esiride, yuqarqi soalgha jawap bérup shundaq yazghan:

“ ... Eysa endim Xitay ichide bolghan chaghlarda, wetini üçün paydiliq bolghan her pursettin paydilini, Sherqiy Türkistan dewasini algha basturushqa térishti. Uning Sherqiy Türkistandiki zulumni Xitay ichide, Xitay metbuatliri arqiliq hem Xitaygha hem dunya jamaetchilikige yetküzüsh üçün élip barghan paaliyetliri, Shing Shiseyge oxshash Sherqiy Türkistandiki Xitay déktaturlirininimu nahayiti biaram qildi. shuning üçün, Shing Shisey Xitayda neshir qiliniwatqan chong gézitlerge élan bérish arqiliq, Eysa endimga qarshi bezi waqitlarda <Amérika jahangérlirining jasusi>, yene bezi waqitlarda <Yapun millitaristlirining jasusi> dep qarilash kampaniyisi yürgüzdi...”.

**Erkin Aiptekin ependim Yawrupa Parlaménti ezasi
Oliver Dupuis bilen bille**

www.wetanim.org

**Erkin Aiptekin ependim Yawrupa Parlaménti ezasi
Mai _ Weggen xanim bilen birge**

www.wetanim.org

www.wetanim.org

**Erkin Aliptékin ependi Türkiye Bash
Ministéri Rejep Tayip Erdogan ependi
we Nuri Türkel ependiler bilen**

www.wetanim.org

Erkin Aliptékin ependim Dalay Lama bilen

Erkin Aiptékin (9)

9 – Soal:

___ “Chini Türkistan” atalghusi zadi qandaq peyda bolghan? Merhum Eysa Yüsüp Aiptékin ependi Nenjingda nime üçün “Chini Türkistan Awazi” namliq Mejmueni neshir qildi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Xuddi bügünkige oxshash, shu chaglardimu “Sherqiy Türkistan”, “Türkistan” yaki “Uyghuristan” dégen kelimilerni tilgha élish qanuni jehettin cheklen`gen idi.

“Chini Türkistan” dégen atalghuni qollinishtiki meqsed, “Chini” dep turup, Xitay qanuni teripidin qollunulush men`i qilinghan “Türkistan” dégen namni téridürüş we uni janlandurushtin ibaret idi. Epsuski, bu meqsed hasil bolmide. “Chini” dégen ibare qollinilghan bolsimu, “Türkistan” dégen nam xitaylarga réaksiye qildi.

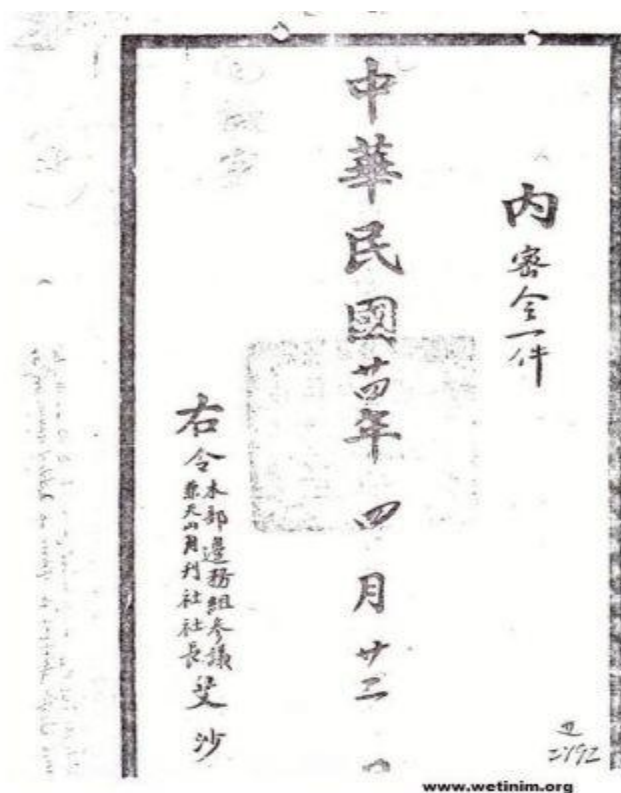
Xitay höküméti qanuni rewishte men`i qilinghan “Türkistan” dégen namni qollandi, dégen jinayetni artip, “Chini Türkistan” mejmuesini resmi cheklidi. Neshriyatning pütkül mal – mülüklirini musadire qildi. Dadamni “Dölet Qanunigha Qarshi Chiqti” dep eyiplep, memuri we herbi sotqa tapshurdi.

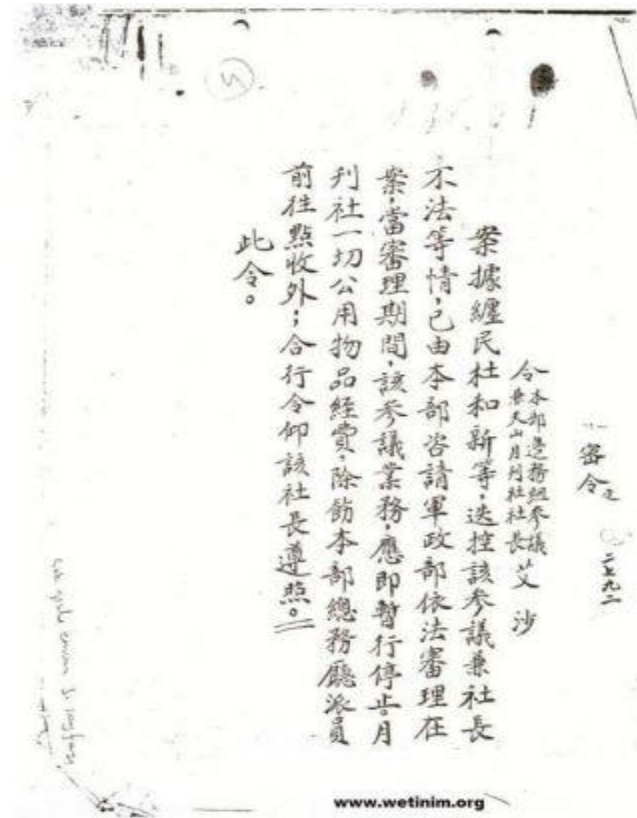
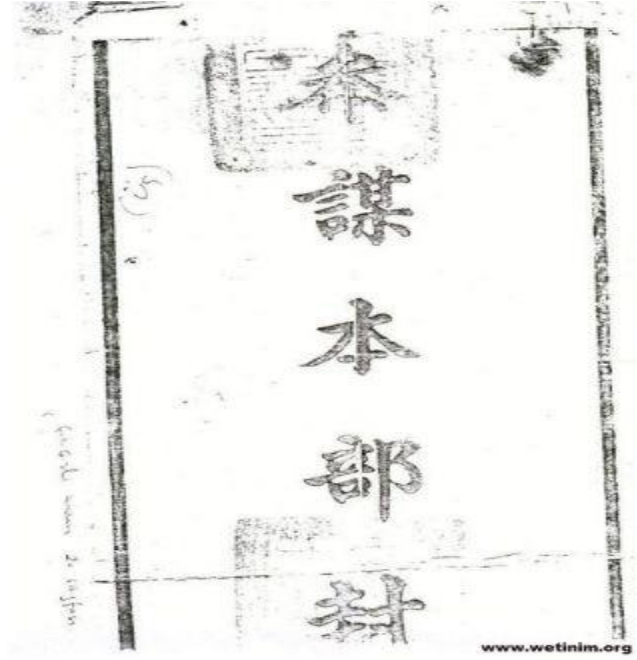
Dadamni “Dölet qanuni teripidin cheklen`gen Türkistan kelimesini qolliniwatidu” dep xitay hökümétige chaqqan kishi Abdul Aziz isimlik bir Uyghur idi. Bu weqening ochuq ispatliridin biri, Xitay Milliy Mudapie Ministirlikining 1935 – yili 4 –

ayning 22 – küni chiqarghan permanidur. Mezkur permanda qisqiche mundaq déyilgen:

“...Chin Chigra rayoni xelqige tewe bolghan Duxéshin, meslihetchi we mejmue igisining (Meslihetchi we Mejmue igisi __ Eysa ependini körsitidu) qanungha qarshi heriket qilghanliqidin shikayette boldi. Milliy Mudapie Ministérlik bu kishining jawapkarliqqa tartilishi toghruluq urush ishlari ministérlikige murajiet qildi. Eskiri sotta mezkur meslihetchining hazirqi pütkül wezipiliridin élip tashlinishi we mejmuening derhal taqilishi heqqide qarar chiqirildi. Neshriyatning pütkül mal – mülükliri milliy mudapie omumi ishlar idarisi teripidin ewetilidighan memurlar teripidin musadire qiliniidu. Mejmue igisining bu buyruqqa itaet qilishi zörürdur...”

Guomintang Milliy mudapiye ministérlikining Permani:

Erkin Aiptékin (10)

10 – Soal:

___ “Üch ependiler” qachan tonushqan? Xitayda qandaq paaliyetlarni élip barghan? Ularning küresh stratégiyisi nimilerdin ibaret bolghan?

Erkin Aiptékin ependim Ispaniyining burunqi Medeniyet Ministéri, Parlamént ezasi we UNHCR teshkilatining sabiq reisi Federico Mayor bilen bille

www.wetanim.org

**Erkin Aliptékin ependim Gérmانيye Parlaménti ezasi
Angelika Löster - Losack xanim bilen**

www.wetanim.org

Erkin Aliptékin _ Jawap:

___ Dr. Mes`ud Sabri Bayquzi 1935 – yili, Muhemmed Imin Bughra Hezritim 1943 – yili ichkiri Xitaygha béríp, kéyinche Sherqiy Türkistan tarixida “Üch ependiler” dep atalghan heriketni bashlaydu. Bu heriketke shu zamanda ichkiri Xitayda yashawatqan Abdulqadir Samani, Ismail ependige oxshash yene bir türküm ziyalilarmu qatnishidu.

Bu üç ependining Xitayda élip barghan ortaq mujadilisi heqqide Muhemmed Imin Hezritim 1952 – yili istanbulda neshir qilinghan “Sherqiy Türkistanning Tarixi, Jughrapiyisi we Hazirqi Weziyiti” namliq kitabida mundaq dep yazidu:

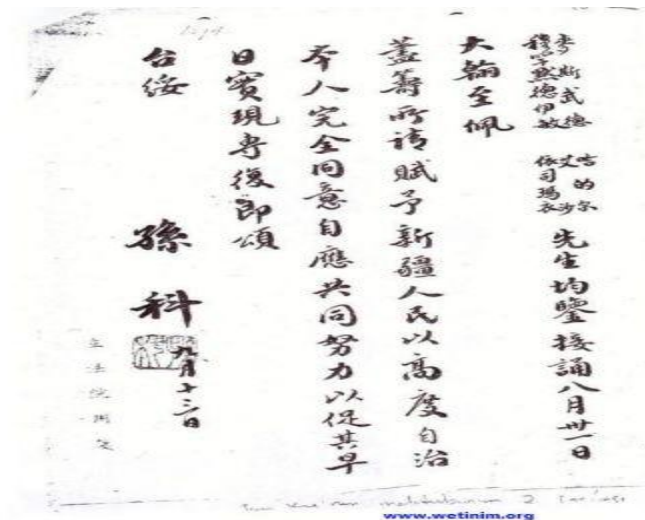
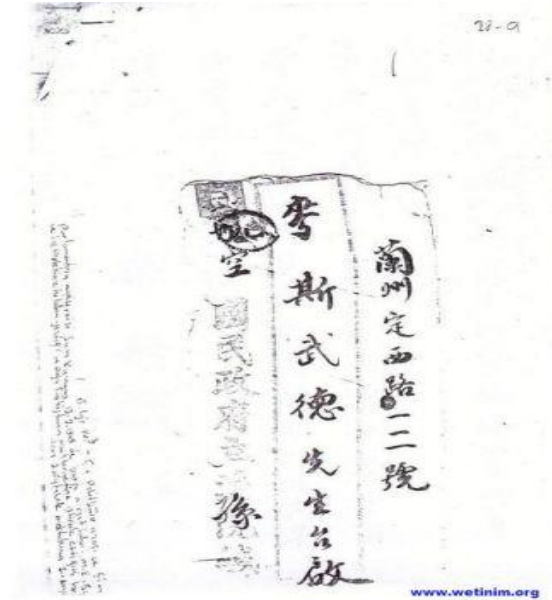
“... Bolupmu, 1944 we 1945 – yilliri arisida, Xitay ichide élip barghan siyasiy paaliyetlerimiz nahayiti tesirlik boldi. U chaghlarda Xitay ichide Sherqiy Türkistan xelqining arzu – tilek, dat – peryatirini anglitidighan bizdin bashqa kishi bolmighach, Xitay hökümeti bizlarni öz qurultaylari we resmi mejlislerige saylash mejburiyitide qaldi. Biz bu pursettin paydilinip, Sherqi Türkistan üçün << Aliy muhtariyat>>, <Shinjiang> dégen isim ornigha <<Sherqiy Türkistan>> dégen namning qollunilishini, Sherqiy Türkistandiki xelqning <Türkiy xelqler> dep atilishini telep qilduq. Buningdin tashqiri, chong Xitay gézitleride <Shinjiang emes, Sherqiy Türkistan>, <Sherqiy Türkistan xelqi Xitay emes, Türki>, <Dinimiz Islam> dégen témilarda maqalilar élan qilip, Xitaylarning, Islam alimining we Gherip döletlirining diqqitini dewayimizgha jelip qilishqa térishtuq. Li Dungfanggha oxshash bir türküm showinist Xitay alimlirining << Sherqiy Türkistan xelqi Türki emes, Uyghurlar Hunlardin törelgen, Hunlar bolsa qedimqi Xitaylardin törelgen, buning üçün Uyghurlar bilen Xitaylar qan qérindash bolup hésaplanidu” dégenge oxshash héch bir ilmiy pakitqa tayanmighan bayanlirini ilmiy rewishte chüshürüttuq. Shu chaghda Gomindang Partiyisining Polibürosining reisi we Dr. Sun Jungsenning oghli bolghan Sunku, Xitay peylasofliridin Go Muru we Ma Jungyinggha oxshash kishiler Üch Ependining <<Ali muhtariyet>> telebini ashkare qollap chiqidu. Netijide, Gomindang Partiyisining 6 – Qurultiyigha Sherqiy Türkistan xelqige Aliy muxtariyat bérilishi toghrisida yollighan murajiet, qurultay ezalirining köpchiliki teripidin maqullanlanidu...”

Sunku, Sherqiy Türkistangha Aliy muxtariyat bérilishi toghrisidiki murajietni qollaydighanliqini resmi bir xet arqiliq üç ependige bildüridu. Xette qisqiche mundaq yézilidu:

“Mes`ud, Emin, Eysa, Abdulqadir, Ismail:Silerning 1945 – yili 8 – ayning 31 – küni yazghan xétinglarni tapshurup aldim. Shinjiang xelqige Aliy muxtariyat bérilishi

toghrisidiki teleplirlinglarga menmu qoshulimen. Bu telipinglarning qisqa waqit ichide emelge ashurulushi üçün, hemmimiz birlikte mujadile qilishimiz kérek..."

Sunkuning xéti:

Erkin Aліptékin (11)

11– Soal:

___ Üch ependiler néme sewebtin shu chaghda Aliy muxtariyat telep qilidu?
Némishqa musteqilliq telep qilmaydu?

**Erkin Aліptékin ependim Yawrupa Parlaménti
ezasi Aisma ependim bilen**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Buning sewebini shu chaghda aliy muxtariyat telep qilghan Üch Ependining biri bolghan Muhemmed Imin Bughra Hezritimning aghzidin anglash paydiliq.

Muhemmed Imin Bughra Hezritim “Sherqiy Türkistanning Tarixi, Jughrapiyisi we hazirqi weziyiti” namliq kitabida bu heqte mundaq dep yazidu:

“Shu chaghlarda Xitaydin qutulush mümkin édi. Emma Xitayni qoghlap chiqarsaq, Sowét Ittipaqi Sherqiy Türkistanni ya özi bésiwalatti yaki sherqiy Türkistanni Xitaygha qaytidin tutup béretti. Buning ochuq misali, 1933 – yili we 1944 – yili qurulghan Sherqiy Türkistan musteqil jumhuriyetlirining Xitay bilen ish birliki qilghan Sowét Ittipaqi teripidin aghdurulushidur. Buning üçün biz, <Xitayni Sherqiy Türkistandin chiqirayli, emma Sowét Ittipaqining Sherqiy Türkistanni bésiwélashining aldini alayli> deydighan bir siyasiy yol izlesh mejburiyitide qalduq. Bir kommunist sistémida bolghan Sowét Ittipaqining Sherqiy Türkistanni bésiwélashining aldini élishning yigane yoli aliy muxtariyat idi. Biz aliy muxtariyattin paydilinip, Sherqiy Türkistanda bir milliy hökümet qurup xelqimizni siyasiy, iqtisadiy, ijtimaiy we medeniy jehetlerdin tereqqiy qilduriwalghandin kéyin, musteqilliq telibimizni emelge ashurushni köz aldida tutqan éduq...”

Xoten emiri, eskiri qomandan, din alimi, tarixchi, yazghuchi we tetqiqatchi bolghan Muhemmed Imin Bughra Hezritim, 1931 – yili Sherqiy Türkistanda Xitay hakimiyitige qarshi kötürülgen umumiy qozghulangning rehberi hemde Sherqiy Türkistan Islam Jumhuriyitining qurghuchilirining biridur. U Xitay, tunggan we Sowét eskerlirige qarshi élip bérilghan jenglerge qatnashqan. Bu jenglerde barmaq we qulaqliri qélich bilen chanalghan. Shahmensur, Emir Abdullah isimlik ikki qérindishi bu jenglerde Shéhit bolghan, musteqilliqni ghaye qilghan ulugh bir liderimizdur.

Eslide, Sherqi Türkistan üçün Aliy muhtariyet telep qilghanlar peqet Üch Efendilerdinla ibaret emes. 2000 – yili Béijing milletler neshriyati teripidin neshir qilinghan “Shinjiang Üchwilayet Inqilawi Tarixi” da yézilishiche, 1947 – yili Nenjingde chaqirilghan Milletchi Xitay (Guomindang) Xelq Qurultiyigha qatnashqan Ili déligatsiyisining bashliqi Ehmetjan Qasimimu, Sherqiy Türkistangha Aliy muxtariyat bérilishini telep qilghan.

Rahmetlik Ziya Samidi ependimning 1974 – yili 3 – ayning 19 - küni Almutada neshir qilinghan “Komunizim Tughi” gézitige yazghan maqalisida, 1950 – yili 10 – ayning 1 – küni Béyjingge barghan Sherqiy Türkistan hey’etining shu chaghda “Xitaydiki Az Sanliq Milletler Milletler Komissiyesining bashliqi bolghan Li Wéyxen bilen élip barghan muzakiriler jereyanida, Xitayda bir fédiratiw döletning teshkil qilinishini, Sherqiy Türkistangha bu fédiratiw dölet ichide Ali muhtariyat bérilishini we bir mustemlike ismi bolghan “Xinjiang” ismining ornigha “Uyghuristan Ittipaq Jumhuriyeti” ismining bérilishini telep qilghanliqini yazidu.

Eger yuqirida ismi zikir qilinghan liderlirimiz shu chaghlarda “Ali muhtariyat” teleplerini kötürüp chiqqan bolsa, buning shu chaghlardiki siyasiy weziyetke köre bezi bir muhim sewepliri bolishi mümkin. Ötmüşni bugünning ölchimi bilen bahalash zor bir xatadur.

**Erkin Aliptékin ependim Yawrupa
Parlaménti ezasi Etena bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (12)

Erkin Aiptékin

www.wetanim.org

**Erkin Aiptékin endim Yawrupa Parlaménti ezasi
Karl Von Habsburg endi bilen
Sherqiy Türkistan mesilisi boyiche Söhbette**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin (12)

12 – Soal:

___ “Üch Ependiler” qachan we qaysi shertler astida Sherqiy Türkistangha chiqti?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Bu soalning jawabini bérishtin ilgiri, 1940 – yillardiki Sherqiy Türkistanning omumi siyasiy weziyitini qisqiche bir közdin köchürüp chiqishta payda bar.

Natsist Gérmaniyisi 1941 – yili 6 – ayning 22 – küni Sowét Ittipaqigha bésip kirgendin kéyin, Sowét Ittipaqi Amérika, Engiliye we Milletchi Xitay bilen ittipaqdash bolidu. Bu siyasiy özgürüş, shu chaqqiche Moskwaning bir qorchiqigha aylinip qalghan Shing Shiseyni qattiq biaram qilidu. Chünki, eger ittipaqdash armiye Gérmaniye we Yapungha qarshi urushta ghelibige érishken teqdirde, Amérika we Engiliyining bésimi bilen Sowét Ittipaqining Sherqiy Türkistandin chiqip kétish éhtimali bar édi. Bundaq bir weziyette, Milletchi Xitay Shing Shiseyni jazagha tartishi mümkin idi. Buningdin qoruqqan Shing Shisey, derhal milletchi Xitay bilen kélishish yollirini izleydu. Milletchi Xitay Géniral Ju Shiaoliangni Shing Shisey bilen körüşhüş üçün Ürümchige ewetidu. Shing Shisey Ju Shiaoliangdin eger Xitayning qoynigha qayitqan teqdirde, özining jazalanmaydighanliqi toghrisida kapalet soraydu.

Shing Shisey bu kapaletke érishkendin kéyin, öz waqtida Sowétler Ittipaqi bilen tüzülgen pütün kélishimlerni bir tereplime bikar qilip, Sherqiy Türkistandiki pütkül Sowét eskerlerini, <mutixesis, meslihetchi, tetqiqatchi> namidiki jasuslarni qoghlap chiqiriwétidu. Shu chaghda Xitayning Gensu wilayitide bolghan Gomindang eskerliri 1943 – yili resmi rewishte Sherqiy Türkistangha bésip kiridu. Shing Shiseyning ornigha Wu Jingshing isimlik Xitay Sherqiy Türkistangha omumi wali bolup belgülinidu. Emma, showinist bir Xitay bolghan Wu Jingshing wezipige oltura – olturmayla, Sherqiy Türkistan xelqini xitaylashturush üçün assimilatsiye siyasiti yürüzüshke bashlaydu. Netijide, 1944 – yili 9 – ayning 29 – küni Ili xelqi Milletchi Xitay hakimiyitige qarshi qozghulup, Ili, Altay ve Tarbaghatay wilayetlerini Xitaylardin bütünley tazilap 1944 – yili 11 – ayning 12 – küni bu üç wilayetni öz ichige alghan halde Ilide Élixan Törem reislikidiki Sherqiy Türkistan Jumhuriyitini quridu.

Milli armiyining qolida yéterlik zamaniwi qural-jabduq bolmighach, Élixan Törem Sowét Ittipaqidin yardım soraydu. Buni bahane qilghan Sowet Ittipaqi Sherqiy Türkistan Jumhuriyitining hökümétini, liderlerini ve milli armiyesini bütünley kontrol astigha éliwalidu. Géniral Polinov, Géniral Ishaqov, Géniral Muninov we Géniral Zunun Tayipov bashta bolup, nurghun sanda Sowét offitsérliri Iligha kélidu. Géniral Polinov Sherqiy Türkistan hökümétining mudapiye ministéri we eyni waqitta milli armiyining bash qumandanliqigha belgoilinidu.

Undin bashqa, Gorki Mixailowich bashchiliqida bir türküm memuri xadimlar Iligha kélip, Élixan Töremning “mexsus meslihetchiliri” bolidu. Ili höküméti bilen Moskwa otturisdiki munasiwetlerni biwaste yürüzüsh üçünm Sowét Kommunist Partiyisi Politbüro azasi bolghan Wladimir Ispanowichmu Ilige kélip jaylishidu. Netijide, Ilide Birinchi Doma (öy), Ikkinchi Doma, Üchinchi Doma, Tötinchi Doma dep atalghan askiri we memuri merkezler qurulidu.

Yuqirida ipade qilib ötkinimdek, Natsist Gërmaniyisige qarshi Amérika, Engiliye we Milletchi Xitay bilen ittitaqdash bolghan Sowét Ittipaqi 1945 - yili 8 - ayning 14 - küni Yaltada ötküzülgen konféransiyide Milletchi Xitay bilen dostluq kélishimi tüzeydu. Bu konféransiyide Amérika we Engiliyiningmu bésimi bilen Sowét Ittipaqi Sherqiy Türkistan Jumhuriyitining rehberlirini Milletchi Xitay bilen kélishishke mejburlaydu. Buninggha qattiq naraziliq bildürgen Élixan Töremni yoq qilib, ornigha Ahmetjan Qasimini belgüleydu. Shu chaghda Ahmetjan Qasimi Ili hükümetining tashqi ishler ministéri idi.

Shu chaqqiche Manas deryasi etrapigha yétip barghan milliy armiyining algha bésishini toxtitidu we ulargha bergen qoral – jabduqlarning köpinchisini yighiwalidu. Netijide, 1945 – yili 9 – ayning 2 – küni Milletchi Xitay hüküméti Géniral Jiang Jijungni Ili rehberliri bilen körüshüsh üçün Ürümchige ewetidu.

1945 – yili 10 - ayning 12 – küni, Ehmetjan Qasimi, Rehimjan Sabiri we Obulxeyir Töre bashchiliqidiki Sherqi Türkistan hükümet hey`iti Jiang Jijung bilen körüshüsh üçün Ürümchige kélidu. Sekkiz ay dawam qilghan muzakiriler netijiside, 1946 – ayli 1 – ayning 2 – küni Milletchi Xitay bilen Sherqi Türkistan hükümeti otturisida 11 maddiliq bitim tüzülidu. Bitimning rohigha binaen, Sherqiy Türkistanda Milletchi Xitay bilen ortaqlar bir hükümet qurudu. Birleshme hükümette 25 kishi weziye alidu. Bularning 15 nepiri yerlik millettin, 10 nepiri xitaydin teshkil tapidu. Reislikke Géniral Jiang Jijung, muawinliqqa Ahmetjan qasimi bilen Seypidin Azizi belgülinidu.

Shundaqlap qilib Sowét Ittipaqi Sherqi Türkistanni 1949 - yilida Xitayda hakimiyetni qolgha alghan Gungsendanggha tutup béridu. Sowét –Xitay dostluqigha putlash bolidu dep, Ahmetjan Qasimi bashliq 4 neper Sherqiy Türkistan rehberlerini “ayrupilan qazasi” dégen niqap astida yoq qilidu we netijede, Ilide qurulghan

ikkinchi Sherqiy Türkistan Jumhuriyutimu Sowét Ittipaqining xianiti bilen yoq qilinidu.

Bu weziyetke qattiq epsuslanghan Géniral Zunun Téyipov (Bu xet 2007 – yili 12 - ayning 18 – küni UAA'ning tor bétidimu élan qilinghan) qisqiche mundaq dep yazidu:

“...Rast, biz néme üçün shundaq köp qan töküp, jeng qilip qolgha keltürgen 7 möchili saq , musteqil dölitimizni Xitay xianetkarlirining qoligha shunche asan bériwettuq...? U bolsimu biz inqilapchilar inqilapning eng deslepki düshméni '11 bitim' (Xitay bilen tüzülgen 11 maddilik bitim démekchi) atalmish esheddi tozaq shertige shertsiz kiriship kétip, tarixtin béri milli kürishimizni waqitsiz teslim qilip kelgen munapiq sulhi ordisigha yene chüshüp qalduq. Men bugün shuninggha qattiq epsuslinimenki, biz özimizni burunqi inqilapchilargha qarighanda 'Léninchilermiz' dep üstün sanighan inqilapchilar bolsaqmu, emma ulugh Léninning 'sulhi inqilapning boynigha sélinghan boyunturuqtur' – dégen ajayip we qet'iy körsetmisige emel qilmiduq. Eger biz Léninning u meshur körsetmisige shu waqtida özidek emel qilip, milli inqilabimizning méwilirini saqlashta Léninche qet'iy bolghan bolsaq, sözsizki ish bashqiche bolghan bolar idi. Bu mesilide bashqa inqilawi yoldashlarga qarighanda men özümni toliraq jawapkar hésaplaymen. Chünki, men ottura qolda 30 ming quralliq qisimlarning muawin qomandani süpitide, ularni mushu meynet shertname boyiche Manas Deryasi boyida Xitaygha oq atghuzmay tutup qalghanlarning birimen....”

Shu chaghlarda Lenjuda bolghan üç ependiler, Sherqiy Türkistanda yüz bergen pütkül weqelerdin dawamliq xewer tépip turghan bolsimu, ularning Sherqiy Türkistangha chiqishigha ijazet bérimeydu. Chünki, bu zamanda Xitay ichide turup Sherqiy Türkistandiki Xitay déktaturlirining Uyghur xelqige qarshi élip bériwatqan gheyri insaniy siyasilirini dawamliq rewishte Xitay we dunya jamaitige

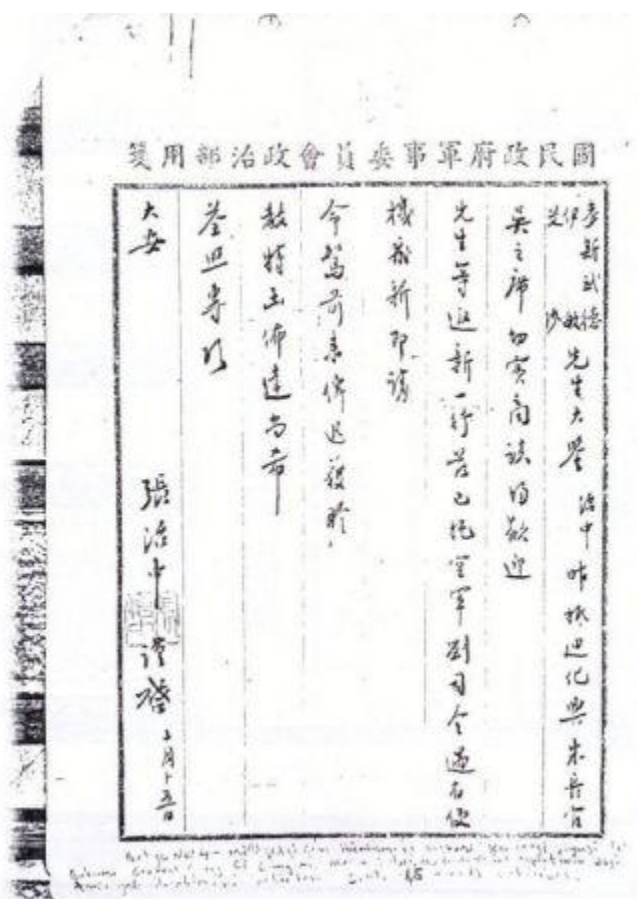

anglitip kéliwatqan üç ependining Sherqiy Türkistangha chiqishliri pütünley men`i qilighan idi.

Buningdin sirt, Gomindang terep Sowét hökümétining bu üç ependining Sherqiy Türkistangha chiqishigha naraziliq bildürishidin ensirigen. Sewebi, bu üç ependiler Xitay ichide bolghan chaghlirida, Shing Shisey dewride Sowét Ittipaqining Sherqiy Türkistan xelqige qaratqan rehimsiz siyasitini ashkare pash qilishqa térishqan. Shundaq bolsimu, üç ependiler öz ana wetini bolghan Sherqiy Türkistangha qaytish toghrisida özlirige ijazet bérilishini telep qilip, Xitay Merkizi Hökümétige her pursette murajiet qilishni dawamlashturghan. Bu murajietlarning bir netijisi bolsa kérek, Géniral Jiang Jijung 1945 – yili 10 – ayning 15 – küni üç ependige resmi bir xet yézip, ularni Sherqiy Türkistangha dewet qilishqa mejbur bolghan. Géniral Jiang Jijung üç ependige yazghan xétide qisqiche mundaq dégen:

“Mes`ud, Emin, Eysa we aile – tewabatliri,

Men tünügün Ürümchidin keldim. Ju Jiangguen(Xitayche Gensu, Ningshia, Chingxey we Sherqiy Türkistandin ibaret töt ölkining eskiri hem memuri walisi) we Wu Jingshin(Sherqiy Türkistanning Xitay walisi) bilen silerning shinjianggha qaytishinglarga ijazet bérilishi toghrisida körüshtüm. Netijide, ular silerning shinjianggha qaytishinglarga qarshi chiqmaydighanliqini ipade qildi. Silerning shinjianggha qaytishinglarga kapaletlik qilish meqsidide, hawa yolliri qumandani Li Yü ependidin yadrem telep qildim. Eger shijianggha baridigha ayrupilan tépilghan teqdirde, silerni we ailenglarni shinjianggha yötkeydu. Qedem teshrip qilishinglarni soraymen.”

Shundaq qilip, üç ependiler bu xetni tapshuriwélip ikki kúndin kéyin, yeni 1945 – yili 10 – ayning 27 – kúni Sherqiy Türkistangha chiqish imkaniyitige ige bolidu. Men anam we bir tuqqanlirim bilen 1946 – yili Sherqiy Türkistangha qedem qoyush pursitige tunji qétim érishtim.

Erkin Aliptekin (13)

Erkin Aliptekin endim Yawrupa Parlaméntida

Erkin Aiptékin (13)

13 – Soal:

___ Üch Ependiler” Wetenge kelgende, Sheyqiy Türkistandiki omumi weziyet qandaq idi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Rehmetlik Haji Yaqup Anat, 2005 - yili Enqerede neshir qilinghan “Sherqiy Türkistanda Milliyetchilik Herikiti” namliq esiride, bu xususta shundaq yazghan:

“... 1940 - yillarda, Sherqiy Türkistanda üç türküm siyasiy goruh bar idi. Ular: Milletchiler, Sowéperestler we Xitayperestler. Bu üç goruh ichidiki <milletchiler> türkümige Dr. Mes`ud Sabri Bayquzi, Muhemmed Imin Hezritim we Eysa Yüsüp Aiptékinler rehberlik qilatti. <Rusperestler> (bular qizil pachaqlar depmu atilatti) dep atalghan goruhni Ehmetjan Qasimi, Abdukérim Abbasuf, Seypidin Ezizige oxshash kishiler bashquratti. <Xitayperestler> dep atalghan goruhni Burxan Shehidi, Qasim Qurbani, Nasir Beg, Seyid Ehmed Xoja, Turap Beg, Sopi Beg Haji, Pasar Beg, Toxti Alem Axunum, Yolbars Beglerge oxshash kishiler yitekleyti...”

Seypidin Ezizi 1997 – yili Béijing milletler neshriyati teripidin neshir qilinghan “Ömür Dastanliri _ Eslime 2” namliq esiride, üç wilayet inqilapchilirining Sowétperest bolghanliqini yoshurmay qisqiche mundaq bayan qilidu:

“... Ular (Üch ependilerni démekchi) bizni sowétperest deyti. Biz sowétperest bolghanliqimizni hich qachanda inkar qilmiduq. Biz heqiqeten Sowét terepdari iduq. Chünki Sowét Ittipaqi we kommunist sistéma yalghuz Sowét xelqiningla emes, belkim dünyada éziliwatqan milletlerge ghemxorliqini qilghan yigane sotsiyalistik dölettur...”.

Melumki, Burxan Shehidi sépi özidin Xitayperest bolup, u 1999 – yili Béijing Milletler Neshriyati teripidin neshir qilinghan „shinjangdiki 50 yilim“ namliq eslimiside mundaq dep yazidu:

„1947 – yili Shinjiang Institutigha mudir bolghan Muhemmed Imin Hezret, oqughuchilargha shinjangning 10ming yildin béri uyghurlarning makani bolghanliqi toghruluq doklat bergen. Uning pikriche, shinjiang peqetla uyghurlarning yurti. Shinjangda yashawatqan bashqa milletler bolsa chet`ellerdin kelgen. Bu chüshenche, tarixi pakitlarni burmilash bolup hésaplinidu. Chünki shinjiang ikki ming yildin béri xitayning bir téritoriyisi. Bu yerde peqet uyghurlarningla emes, xanzu milliti bashchiliqidiki 13 milletning shinjangda yashash hoquqi bardur....“.

Chungqur pikir ayrimichiliqliri bolghan bolsimu, Ili rehberliri bilen üç ependiler otturisida her daim qoyuq alaqa saqlinip kelgen idi. Ular pat – pat körüşhüp, türlük mesiler üstide özara pikir almashturup turatti. Bu uchrushushlar esnasida, birbiri bilen chaxchaqliship külüşkenliri téxiche ésimde. Bolupmu Ehmetjan Qasimi, Abdukérim Abbasuf, Rehimjan Sabiriler dadamni yoqlap, öyimizge pat –

pat kélip – kétip turatti. Ehmetjan ependim Xitay ichide qatnashqan bütün resmi yighinlarda Xitay terjimanlarga ishenmey, Uyghurche sözligen nutuqlirini Xitaychigha terjime qilip bérishni dadamdin sorayti. Bularning tutqan yolliri ayrim bolsimu, meqsedliri bir idi. Bu meqsed; qaysi yol bilen bolmisun, Sherqiy Türkistanning musteqilliqini qolgha keltürüş idi!

**Mes'ud Sabri Bayquzi, Eysa Yüsüp Aiptékin we
Exmetjan qasimi**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin (14)

Erkin Aiptékin

www.wetininim.org

**Erkin Aiptékin ependim Dunya Parlaméntlar Birleshmisi
3 - nöwetlik yighinigha qatnashqan Parlamént
wekilliri bilen birge**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (14)

14 – Soal:

___ “Üch Ependiler” Sherqiy Türkistanda qachan hakimiyet béshigha chiqti?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Üchwilayet (Sherqiy Türkistan Jumhuriyiti) höküméti bilen Gomindang höküméti otturisida tüzülgen bétimdiki shertlarning biri, ölke walisi, sheherlik hökümet reisliri we nahiye hakimlirini xelq saylimi bilen belgileshtin ibaret idi. Bu shertlerge köre, 1947 – yili 3 – ayda, Sherqiy Türkistanda omumi yüzlük mehelle saylamliri ötküzüldi. Netijide, “Milletchiler” dep atalghan Üch Ependi goruhi terepdarliri saylamda ghelibe qazinidu. Buning bilen Gomindang höküméti Ili inqilapchiliri bilen tüzülgen bitimning rohigha binaen, birleshme hökümetning hoquqini yerlik xelqke ötküzüp bérishke mejbur bolidu. Géniral Jiang Jijung reisliktin istipa qilidu.

1947 – yili 5 – ayning 17 – küni, Dr. Mes`ud Sabri Bayquzi Birleshme hökümetning reislikige, Eysa Yüsüp Aiptékin bash katiqliqqa, Muhemmed Imin Bughra Hezritim Maarip ministérlikige saylinidu.

Melumki, Bu ___ Sherqiy Türkistanda tunji qétim bir milliy hökümetning qurulusi bolup hésaplinidu.

Halbuki, bu milliy hökümet Sowét Ittifaqining qattiq naraziliqini qozghaydu. Netijide, Sowét tesiri astida bolghan Üch Wilayet inqilapchiliri, milliy hökümetni ret qilip, Iliga qaytip kétidu. Bu chaghda Ili, Altay, Tarbaghatay wilayetliri téxi Sowét kontroli astidaki idi.

**Erkin Aiptékin Seudi Erebistanning burunqi
Padishahi Melik Fahd bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (15)

**Erkin Aiptékin ependim Yawrupa
Parlaménti ezasi Etena bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (15)

15 – Soal:

__ “Üch ependiler” hakimiyet béshigha chiqqandin kéyin, Sherqiy Türkistanda qandaq siyaset yürgüzidu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

_ Dr. Mes`ud Sabri Bayquzi reislikidiki milliy hökümetning Sherqiy Türkistanda deslepki basquchta yürgüzgen siyasetlirini mundaq xulasilash mümkin:

1. Sherqiy Türkistandiki, bolupmu Türkiy milletler ichidiki ishsizlarning sanini azaytish, Saqliqni saqlash (sehiye) xizmetlirini rawajlandurush, milliy tillardiki mekteplerning sanini köpeytish, aliy mekteplerning süpitini yaxshilash we millilashturush.
2. “Shinjiang” dégen mustemlike atalghusining ornigha, “Sherqiy Türkistan” dégen namni qollunush.
3. Hökümet tili we yéziqini millilashturush, resmi alaqilerde Xitay til - yéziqini emes, Uyghur til - yéziqini qollunush.
4. Mekteplerde Xitay tarixining ornigha, Türkiy milletlarning omumi tarixini oqutush.
5. Sherqiy Türkistandiki Uyghur, Qazaq, Qirghiz, Tatar we Özbékke oxshash milletler arisidiki birlik, barawerlik we qérindashliq tuyghulirini kücheytish.
6. Sherqi Türkistan`gha Xitay köchmen yötkeshni pütünley toxtutush,

7. Xitay bilen Sherqiy Türkistan otturasida poyiz yoli yasilishigha hergiz ijazet bermeslik,

8. Sherqiy Türkistanning yer asti we yer üstü bayliqlirining peqet Sherqiy Türkistanning yerlik xelqi bolghan Uyghur we bashqa qérindash Türkiy xelqler teripidin ishlitilishi.

Mana bu milliy siyaset astida, Eysa Yüsüp Aliptékinning mudirligi, Muhemmed Imin Bughra Hezritimning bash muherrirlikide “Altay Neshriyat Öyi” qurulup, “Erk”, “Yalqin”, “Yurt” dégendek namlarda gézitler we “Altay” dégen namda mejmueler neshir qilinishqa bashlaydu.

Bu gézit we jonnallar arqiliq yuqirida ipade qilin’ghan maddilar Sherqiy Türkistan xelqige keng kölemde teshwiq - terghip qilinidu.

“Erk” gézitining bash sitonidin orun alghan “Érqimiz Türktur, Dinimiz Islam, Wetinimiz Türkistan” dégen milliy shuar, xelq arisida nahayiti keng tarqilip, kishilerning tillirigha, dillirigha singip kétidu.

Eysa ependim 1930 – yillarning axirliri Türkiyidin aldurghan, her qachan yénida élip yürgen nurghunlighan kitaplarni desmi qilghan asasta, Ürümchide “Yüsüp Xas Hajip” kütüpxanisini achidu. Bu xil azade bir milliy terbiye muhiti netijiside, Uyghur tarixi, medeniyiti, sen`iti we tillirigha ait bolghan nurghunlighan nadir eserler dunyagha kélidu. Milletchilik pikir éqimliri Sherqiy Türkistanning bulung – puchqaqlirigha qeder yéyilishqa bashlaydu.

Shu yillarda neshir qilinghan “Erk” gezitinin köpligen nusxiliri hazir Germaniyaning Miyunxén shehrinde yasahp turghan bir yurtdishimizning qolida bar.

Eysa ependin, Xitay showénistlirini jimiqturush, ularning “Uyghur bilen Xitay bir tuqqan” dégen köz qarishini pütünley yoq qilish we Xitay bilen Uyghur ortturasida tarixi, érq, dini, til hem medeniyet jehetlerdin hich qandaq bir bagh bolmighanliqini ispatlash meqsidide, Sherqi Türkistanning dangliq sazende, usulchi we nahshichiliridin teshkil tapqan 50 kishilik sanayi nefise ansambili qurup, buni Xitay ichige ewetidu. Mezkur ansambil Xitayning pütün chong sheherliride oyun qoyidu. Ansambil Xitayda nahayiti chong hayajan qozghaydu. Buni körgen Xitaylar hang - tang qalidu. Xitay metbuati aylarche

ansambil toghruluq xeberler neshir qilidu. Shu chaqqiche Uyghurlarni “Xitay” dep yürgen Xitay showénistler “bularning bizge ohshaydigan héch bir terepi yoqken” déyish mejburiyitide qélip, Uyghurlardin kechürüm soraydu. Shu chaghda filmge élinghan bu ansambilning bir kopiyesi bugün DUQ bürosida bar.

Erkin Aliptékin

Erkin Aiptékin (16)

16 – Soal:

___ Sherqiy Türkistandiki bu milletchilik heriketlirige Sowét Ittipaqi we Xitayning inkasi qandaq bolghan idi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Sherqiy Türkistanda Üch ependiler teripidin qozghalghan bu milletchilik herikiti hem Sowét Ittipaqini hem Xitay hökümétini intayin biaram qildi.

Mesilen, Muhemmed Ruhi Uyghur 1953 – yili Pakistanda neshir qildurghan “Türkistan” namliq esiride, Sherqiy Türkistandiki Gomindang eskerlirining bash qomandani bolghan Sung Shilienning 1947 – yili Ürümchide “Shinjiangni yéngidin berpa qilish teshkilati” uyushturghan bir yighinda nutuq sözlep, mundaq dégenlikini eskertidu:

“... Sézelmey qaptimiz. Biz hazirghiche kommunizimni Shinjiang üçün eng chong tehlike, dep yürüptimiz. Emdi qarisaq, milletchilik ideologiyisi uningdinmu xeterlik iken. Kommunizim ideologiyisining ghayisi hakimiyetni qolgha keltürüş bolsa, milletchilik ideologiyisining meqsidi bir milletni pütünley zeherlesh iken...”.

___ Sowét Ittipaqi bolsa, üç ependilerning Sherqiy Türkistanda élip barghan milletchilik herikitini “Pantürkistchilik” dégen namda otturigha achiqip, qattiq eyiplesheke bashlaydu. Shu chaghlarda Tashkentte neshir qiliniwatqan “Sherq Heqiqiti” gézitining her sanida, üç ependilerge qarshi dawamliq rewishte hujum qilip turdi. Mesilen; 1948 – yili 4 – ayda neshir qilinghan bir sanida mundaq yézilidu:

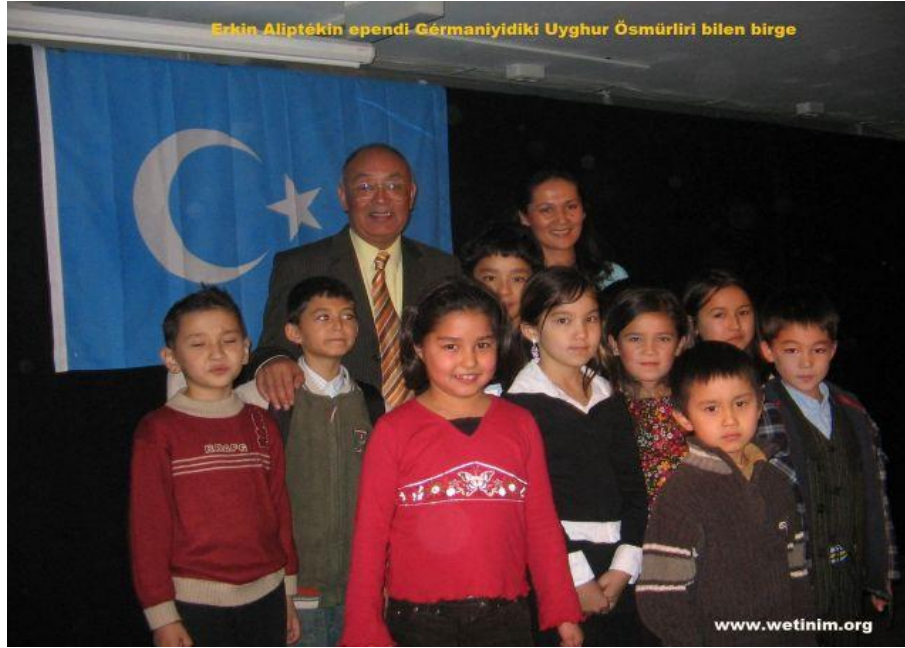
“...Sherqiy Türkistanda yene Qazaq, Qirghiz, Özbék we Tatar milletliri yashaydu. Bu milletler Sowét Ittipaqida özlirining jumhuriyetlirini qurup, özlirining siyasiy hoquqlirini allaqachan qolgha keltürüp boldi. Emdi ularni <Türki> dep atighili bolamdu? Hazir Muhemmed Imin Hezret, Eysa Yüsüp, Mes`ud Sabri, Polat Qadiri, Qurban Qodaylarning yuqirida ismi sanap ötülgen Uyghur, Qazaq, Qirghiz, Özbék we Tatar milletlirini <Türki> dep atashliri, ularning Pantürkist piker éqimini ashkare terghip qiliwatqanliqidin dérek bermemdu? Bu Pantürkistler <Uyghur> ismini ishlitishni xalimaydu. Ularining pikriche, Uyghurlar bir <Türkiy> millettur...”

Seypidin Ezizi 1997 – yili Béijingda neshir qilinghan “Ömür Dastani” namliq esiride, bu xususta mundaq yazidu:

“... Amérika Impiriyalizimi yéngi bir süyqest pilanlap Mes`ud, Muhemmed Imin we Eysagha oxshash sadiq xizmetkar, Pantürkist we burzhua milletchilirini Sherqiy Türkistangha chiqardi. Bu üç kishining ortaq teripi: Milletchiliktur. Bularning tutqan yoli Sowét Ittipaqi we kommunistizimga qarshi turushtur. Asasi meqsedliri bolsa, Sherqiy Türkistandiki türkiy tilliq milletlerdin bir <Türk milliti> peyda qilip, <Ulugh Türkistan> qurushtur...”

Sowét ittipaqi Üch ependilerge qarshi élip barghan hujumlirini, ular Türkiyige kélip yerleshkendin kéyinmu izchil dawamlashturdi. Türkmenistanliq yazghuchi Qarabayew, Türkmenistan kompartiyisining neshir efkari bolghan “Türkmenistan Kommunisti” mejmuesining 1973 – yili 10 – ayda neshir qilinghan sanida mundaq dep yazidu:

“... Hazir Türkiyide yashawatqan Eysa Yüsüp Aliptékin we Muhemmed Imin Bughragha oxshash Pantürkistler Türkiy tillarda sözlishidighan pütün milletlirni <Türk> dep atimaqta we Türk milletlirining tarixi hem tilini birleshtürüşke térishmaqta. Bularning meqsidi; Uyghur, Qazaq, Qirghiz, Özbék, Türkmen, Azerbeyjan, Bashqirt we Tatargha oxshash milletlirni birleshtürüp, ötmüş tarixta bolghandek bir Türk impiriyisi qurush...”

**Erkin Aliptékin ependim Merkizi Asiyadiki
Uyghur Ösmürliri bilen**

www.wetanim.org

Erkin Aiptékin (17)

17 – Soal:

___ Hem Xitay höküméti, hem Sowét höküméti “Pan Türkist” dep eyiplep kelgen üç ependini, bezi kishilarning hazirghiche “Chini Türkistanchi” dep atashliridiki sewep nime?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Bu soalning jawabini, shu zamanda Ürümchide yashighan, üç ependining hayatigha shahit bolghan tarixchi Polat Qadirining 1947 – yili ürümchide neshir qilinghan “Ölke Tarixi” namliq esiridiki munu bayanlardin tapalaymiz: „Dr. Mes`ud Sabri Bayquzi, Muhemmed Imin Bughra, Eysa Yüsüp Aiptékinlarning 1945 – yili 10 –ayning 17 – küni Sherqiy Türkistangha chiqishi bilen, Ili inqilapchiliri ulargha <Üch Ependiler“, ularning terepdarligha bolsa <Üch Ependichiler“ dégen namni qoydi. Ilgiri bu üç ependini körüp baqmighan, emma ularning Xitay ichide élip barghan siyasiy paaliyetliridin xewer tapqan, ular neshir qilghan gézit – zhornallarni oqush pursitige érishken, bolupmu bu üç ependining Sherqiy Türkistan tarixi, medeniyiti toghruluq yazghan eserlirini oqush imkaniyitige ige bolghan nurghunlighan ziyalilar, ular Sherqiy Türkistangha chiqqanda üç ependini chin yürektin qarshi aldi.

Emma Sowét tesiri astida qalghan Ili inqilapchiliri, barghansiri xelq teripidin söyüliwatqan bu üç ependige qarshi töhmet kampaniyisi bashlatti. < Ular Amérika jasusliri>, <Xitaychi>, <Xitaygha sétilghan>, dégenge oxshash nahayiti éghir töhmetlerni chaplashqa térishti. Ili inqilapchiliri Xitaygha bésim qilip, bu üç ependige hich bir mensep yaki xizmet bermeslikni telep qildi. Hetta Sowét Ittipaqining Ürümchidiki bash konsuli Xitay hökümétidin, bu üç ependini Sherqiy Türkistandin chiqiriwétishni telep qildi. Bu töhmetlarning netijiside, bezi bir ziyalilar üç ependilerdin qéchishqa bashlidi. Emma bu üç ependiler bu töhmetlerge hich naraziliq bildürmey, özining toghra tapqan yolida kétiwerdi....“

Mana shu chaghlarda, mushuninggha oxshash töhmet we meqsedlik teshwiqatlargha qatnashqan bezi bir kishiler hazirmu Qazaqistan, Qirghizistan we Özbékistan Jumhuriyetliride hayat. 1992 – yilidin kéyin, men hélimu hayat bolghan bu kishiler bilen söhbət ötküzüsh pursetlirige érishtim. Ular bu disinformasiyon (yalghan xewerler)larning Sowét Ittipaqining bésimi bilen emelge ashurulghanliqini ashkare étirap qilishti.

Arimizda, shu zamanlarda tarqitilghan bezi teshwiqat matériyallirini oqup, hilihem uning tesiridin qutulalmay yashwatqanlar yoq emes. Buningdin tashqiri, meqsedlik rewishte bu üç ependilerni téxiche <Xitaychilar> dep yürgenlermu bar. Eysa ependimni <xitaychi> dep yürgenlarning ichide, imansiz, wijdansiz bezi nadanlarmu elwette bar. Dinimizde, Allahning rehmitige érishken we özini mudapie qilish imkaniyitige ige bolalmighan ademlerge töhmet qilish gunah hésaplinidu. Bu kishilerning azraq bolsimu iman – étiqaddin xewiri bolsa kashki!

Erkin Aiptékin (18)

Resimde: Erkin Aiptékin ependim 1986 – yili Seudi Erebiştanda uyushturulghan „Dunya Yash Musulmanlar yighini“ da.

Resimde: Erkin Aiptékin ependim we Dolqun Eysa ependiler Éstoniyining hazirqi Prézidénti Thomas Ilves ependi bilen.

Erkin Aiptékin (18)**18 – Soal**

__ Üchwilayet inqilapchilirining bu üç ependige „Amérika Jasusliri“ dégen töhmetni artishigha sewep bolghan amil néme idi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Üch ependiler Xitay ichide bolghan mezgilliride Türkiye, Engiliye we Amérika elchiliri bilen dawamliq körüşüp, ulardin Sherqiy Türkistan xelqining öz teqdirini özliri belgülesh hoquqini qolgha keltürüshi üçün yardemde bolushni we Xitaygha bésim ishlitishini telep qilip köp xitmetler ishligen. Ular Sherqiy Türkistangha chiqqandin kéyinmu, bu xizmetlirini izchil dawam qildurghan. Bolupmu Eysa ependim Amérikining Ürümchidiki bash konsuli Hall Pekiston, Engiliyining Qeshqerdiki bash konsuli Érik Shipton ependiler bilen dawamliq körüşüp, Serqiy Türstan xelqining iradisini anglatqan we telep – isteklirini bayan qilghan.

Amérika we Engiliye konsulliri, Eysa ependim bilen élip barghan bu söhbetlirining mezmunlirini öz hökümetlirige udulluq yetküzüp turghan. Mesilen; Érik Shipton ependining 1947 – yili 11 – ayning 19 – küni, 1948 – yili 7 – ayning 21 – küni we 1948 – yili 5 – ayning 10 – küni Eysa ependi bilen élip barghan söhbetler اساسida qaldurghan xatirilir „Eysa ependim bilen ötküzülgen söhbet“ dégen namda Engiliyining arxiplirida „Yoshurun höjjet“ süpitide saqlanghan.

Sherqiy Türkistan mutixesisi Laura Newby xanimning yardimi bilen, men bu „Yoshurun höjjet“lerni körüş imkaniyitige ige boldum. Mesilen Erik Shipton Ependi 1947 – yili 19 - Noyabirda hükümetige yazghan tepsili xétide, Eysa endim bilen élip barghan söhbéti toghrisida qisqiche mundaq deydu:

„... Eysa endim Sherqiy Türkistandiki Xitay zulmini uzundin uzun anglatqandin kéyin, Sherqi Türkistan xelqining ‘Xinjiang’ dégen isimdin nepret qilidighanliqini, buning üçün ‘Türkistan’ ismini qollanish arzusida bolghanliqini, Sherqiy Türkistan xelqining Xitay hakimiyiti astida yashashni xalimaydighanliqini, Sherqiy Türkistan xelqining Türkiy tilliq bir millet bolup, Xitay bilen héchqandaq bir alaqisining yoqliqini, Sherqiy Türkistan xelqining erkin yashash arzusida ikenlikini ipade qildi...“.

Üch endimning Amérika bash elchisi we konsuli bilen bolghan bu qoyuq munasiwetlirini Sowét Ittipaqi töhmet üçün desmi qilghan. Sowét Ittipaqining bésimi bilen, Ili rehberliri üç endini „Amérika jasusliri“ dep eyiplep, sésitishqa térishqan.

Erkin Aiptékin (19)

Resimde: Erkin Aiptékin ependim Chéchenistanning Burunqi Prézidénti Yandarbiye ependi bilen.

Resimde: Erkin Aiptékin ependim Keshmirning burunqi Bash Ministéri Faruq Abdullah bilen.

Erkin Aiptékin (19)

19 – Soal

__ Sizni 1949 – yili Sherqiy Türkistandın ayrılıshqa mejbur qilghan amil néme?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

_ Melum bolghinidek, 1949 – yili xitay kommunistliri Sherqiy Türkistangha bésip kirdi. Sherqiy Türkistandaki Gomindang armiyisi qizil armiyige teslim bolup, kakarlırını besh yultuzgha özgertti. Ezeldin antikommunist (komminizim düşmini) bolghan dadam Eysa Yüsüp Aiptékin we Muhemmed Imin Bughra Hezritimler aile – tewabiatlırını élip, ana wetendin ayrılıshqa mejbur boldi.

Elwettiki, ana wetendin ayrılısh, Ladaq yolida tartqan eziyetler, Hindistangha kélip yerlishish, Hindistandiki siyasiy paaliyetler, u yerdin Türkiyige kélip orunlushush qatarlıq jeryanlar we Muhemmed Imin Bughra Hezritim, Dadam Eysa Yüsüp Aipténkinlerning taki wapatigha qeder élip barghan mujadililiri toghrisida Türkiyide nahayiti köp kitaplar yézildi.

Méningmu 1990 – yili bu mawzuda neshir qildurghan „Sherqiy Türkistandın Hijret Qilishimizning 40 yilliqı“ dep atalghan bir kitapchem bar. Sizning soalingizgha etraplıq jawap tépish üçün, bu kitaplargha murajiet qilish mümkin. Shundaq bolsimu, men bu yerde Muhemmed Emin Bughra we Dadam Eysa ependimning kéyinki yillarghiche chet’ellerde élip barghan paaliyetlırını qisqiche ipade qilip ötey:

- 1949 – 1960 - yillar arasida, Hindistan, Pakistan we Afghanistan’gha qéchip chiqqan 3 mingdek Sherqiy Türkistanlıqlarnı “ıskanlı köchmen” (puqralıq, yer, öy bérilidighan muhajirliq statusı) qilip Türkiyige yerleshtürülishi üçün küch chiqiridu.

- Muhajirette Sherqiy Türkistan dewasini terghip qilish üçün bir yol xeritisi belgilesh meqsidide, 1954- yili 9- ayining 1- küni Seudi Arabistanning Hijas shehrinde Chet'ellerdeki Sherqiy Türkistanliqlarning 1 - Qurultiyini achidu.
- Sherqi Türkistan Köchmenler Jemiyiti, weqpi ve Milli Merkezlerini qurup, Sherqiy Türkistan dewasini Türk, Islam we Gherp döletlirige anglitishqa térishidu.
- Her xil tillarda kitaplar, teshwiqatnamiler, bayanatnamiler élan qilidu.
- Asiya, Afrika we Ottura Sherq döletliride uyushturulghan nahayti köp xelqara yighinlarga qatnishidu. Bu yighinlar esnasida, herqaysi döletlerdin kelgen prézidént, bashministér we ministérlar bilen körüshüp, ulargha Sherqiy Türkistan dawasini anglitishqa térishidu.
- Eysa ependim 1970 - yili nahayiti éghir iqtisadi qéyinchiliqlar ichide yawrupa döletliri, Amérika Qoshma Shitatliri, Japoniye, Malayziya, Filippin, Hindistan, Pakistan'gha oxshash bir muncha döletlerni ziyaret qilip, u döletlerning présidéntliri, bashministérliri, parlamént ezaliri, ziyaliliri we metbuat wekilliri bilen körüshüp, ulargha Sherqiy Türkistan dewasini anglitishqa térishidu.....

Erkin Aiptékin (20)

Erkin Aiptékin endim Lichtenstein Shahzadisi Hans Adam II bilen.

Erkin Aiptékin endim Gollandiye paytexti Gaga Sheherlik hökümétining
burunqi Reisi bilen

Erkin Aiptékin (20)

20- Soal:

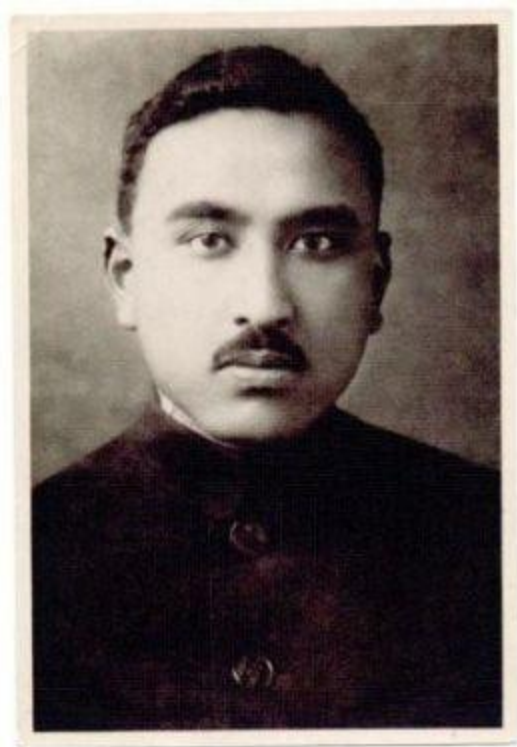
__ Eysa ependim AQSh ziyariti esnasida Prizidént Richard Nikson bilen körüsheligenmu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

_ Yaq, dadam Prizidént Richard Nikson bilen körüshelmigen. Buning sewebliri töwendikiche:

AQSh'da dadam bilen burun Hindistan, Türkiye we xelqara yighinlarda tonushqan, körüshken, pikir almashturghan bezi bir Amérikiliq déplomatlar, alimler we gézitchiler bolghan bolsamu, AQSh höküméti, kon'gresi, metbuati dadamni yaxshi bilmeyti. U chaghlarda AQShda peqet üç Uyghur ailisi baridi. AQShda lobi paaliyetlerimiz héch yoqti. Maddi, Meniwi we Insani qéyinchiliqlar tüpeyli, u chaghlardiki bizning lobi paaliyetlerimiz bashta Türkiye bolup Islam ölkiliri bilen cheklinip qalghan idi. AQSh'da dadamni Amérika Prézidéntige teqdim qilip, uning bilen körüshtüreleydighen küchlük xelqara teshkilatlarmu téxi mewjut emes idi. Mewjut bolghan bezi bir teshkilatlar dadamni emes, belkim Uyghur mesilisini bek bilip ketmeyti.

Dadamning AQSh ziyariti AQSh'da prézidéntlik saylimigha toghra kélip qalidu. Nikson 1969 - yilining Noyabir ayida prézidéntlikke saylinidu. 1970 - yili 1- ayining 20 - küni qesemyad qilip, wezipe tapshurup alidu. Dadam bolsa 1970 - yili 1- ayining 24 - küni Amérika Qoshma Shtatirigha baridu. Bundaq bir sharaitta, Prézidént Niksonning dadamni qobul qilip, uning bilen körüshishimu zadi mümkin bolmayti.

**Eysa Ependimning
Yashliq Dewri**

www.wetininim.org

Dadamning AQSh ziyorati, AQSh'ning Xitay bilan déplomatik munasiwet ornutush üçün jiddi paaliyet élip bériwatqan bir mezigilge toghra kélidu. Bilin'génidek, 1960 - yilliridin itibaren, Sowet Ittipaqi bilen Xitay otturisdiki ziddiyet barghansiri küchiyip kétidu. Netijide, bu ikki dölet 1969 - yili Amur we Ussurida qattiq quralliq toqunushushqa tutushup qalidu. Mushu mezigilde, Richard Nikson AQShning Prézidéntlikige saylinidu.

Sowét Ittipaqini Gherp döletliri üçün eng zor "tehlike" dep bilgen AQSh, Xitay bilen derhal "Ping Pong diplomasi" dep atalghan yarishish siyasitini bashlitidu. Prézidént Richard Niksonning Milli Bixeterlik Kéngishining bashliqi we kéyinche Tashqi Ishlar Ministéri bolghan Henry Kissenger Xitay yolbashchiliri bilen

yoshurun körüşhüshlerni bashlatidu. Bu körüşhüshlerning netijesinde Prezident Nikson 1972. yili Xitayni ziyaret qilidu. Bundaq bir sharaitta, Prezident Niksonning dadamni qabul qilib uning bilen körüşhüshimu bir siyasi xataliq bolatti. Chünki, 1950 - yillardin tartip Xitaylar dadamni “eksil inqilapchi, bölgünchi, weten xaini” dep tillap yürgen idi.

Buningghimu qarimay, dadam Amérika Kon’grisi Millet wekilliri Palatasining reisi Mc.Cormack, Tashqi Ishlar Komisiyisining reisi William Murphy, Esir Milletler Komisiyisining reisi Lester Wolff, Név York Millet wekili John Murphy bashta bolup yene bir munche millet wekilliri bilen bir qanche qétim körüşhüp, ulargha Sherqiy Türkistan dewasini anglitishqa térishidu.

Buningdin tashqiri, bir qanche qétim Amérika Tashi Ishlar Ministérlikini ziyaret qilib, bu yerde Uzaq Sherq we Xitay ishlariga qarashliq bölümning mudiri Donald Anderson, Kishilik Hoquqi bölümning mudiri Timothy Pfeifer, Muhajirlar bölümning mudiri Raymond Laue, Türkiye bölümning mudiri Frank Cash qatarliq kishiler bilen körüşhidu. Shundaqla dadam 1950 - yillarda Hindistanda tonushqan chong bir Amérika shirkatining mudiri bolghan Milton Clark, Amérika Név York Times gézitining dangliq yazghuchiliridin Harrison Salisbury we Washington Post gézitining muxbiri Henry Liebermanlar bilen uzun yillar kéyin yene bir qétim körüşhüsh imkaniyitige ige boludu.

Dadamning iqtisadi qéyinchiliqlar ichide bu sayahetke chiqqanliqini körgen Milton Clark, dadamning Név York we Washingtonidiki pütün chiqimlarini kötüriwélishe bilenla cheklinip qalmay, uning sheripige bir qanche qétim chong ziyapetler orunlashturudu. Bolupmu, Harrison Salisbury Név York Times gézitide hem dadamni hemde Sherqiy Türkistandiki Xitayning zulmini tonushturup bir qanche maqale neshir qilidu.

Dadam mushu dunya sayahiti esnasida, Japoniye bash ministéri Eisaki Sato we Tashqi Ishlar Ministéri Kiichi Aichi, Malayziya bashministéri Abdurahman Tunku, Hindonéziye Prézidénti Sukartoning orunbasari Générál Nasusiyon, Parlamént reisi Tansiri Yusuf, bashministéri Adam Malik, Hindistan bashministéri Nehru, Pakistan Prézidénti Eyup Xan, Seudi Erebian Padishahi Melik Faysalgha oxshash yene bir munche dölet erbabliri, siyasi partiye liderleri, ziyalilar hem gézitichiler bilen uchrushup, ulargha Sherqiy Türkistan dewasini anglitish imkaniyitige ige bolidu.

Erkin Aliptékin (21)

Resimde; Erkin Aliptékin ependim Engiliz millet wekili Mc laughilen bilen.

Resimde; Erkin Aliptékin ependim AQSh Kongrésı Senati Tashqi Ishlar Komissiyisining burunqi reisi Jesse Helms ependi bilen

Erkin Aiptékin (21)

21 – Soal

__ Muhammed Emin Bughra Hezritim bilen Eysa ependim chet'elge chiqqandin kéyin, Teywendiki Milletchi Xitay bilen birer munasiwette bolghanmu?

Erkin Aiptékin __ Jawap:

__ Biz Hindistan'gha kélip siyasi bashpanah izdigendin kéyin, Jiang Jieshi bashchiliqidiki Milletchi Xitay höküméti Mehmet Emin Bughra Hezritim we Eysa ependimni Teywenge kélip jaylashish, Milletchi Xitay bilen hemkarlishish we Gungsendanggha qarshi ortaq mujadile qilish toghrisida chaqiriqlarda bolidu.

Hezretim we Eysa ependim bu chaqiriqlargha mundaq jawap béridu:

“... Öz waqtida, Biz Milletchi Xitaydin Sherqiy Türkistan xelqige öz teqdirini özi belgilesh hoquqi bérishni telep qilduq. Buni ret qildinglar. Ali muhtariyat telep qilduq. Bunimu emelge ashurmidinglar. Emdi siler öz weteninglarni Gungsendanggha tartquzup qoydunglar. Silerning derdinglardin Gungsendang bizningmu ana wetenimizni bésiwaldi. Eger biz bilen heqiqi menada hemkarliq qilish niyitinglar bolsa, u chaghda hazirdin Sherqiy Türkistanning musteqilliqini élan qilinglar. Eksiche bolghanda, Sherqiy Türkistan xelqi héch qachanda Gungsendangni aghdurup, ornigha Gomindang hakimiyétini tiklesh üçün siler bilen hemkarliq ornatmaydu...”

Mushu mezigilde, Koriyide urush bashlinip kétidu. Sowét we Xitay kommunistlirining yar yölikide bolghan Shimali Koriye Jenubi Koriyige bésip kiridu. Jenubi Koriye bolsa Birleshken Döletler Teshkilatidin yardım soraydu. AQSh bashta bolup, köpligen dunya milletliri Jenubi Koriyige esker we qural - jabduq ewetishke bashlaydu. Shu peyitte, bezi bir Amérikiliq mutixesisler Hindistangha kélip, Hezritim we dadam bilen uchrushup, Gungsendangni ichidin ajizlitish mesidide Xitay kommunistlirige qarshi Sherqiy Türkistanda qozghulang chiqirish tekliwide bolidu.

Emma Hezritim we dadam bu mutixesislerdin Gungsendangdin kéyin Sherqiy Türkistanning musteqilliqi toghrisida AQShdin garanti(kapalet) telep qilidu. Shu chagda dadamning Amérikiliq mutixesislerge dégen shu sözliri téxiche ésimde bar:

“...Biz bir éshek. Bu éshekning üstüge miniwalghan ademning könglikining rengining qizil yaki qara bolushi muhim emes. Bizning meqsidimiz; üstimizge méniwalghan bu ademni chüshürüp tashlash. Buning üçün, Sherqiy Türkistan xelqi héch qachanda qizil Xitayni aghdurup, uning ornigha qara Xitay hakimiyétini qaytidin tiklesh üçün héch qachanda inqilap qilmaydu...”

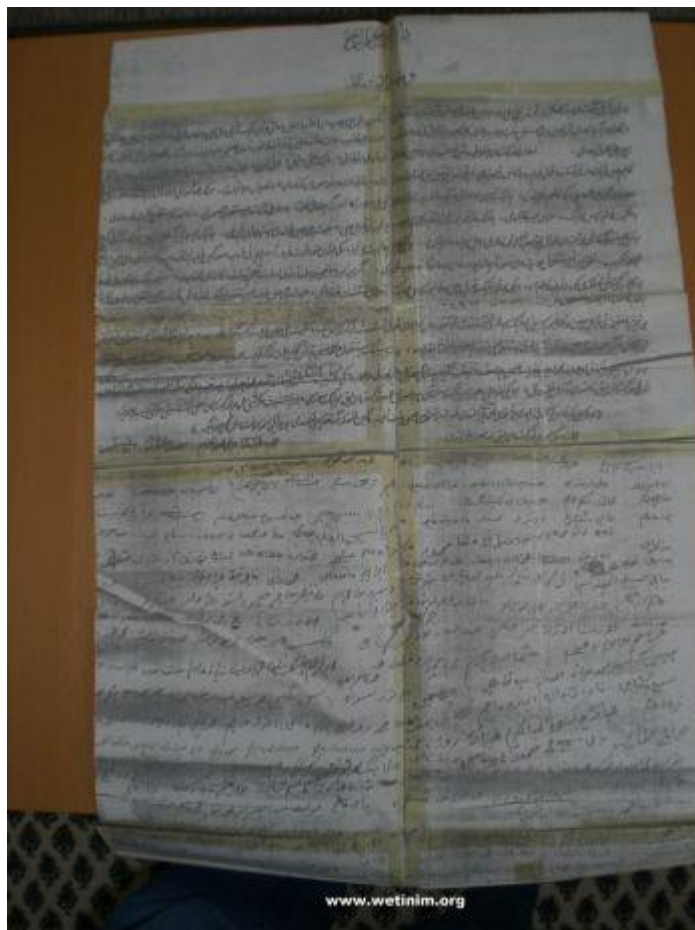
Emma, kéyin bu mutixesislerdin héchqandaq bir uchur chiqmaydu.

Yuqirida ipade qilip ötkenimdek, 1954 - yili 9- ayning 1- küni, Seudi Erebastanning Hijaz shehrinde échilghan Muhajirettiki Sherqiy Türkistanliqlarning 1 - Qurultiyining meqsedliridin birimu; Milletchi Xitay bilen élip bérilidighan munasiwetlerni közdin köchürüp bir qarargha baghlash idi. Bu toghriliq qobul qilinghan qararda qisqiche mundaq

déyilidu:

“...Eger Milletchi Xitay Sherqiy Türkistanning musteqilliqini tonimighan teqdirde, uning bilen héch bir usulda hemkarliq qilinmaydu....”

(Hijaz qarari: 5 - nomurluq höjjet)

Netijide, Milletchi Xitay Sherqiy Türkistanning musteqilliqini tonumaydu. Chet'ellerdeki Sherqiy Türkistanliqlar Milletchi Xitay bilen bolghan pütün munasiwetlirini üzidu. Bununggha chidimighan Milletchi Xitay, özining tarixi “Böl we idare qil” dégen siyasitini ishlitip, ichimizdiki bezi unsurlarni pul, mal we mensep bilen sétiwélip Hezritim, Eysa ependim hemde musteqilliq terepdari bolghan yurtdashlarga qarshi ighwa siyasiti bashlitidu. Milletchi Xitayning bu siyasiti Xitay kommunistliri Birkeshken Milletler Teshkilati ezasi bolghan 1979 - yilighiche dawam qilidu.

Erkin Aiptékin (22)

Resimde; Erkin Aiptékin ependim AQSh kongrésı millet wekili Frank Wulf ependi bilen

Resimde; Erkin Aiptékin ependim we Nury Türköl ependiler Malayziyaning sabiq bash ministér orunbasari bilen.

Erkin Aiptékin (22)

22 – Soal

___ AQSh 1979 - yili Gërmaniyening Myunxén shehrinde bolghan Azatliq Radiosidiki Uyghurche anglitishlirini ushtumtut toxtitidu. Buningda AQSh bilen Xitay otturisdiki alaqlarning yaxshilinishining roli barmidi ?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Elwette bar idi . Prézidént Nikson bilen bashlighan bu AQSh Xitay otturisdiki dostluq munasiwetliri Prézidént Carter waqtidimu héch özgermey dawam qilidu .

1979 - yili Déng Xiaoping AQShni ziyaret qilidu . Mana mushu ziyarettin burun AQSh “Tingshighuchilirining sani az ” dégen bahane bilen , ushtumtut Azatliq Radiosidiki Uyghurche anglitishlirini tohtiwétidu . Heqiqiy sewep bolsa Xitayni xosh qilish .

Bashqiche qilip éytqanda , AQSh Azatliq Radiosidiki Uyghur shöbisini Xitay dostliqigha qurban qiliwétidu .

1979 - yilining axirlirida Sowét Ittipaqi Afghanistangha bésip kiridu. Bu weziyet peqet Xitayni emes , belkim AQShnimu qattiq chöchitidu. Netijide, bu ikki dölet otturida stratégiyilik hemkarliq bashlinidu.

Sowétlerni Afghanistandin qural küchi bilen chiqirish üçün “mujahitlerge” her türlüq qural-jabduqlar bérilidu. Afghanistan - Pakistan chigra rayonlirida

chet'ellerdin kelgen mujahitlarni terbiyilesh üçün eskeri bazilar quruludu.

Mushu mezigilde menmu Pakistanning Péshawur shehrige Azatliq Radiosining muxbiri bolup béríp, üç aygha qeder turghan. kéyinche Afghanistan Présidénti bolghan Mujadedi, Prof. Rabbani we “ Penjshir Qehrimani ” dep atalghan Ehmet Shah Mesutning inisi bashta bolup köpligen Özbek, Tajik, Türkmen we Peshtun mujahitlarning qumandanliri bilen körüşken.

Yene mushu mezigilde Sowét eskiri hereketlirini yéqindin izlep bérish meqsidide Xitaylar, AQShning Sherqiy Türkistanning 11 ayrim jaylirida “monitoring”, yeni “tinglash we közitish” istansiliri échishigha ijazet béridu. Köpligen AQShlik téxniklar Sherqiy Türkistangha baridu. Bularning ichide Azatliq Radiosiningmu bezi bir xadimliri bar idi. Menmu mushu pursettin paydilinip, 33 yil kéyin Sherqiy Türkistangha béríp , tuqqanlarimni yoqlash pursitige ige bolghan idim.

“Yetip ölgünche etip öl” dégendek, Azatliq Radiosidiki Uyghurche anglitishlarning toxtitilishigha naraziliq bildürüş üçün, men Amérikigha bardim. Dadam bilen burun tonushqan New York Millet wekili John Murphy bashta bolup Dante Fascell, John Buchanan, Clement Zablocki, William Broomfield, Jamie Whitten, Silvio Conte, Clarence Long, Bill Younggha oxshash shu chaghdiki Amérika Kongrésining bezi bir millet wekilliri we sénatorliri bilen körüşüp , ulargha Uyghurlarning tarixi, Xitayning Sherqiy Türkistandiki siyasiti we Uyghur shöbisining qaytidin échilishining ehmiyitini anglitishqa tirishtim.

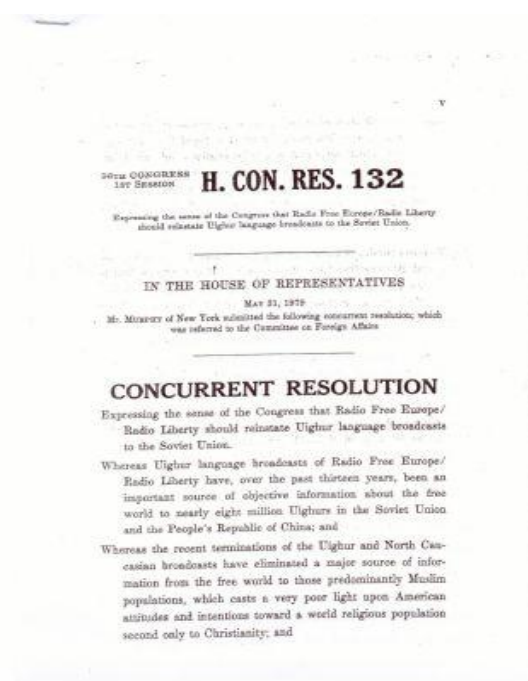
Amérikining New York Times géziti 1979 - yili 3 - ayning 9 - küni we Washington Post géziti 3 - ayning 27 - küni teleplirimni qollap maqaliler neshir qildi. Bu kampaniyige Türk we hetta Sowét metbuatimu qatnashti . Sowét Izwéstiya gézitining muxbirliri Azatliq Radiosining mudirliri bilen körüşüp , ulardin Uyghur shöbisining yépilishining heqiqiy seweplirini óginishke tirishti .

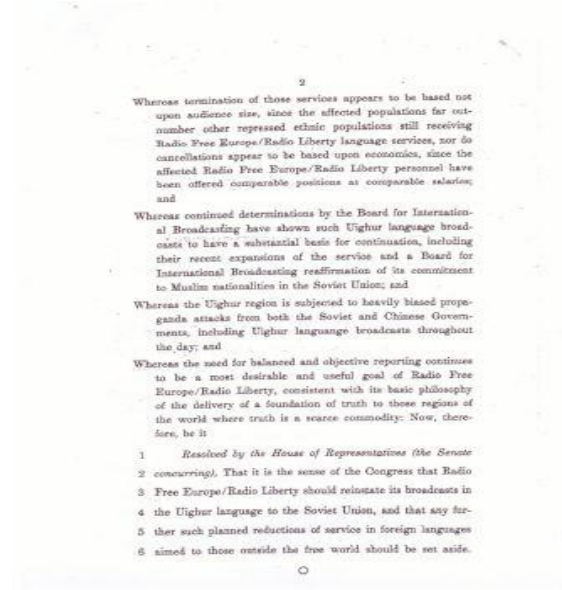
Üch ay qeder dawam qilghan bir mujadile netijiside, Amérika Kongrésini 1979 - yili 5 - ayning 31 - küni 132 - nomurluq bir qarar élan qilip , Azatliq Radiosidiki

Uyghurche anglistishlarni qaytidin bashlitishni tewsiye qildi . Emma Prézidént Jimmy Carter hökümeti bu qararni emelge ashurmidi . AQSh Kongrésining bu qarari Sowét Ittipaqining tarqilishidin keyin , Hör Asiya Radiosida Uyghur shöbisining échilishida xéli chong rol oynidi.

Bu addi misallardinmu körinip turishiche , her dölet özining milliy menpeétini birinchi orunda tutidu . Héch bir dölet bizge köyüngenlik üchün emes , belkim özining milliy menpeétini köz aldida tutup yaki yar-yölekte boludu yaki bolmaydu . Buning üchün bizning dunyadiki siyasi weziyetni , éqimlarni we özgirishlerni yéqindin izlep bérishimiz, bizge yar yölekte bolghan chaghlarda bek hosh bolup ketmeslikimiz , bolmighan chaghlarda u döletlerni tillap yürmeslikimiz we héch qachanda ikkilenmey özimizning milliy siyasitini algha basturushqa térishishimiz Kerek.

AQSh Kongrésining qarari:

Resimde; Erkin Aliptékin ependim Tibet Sergerdan Hökümetining Bashministéri Samdong Rinpoche we Gérmaniyaning FDP Partiyisining burunqi Reisi hem Sabiq Tijaret Ministeri Graf Lamsdorf bilen.

Erkin Aiptékin (23)

Resimde; Erkin Aiptékin ependim Chéch Jumhuriyitining Sabiq Prézidénti Vaclav Havelning inisi, Dalay lamaning mexsus wekili Lodi Gyari we AQSh millet wekili Gilmore ependiler bilen.

Resimde; Erkin Aiptékin ependim Mehmet Tohti we Dr. Erkin Emet bilen Kanadaning burunqi Tashqi Ishlar Ministéri David Kilgour bilen.

Erkin Aiptékin (23)

23 – Soal

___ Sizning we Ailingizning Türkiydiki turmush sharaiti qandaq idi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Peqet Türkiydila emes , Xitaydiki we Sherqiy Türkistandiki pütün turmush sharaitimiz héch yaxshi emes édi. Mesilen , Lenjudiki chaghlimda üsti – béshimda birla paxtiliq chapinim bar idi. Buningdin bashqa héch kiyimim yoq idi. Anam üstümdiki kéyimni yughan chaghlimda, kéyidighan bashqa bir nersem bolmighanliqi üçün öydin talagha chiqalmayttim. Anamning yérin kilo gösh sétiwélip, bizge yigüzelmey yiglap ketkenlikini köp körgen idim. Halbuki, bu chaghda dadam milletchi xitay (Gomindang) parlaméntining millet wekili idi.

Shu zamangha nispeten éytqanda, bu hergizmu kichik imtiyaz emes idi. Dadamgha bérilidighan teminatnimu töwen dégili bolmaytti. Shundaq turuqluq ach – yalingachliqning derdini tartattuq. Nime üçün shundaq bolidighanliqini chüshenmeyttim. Waqti – saéti kélip, dadamdin bu tartqan erziyetlirmizning sewebini sorudum. Bérilgen jawap shu boldi:

“... Oghlum, men 1939 – yili bir qétim dunya sayahitige chiqqan édim. Asasi meqsidim; bizge oxshash musteqilliqini qolgha keltürüş yolida mujadile qiliwatqan milletlarning rehberliri bilen körüşüş, pikir almashturush we ularning tejribiliridin paydilinish, yordemlirige ige bolush èdi. Men barghanliki yerde yétim

qalghan, sersan – sergerdan, aware bolup yürgen Uyghur perzentlirini kördüm. Yerlik hökümetlerge murajietler qilip, bu Uyghur balilirigha ige chiqishni rija qilghan bolsammu, paydisi bolmidi. Beziliri bu heqte <Xitay höküméti bizdin resmi rewishte telepte bolsun> déyishti. Elwette, xitay höküméti buningha yéqin yolimaytti. Kéyinche bu balilarning yol xirajietlirini tölep, xitay ichige élip keldim. Nenjingde <<Az sanliq milletler inistituti”ni qurup, shu chaghda xitay ichide bolghan Tatar muellimlirige maash béríp, bu balilarni oqutushqa kirishtim. Buningdin tashqiri, Gézit – zhornallar chiqarduq. Méning pütün pulum mushu ishlargha serip qilinip tügigech, silerning halinglardin xewer alalmidim...”.

Turmush sharaitimda, Sherqiy Türkistangha chiqqandin kéyinmu köp özgürüş bolmidi. Mesilen, bir aghinemdin wélisipit minishni öginiwalghan idim. Dadamdin mangimu bir wélisipit élip bérishni ötündüm. Lékin érishelmidim. Dadamdin alghan jawap shu boldi:

“ ... Oghlum, Sherqiy Türkistan xelqining turmush sharaiti intayin nachar. Xelqimiz ishsiz, ach – yalingach we biilaj. Milliy mekteplirimiz yoq. Bezibir milliy mekteplirimiz bolsimu, süpiti nahayiti töwen. Doxturxanilirimiz yoq. Yétimxanilirimiz yoq. Biz xitayning qoligha qarimay, öz imkanlirimiz bilen özimizning éhtiyajlirini qamdash meqsidide etidin bashlap pütün memliket miqyasida iane toplash merikisi bashlatmaqchimiz. Sanga wélisipit élip béridighan pulni, mana shu merikige béreyli. Millet ach – yalingach we biilaj yürgen bir chaghda, sen wélisipitke ménip yürseng, Allah buningdin razi bolmaydu...”.

Dadam shu chaghda, ölkilik hökümetning bash katipi édi.

Biz Sherqiy Türkistandin qéchip chiqqandin kéyin, yolda mingbir musheqqetlerni tartip, Hindistan tewelikidiki Keshmir wilayitining merkizi bolghan Srinagar shehrige kelduq. Sherqiy Türkistandin biz bilen bille qéchip chiqqan milletchilerdin Polat Qadiri, Sattar Meqbul Chopan, Dawut Osman, Abdulkerim endi, Mehmet Axunbay endi qatarliq bir top kishiler bizning öyde turatti.

Biz aka – ukilar, ulardin éship qalghan tamaqlarni yeytuq. Ularning tashliwetken kona kéyimlirini kichiklitip tikip kiyettuq. Köpinche hallarda yérim ach, yérim toq yürettuq. Méning üstümde kéyidighan tüzükrek bir kéyimim yoq idi. Qishliq chapinim bolmighach, anam rehmetlik dadamning konirap issiqi qalmighan bir chapinini kichiklitip, manga peltu ornida keygüzüp qoyghan idi. Bezide aghinilirimdin uyulup, mektepke barmayttim. Bu hal uzun dawam qildi. Bu weziyetke chidiyalmay, bir künü öydiki pütün chine – qachilarni yerge étip sunduriwettim. Buni körgen dadam qolumni tutup olturup, mundaq dédi:

“... Oghlum, biz bilen birge yashawatqan bu akiliring, chet`ellerde turup weten - millet üçün xizmet qilimiz, dep ata – ana, bala – chaqa, uruq – tuqqanlirini tashlap chet`elge chiqti. Eger men, bu adamlarning halidin xewer almay, öz balilirimning ghémini yésem, méning milletchilikim nede qalidu? Men silerdin sewri – taqetlik bolushunglarni soraymen...”.

Sözlisem gep tola, bu perishanchiliq türkiyide yashighan dewrimizdimu uzun dawam qildi. Birla misal; Aiptékin ailisining yigane qizi bolghan singlim Gülten, Türkiyidiki bir Uyghur adwukat Ixxam Musabayiwning qizining peltusini 10 yil kéyip chong boldi.

Dadam Sherqiy Türkistan dewasini özining bala – chaqilirini ach – yalingach we biilaj qaldurup turup élip bardı. Biz hemmimiz mana mushundaq nahayiti éghir shert – sharaitlar astida chong bolduq. Emma, Allahqa ming shükri, namertlerge muhtaj bolmiduq. Aka – ukilar bir birimizge yar – yölekte bolushup, oqushlirimizni tamamlashqa térishtuq. Aqiwette, Türkiyide yaxshi xizmetlerge orunlashtuq.

Dadam daim “ Hazir tartiwatqan bu jewri – japalarning ejrini, Allahi Taala silerge choqum béridu” deytti. Heqiqetenmu Janabi Allah bu dertlarning ejrini kütkinimizdin ziyadisi bilen berdi. Allahqa ming qetri shükri.

!

Resimde; Sherqiy Türkistan xelqining ulugh ustazi rehmetlik Ziya Semidi endimning Erkin Aliptékin endimge ton keygüziwatqan waqti.
1995 . yili Almata

Erkin Aiptékin (24)

**Erkin Aiptékin endim Wéngiriye
Parlamént ezaliri bilen**

www.wetininim.org

**Erkin Aiptékin endim Yaponiye
Parlamént ezaliri bilen**

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin (24)

24 – Soal

__ Kéyinki 40 nechche yildin béri, bolupmu Gherip elliride Sherqiy Türkistan dewasini tonutush üçhün paaliyet élip bardingiz. Bu toghruluq bizge etrapliq melumat bérelemsiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Eslide, men bu toghruluq dawrang sélip yürüşni yaxshi körmeymen. Chünki, bir milletning dawasi dawrang sélish, maxtinish weyaki bir mukapat kütüş üçhün emes, belki Allah Rizasi üçhün qilinidu. Dadam “yaxshiliq qil okyangha at, eger insanlar buning qimmitini bilelmise, belkim béliqlar bilip qalidu” deyti. Bunungdin tashqiri, dawrang sélish, maxtinish weyaki mukapat kütüşke layiq bir ish qilghinimmu yoq. Méning 40 yilliq lobi paaliyetlirimning netijesinde Sherqiy Türkistan azat bolup qaldimu? xelqning üstüdiki zulum azaydimu? Sherqiy Türkistan xelqi insanchil hayat köchürüş imkaniyi tini qolgha keltürdimu? Yaq. U halda, dawrang salidighan, maxtinidighan weyaki mukapat kütüdighan bir ishmü yoq. Emma, mademki bu soalni sorap qaldingiz, men bu lobi paaliyetlirimning qisqiche bir tarixchisini éytip ötey. Tepsili melumat bérey désem, bir kitap yézishqa toghra kélidu.

Gerche men, Sherqiy Türkistan dewasining ichide chong bolghan bolsammu, méning Sherqiy Türkistan dewasi toghrisidiki lobi paaliyetlirim, 1971 – yili Gérmانيyining Myunxén shehridiki “azatliq radiosı”gha xizmetke kirgen waqtimdin bashlandi. Men radioda ish bashlighan chaghlarda Myunxén shehride peqet 5 yaki 6 Uyghur ailisi bar idi. Pütkül Yawrupadaki Uyghurlarning sani 10 ailige yetmeyti. Künde 8-10 saat radioda ishleytim. Lobi paaliyetlerni peqet bosh

waqitlarda qilalaytim. Chünki, radioda ishlep turup siyasi paaliyetler bilen shughullinishim mümkün emesti.

Shundaq bolsimu, shu tarixtin hazirgha qeder, 6 ming qétimdin artuq xelqaraliq yighingha qatnashtim. Bu yighinlarda Sherqiy Türkistan xelqining tarixi, medeniyiti, hazirqi weziyiti we deysende qiliniwatqan her türlik kishilik heq – hoquqliri toghruluq minglarche risale, maqale hem teshwiqat wereqchiliri tarqattim. 4 ming qétimgha yéqin doklatlar teqdim qildim. Chet`el metbuatlirida yüzlerche maqalem neshir qilindi. Amérika, Yawrupa döletliri we Türkiye qatarliq ellerning Radio, Téléviziyliri bilen defalerche söhbetler ötküzdüm. Bularning ichide CNN, BBC, ARD, TRT, Reutérge oxshash dangliq qanallarmu bar.

1973 – yili, tariximizda tunji qétim Sherqiy Türkistan mesilisini BDT kishilik hoquq komisiyisi(BMIHK)da anglitish pursitige érishtim. Shundin étibaren, her yili ikki qétim BMIHKning yighinlirigha qatnaship, u yerde Sherqiy Türkistandiki insan hoquqi mesilisi toghruluq bayanat bérish, yighin we “briefing”ler uyushturushqa térishtim.

Tibetliklarning keng imkaniyetliridin paydilinish meqsidide, 1985 – yili Shiwétsariyining Zürik shehrinde Dalay Lama we Eysa ependilarning riyasetchilikide “Sherqiy Türkistan, Tibet we Ichkiy Mongghul xelqliri birliki”ni qurghuchilardin biri boldum. Qisqiche atilishi “Allied Committee” dep atalghan bu teshkilatning “Common Voice” (Ortaq tawush) namliq jornilini chiqarduq.

1986 __ 1996 – yilliri arisida, “Sherqiy Türkistan, Tibet we Ichkiy Mongghul xelqliri birliki”ning New York, Washington, Parij, Muyinxén, Zürik, Gaga we Béryuksél sheherliride xelqaraliq chong yighinlarni achtuq. Tibetlikler bilen yéqin ish birliki qilip, Amérika kon`grési, Yawrupa parlaménti we milliy parlaméntlardin Xitayning Sherqiy Türkistandiki siyasitini eyiplep qararlar chiqirishigha we resmi xetler yazdurushqa muyesser boldum.

AQSh Kongréside Tibet toghrisida chiqirilidighan qararlarda Sherqi Türkistan we Ichki Mongghuliyidiki weziyetkimu orun bérilishi üçün mujadile qildim. Chünki,

AQSh Kongrésı Sherqiy Türkistan we Ichki Mongghuliyige qarighanda Tibet mesilisini téximu yaxshıraq biletti.

Sherqiy Türkistan dewasini téximu keng dairilik terghip qilish meqsidide, 1991 – yili Gollandiyining Gaga shehrıde “BDTda ezasi bolmighan milletler teshkilati”, yeni “Wekaletsiz Milletler Teshkilati”ning töt neper qurghuchisining biri boldum. Bu teshkilatta Muawin reis, Reis, Bash katip qatarlıq wezipilerni ötidim. Qisqiche UNPO dep atalghan bu teshkilatning, hazir dunya miqyasida 250 milyon nopusqa wekaletlik qiliwatqan 75ke yéqin eza teshkilati bar. Nahayiti köp xelqaralıq ténichliq mukapatlırigha layiq körölgen UNPO bolsa, 1993 – yili Nobél ténichliq mukapatigha namzat körsitildi.

1991 – yili, Gérmaniyining Muyinxén shehrıde Enwerjan, Ömer Qanat, Esqerjan qatarlıq yash, qabiliyetlik qérindashlırim bilen birge, “Yawrupa Sherqiy Türkistan Birliki”ni qurghuchılardin biri boldum. Bu teshkilat Gherip elliride Sherqiy Türkistan dewasini tonutushta nahayiti zor rol oynidi. Héch tohtatmay 5 yıl Engilızche we Gérmanche tillarda “Sherqiy Türkistan Xewernamesi”ni neshir qilduq. Köpligen jaylardin tebriknamlar tapshurup alduq.

2000 – yili, İspaniyining burunqi medeniyet ministéri Federiko Mayor we Fransiyining burunqi Prızdéntining ayalı Daniella Mitterrandning chaqırığı bilen, Barsilona shehrıde UBUNTU (afrika tilida Ténichliq) dep atalghan teshkilatning 12 qurghuchhisining biri boldum. Hazir 40qa yéqin xelqaralıq teshkilat UBUNTU ning ezasi.

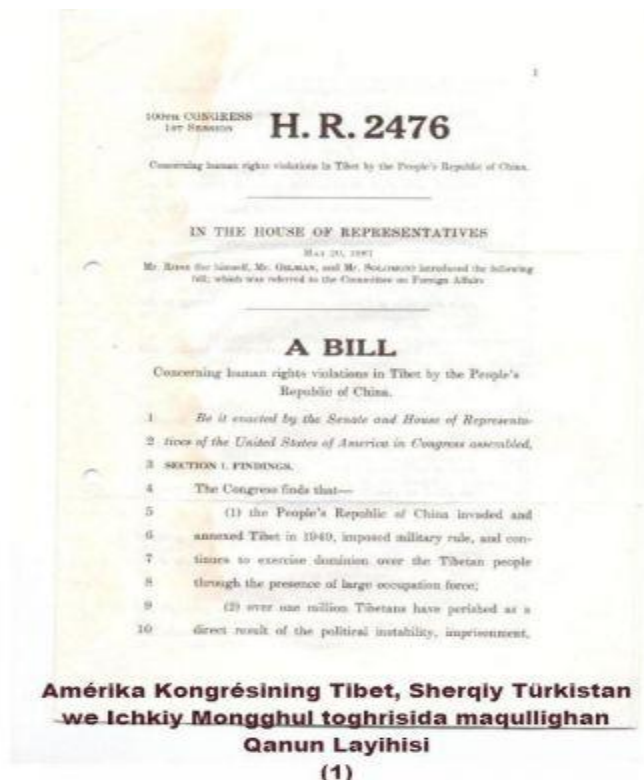
2004 – yiligha qeder, 16 xeqaralıq teshkilatning meslihetchilikini qildim. Hazir salamatlik mesilem tüpeyli bu teshkilatlardin istipa qilish mejburiyitide qaldim.

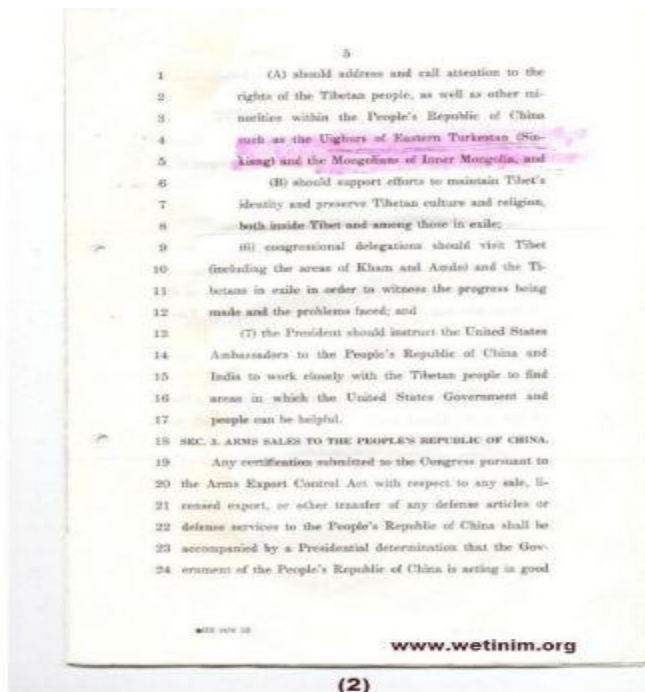
Bu qeder köp teshkilatlarda wezipe élishimdiki meqsed; Sherqiy Türkistan dewasini xelqara teshkilatlar arqılıq dunya milletlırige bir nebze bolsimu anglıtip, ularning yar – yölíkige ige bolushtin ibaret idi.

Bolupmu, 1990 - yıllardin kéyin, Sherqiy Türkistandin nahayiti köp yurtdashlar siyasi bashpanahlıq izdep chet`ellerge qéchip chiqti. Bularghimu qolumdin kélishe yar - yölekte bolushqa tésishtim. Paydisi boldi yaki bolmıdı, özümning yaki xelqara teshkilatlarning namidin hazirghiche 1,500’ din artuq yurtdéshimizgha “affidavit” yeni ispatname yézip berdim.

Bir gézitchi süpetide köpligen dölet erbablari bilen körüşhüş, bu pursettin paydilinip, ulargha Sherqiy Türkistan dewasini anglitish yaki yazma matériyal teqdim qilish imkaniyitige ige boldum. Bularning arisida Seudi Arabistanning burunqi Padishahi Melik Fahad, Turkiyening Prizdénti Süleyman Demirel, Iraqning hazirqi Prizdénti Jalal Talabani, Sherqiy Timorning hazirqi Prizdénti Hose Ramos Horta, Èstoniyining hazirqi Prizdénti Thomas Ilves, Chechenistanning burunqi Prezidénti Yanderbiyew, Gérmaniyining burunqi Bash Ministéri Willy Brand, Fransiyaning burunqi Bash Ministéri Piere Mauroy, Italiyaning burunqi Bash Ministéri Bettina Craxi, Norwégiyaning burunqi Bash Ministéri Brundland, Turkiyening burunqi Bash Ministeri Mesut Yilmaz, Nejmettin Erbakan, Turghut Özal we hazirqi Bash Ministeri Rejep Tayip Erdogan bashta bolup, nahayti köp Amérika Kongrész ezalari, Yawrupa Parlaménti Millet wekilliri we Milli Parlamént ezalarimu bar.

1. Amérika Kongrésining Qanun Layihisi:

2. Yawrupa Parlaméntining qarari:

B4-0289, 0296, 0311, 0323 and 0320/97

Resolution on the human rights situation in Eastern Turkistan (Region of Xinjiang)

The European Parliament

- having regard to its previous resolutions on human rights violations in China,
- A. deeply concerned by the increasing instability in eastern Turkistan (Region of Xinjiang),
- B. alarmed at the arrests carried out by the Chinese authorities on 20 March in eastern Turkistan, which is predominantly Islamic, following ethnic unrest,
- C. alarmed also by the execution of many Uighurs by the Chinese authorities which triggered riots during which hundreds of other people were arrested,
- D. denouncing the use of violence, such as bombs, by whichever side,
- E. noting that in Eastern Turkistan (the region of Xinjiang) freedom of religion is severely repressed and that last year over 100 Koranic schools were closed down and 180 Muslim clerics, professors and students arrested,
- F. having regard to the concerns expressed by the United Nations Committee regarding racial discrimination against the Uighur people,
- G. noting that ever since the massacre in Tiananmen Square in 1989, the EU has traditionally backed resolutions on China in the UN Human Rights Commission, and deploring the lack of a common EU policy on China in Geneva this year,
- 1. Condemns the policy pursued by the People's Republic of China which is designed to eradicate the culture of the Uighur people and suppress the practice of their Islamic faith, a policy which includes the indiscriminate use of the death penalty, population transfers and population control through a birth policy aimed at changing the ethnic composition of this region;
- 2. Calls on the Chinese authorities to release forthwith all prisoners who were arrested for allegedly taking part in the riots but have not been charged with any crime corresponding to international standards and to guarantee the right to a public hearing, the right to defence and the right to be represented by a lawyer, as provided for in the modified Chinese Code of Criminal Procedure in force since 1 January 1997;
- 3. Calls on the Chinese Government to start a political dialogue with all parties involved in the eastern Turkistan (Region of Xinjiang) issue, in order to find a politically negotiated settlement of the various demands of the Uighur people;
- 4. Urges the Chinese government to allow journalists and human rights' monitors access to Eastern Turkistan (the Xinjiang region);
- 5. Calls on the Commission and the Council to bring pressure to bear on the authorities of the People's Republic of China to ensure that respect for human rights and fundamental rights is guaranteed both on Chinese territory and in the annexed territories;

(2)

- A. Deplores the fact that the Council has not yet managed to adopt a common position aimed at ensuring the adoption by the UN Human Rights Commission in Geneva of a resolution on the human rights situation in China, Tibet, Inner Mongolia and Eastern Turkistan (the Xinjiang region) and calls on the Member States to support the resolution already tabled;
- 7. Instructs its President to forward this resolution to the Commission, the Council, the governments and parliaments of the Member States, the Government of the People's Republic of China, the Secretary-General of the United Nations, the Unrepresented Nations and Peoples Organization, Uighur organizations in both Europe and Kazakhstan and the Ambassador of the People's Republic of China to the European Union.

(3)

www.wetnim.org

Erkin Aiptékin (25)

Erkin Aiptékin ependim UNPO da Dalay Lama bilen

www.wetininim.org

Erkin Aiptékin ependim Atom siniqigha qarshi Xelqaraliq yighinda

Erkin Aiptékin (25)

25 – Soal

__ Siz hazirghiche Sherqiy Türkistan dewasini ténychliq yoli bilen dawamlashturup keldingiz. Buning Sherqiy Türkistan dewasigha qanchilik paydisi boldi yaki bolmidi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ 2001 – yili 11 – sintebir Amérika qoshma shitatlirigha qarshi élip bérilghan térroristik hujumdin kéyin, bolupmu bizge oxshash musteqilliq üçün mujadile qiliwatqan milletlarning ishlari nahayiti qéyinliship ketti. “11 – sintebir weqesi”din burun, musteqilliq mujadilisi élip bériwatqan milletlarni “erkinlik jengchiliri”, “partizan jengchiliri” yaki “mujahitlar” dep atap kelgen xelqara jamaetchilik, bu weqedin kéyin, hemmisini “térrorist” dep atidi. Bezi döletler “xelqara térrorizimgha qarshi küresh” dégen bahane bilen, ularni bit – chit qilishqa bashlidi. Bu pursettin paydilanghan Xitay höküméti Uyghurlarnimu “térrorist” dep élan qildi. “Térrorist” dégen qalpaq bilen minglighan Uyghurni tutqun qildi we yene yüzlerche Uyghurni ölüm jazalirigha mehkum qildi. Tutqun qilinghan Uyghurlarni tarixta misli körülmigen dehshetlik qéyin – qistaqlar bilen qiynidi. Halbuki, Wang Léchuen 2001. yili 7 – sintebir küni Ürümqide chet`el muxpirilirigha “Shinjiangda hichqandaq bir térroristik weqesi bolmighan ...” dep ochuq bayanat élan qilghan idi.

Sherqiy Türkistandiki Uyghurlarni “Térrorist” dégen bahane bilen basturghan Xitaylar, Sherqiy Türkistan dewasining xelqaraliq bir dewagha aylinip qélishining aldini élish meqsidide, DUQ ning reisi Rabiye xanim bashliq chet`eldiki bezi uyghurlarnimu “térrorist” dep élan qildi. Pakistan, Afghanistan, Tajikistan, Qirghizistan, Qazaqistan, Uzbekistan we Türkiyige oxshash döletlerde yashawatqan Uyghurlarni jimiqturush, qamaqqa aldurush we hetta Xitaygha qayturup bérish toghruluq qattiq bésim qildi. Buning netijiside, Pakistan höküméti Hesén Mexsumni shéhid qildi. Köpligen Uyghurlarni “térrorist” bahanisida tutqun qildi we bir qisim Uyghurlarni Xitaygha qayturup berdi. Bularning ichide, Kanada puxrasi Hüseyin Jélilmu bar.

Emma, dunya jamaiti Uyghurlarning “térrorist” ikenlikige hergiz ishenmidi. Köpligen dölet erbapliri, hökümetler we xelqara teshklatlar Uyghurlarning térrorist emeslikini, Xitay hökümétining “xelqara térrorizimgha qarshi turush” shuari astida, Uyghurlarni omumi yüzlük basturiwatqanliqini we “térrorist” atalghan Guantanamo modiki 22 neper Uyghurning eslide bigunah ikenlikini kötürüp chiqti. Gunahsizliqi ispatlanghan 5 neper Uyghur Albaniyige ewetildi. Töt nepiri Birmudagha orunlashturuldi. Köpligen Gherip döletliri xitaylarning “bölgünchi”, “esheddi dinchi”, “térrorist” déyishige qarimay, chet`ellerge qéchip chiqqan uyghurlarning siyasiy panahliq heq – hoquqini tonudi. Emma, Xitay höküméti siyasiy panahliq teliwi qobul körülüp bolghan bu Uyghurlarning Xitaygha qayturulup bérilishini telep qilip, her qaysi döletlerge téxiche siyasiy bésim ishletmekte.

Hazir, bezi bir Gherip döletliri Uyghurlarni “bölgünchi”, “esheddi dinchi”, “térrorist” dep qarilashqa térishiwatqan Xitay hökümétini Taliban, Hizbullah we Xamasqa oxshash dunya teripidin “térrorist” atalghan goruhlarni qoral – jabduq bilen teminlewatqanliqta eyiplimekte.

Dünya jamaetchilikining Xitaydek zor bir döletning bésimlirigha qarimay, Uyghurlarning “bölgünchi”, “esheddi dinchi”, “térrorist” bolmighanliqini ipade qilip ularni asrishi, himaye qilishi we siyasiy panahliq teliwini qobul körishining sewebi nime?

Buning esli sewebi, Uyghurlarning 1950 - yillardin tartip shiddet yollirini ret qilishi, mujadilisini ténichliq yolliri bilen élip bérishi.

Erkin Aiptékin (26)

Erkin Aiptékin endim DUQ wekilliri bilen Amérika Tashqi ishlar ministérlikide

Erkin Aiptékin endim Hindistanning burunqi Milli Mudapiye Ministéri Jorj Fernandez we Hindistan Parlamént wekilliri bilen

Erkin Aiptékin (26)

26 – Soal

___ Sherqiy Türkistan dewasini mutleq rewishte xelqara hoquqqa, yeni qanun we nizamlargha tayandurush kéreklikini algha sürüp keldingiz. Sherqiy Türkistan dewasini qandaq qilip xelqara hoquqqa tayandurghili boludu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Bizning heqliq bir dawayimiz bar. Bu dawayimizni xelqara huquqqa tayandurushimiz kerek. Chünki , qanchelik heqliq bolmisun xelqara huquqqa tayanmighan bir dawaning nigizimu bolmaydu. Bu hoquq bolsa BDT Insan Hoquqi Omumi Déklaratsiyaside qeyid qilinghan „Her Millet Öz Teqdirini Özi Belgülesh“ dégen prinsiptur. Buning üçhün „musteqilliq“ dégen sözge derhal naraziliq bildürghen döletler „öz teqdirini özi belgülesh hoquqi“ dégen prinsipqa qarshi chiqalmaghliq. Chünki bu prinsipni dunya jamaetchiliki „bir xelqara hoquq „ dep özi qabul qilghan. Buning üçhünmu, dunya jamaetchiliki Sowét Ittipaqining tarqilishidin kéyin „ öz teqdirini özi belgülesh“ dégen prinsipqa tayinip 20 nechche milletning musteqil bolishigha yol échip berdi. Bu hoquqtin paydilinip musteqilliqini qolgha keltürghen döletning axirqisi Kosowadur. Bashta Rusya we Serbiye bolup, bezi bir döletler Kosowaning musteqilliqini téxiche tonumighan bolsimu, dunya döletlirining köpinchisi Kosowaning musteqilliqini tonidi.

Bundaq bir mezigilde, bizningmu bu hoquqtin toluq paydilinish yollarini axturushimiz kérek bolidu. Chünki, bizning Xitay bilen bolghan mujadilimiz bir hoquq mujadilisidir. Mesilen: Xitaylar Sherqiy Türkistanning 2000 yildin béri xitay térritoriyesinde bolghanliqini algha sürmekte. Emma, qolida buni ispatlaydighan birmu höjjet yoq. Bu 2000 yil mabeynide Sherqiy Türkistanda héch bir référandum, yeni xelqning omumi pikri élinghan

emes. Bu 2000 yil mabeynide Sherqiy Türkistan xelqi “biz öz arzuyimiz bilen Xitay dölitige qoshulduq” dep awaz bergenmu emes. Gerche xitaylar Sherqiy Türkistanni qoral küchi bilen bésiwalghan bolsimu, Sherqiy Türkistan xelqi Xitaygha özining milli igemenlik, yeni suverenlik yaki igilik hoquqini teslim qilghanmu emes.

Buning üçün, biz Sherqiy Türkistan dewasini xelqara hoquqqa tayandurushimiz, bizge tonulghan heqlarni telep qilishimiz we mujadilimizni bu heqni qolgha keltürge qeder dawamlashturushimiz kérek dep oylaymen.

Chünki men, waqti _ saeti kélip, Birlashken Milletler Teshkilatining nezaretchilikide Sherqiy Türkistanda bir referendum (ray sinash) ötküzülse , xelqimizning mutleq köpchilikining mutleq rewishte „musteqilliq isteymen“ deydighanliqigha ishinimen.

Shuning üçünmu, 2004 – yili qurulghan Dunya Uyghur Qurultiyigha (DUQ) qatnashish üçün dunyaning herqaysi döletiridin kelgen wekillerning uzun muzakiriliridin kéyin, DUQ nizamnamisige „mustaqilliq“ sözining ornigha „öz teqdirini özi belgilesh“ sözini qabul qilip kirgüzgen. Eger nizamnamige „mustaqilliq“ sözini kirgüzgen bolsaq, buni resmi tizimgha alduralmaytuq. Gérman höküméti DUQ'ning nizamnamisini testiqlash arqiliq, Sherqiy Türkistan xelqining öz teqdirini özi belgilesh hoquqinimu resmi rewishte tonughan bolidu.

Erkin Aliptékin ependim 2 – nöwetlik DUQ yighinida

Erkin Aiptékin (27)

Erkin Aiptékin endim Iraqning hazirqi Prézidénti Jalal Talabani bilen

Erkin Aiptékin endim Amérikiliq kino Artisi Steven Segal bilen

Erkin Aiptékin (27)

27 – Soal

__ Sizning uzun yillar yalghuz paaliyet élip bérishingizgha seweb bolghan amil nime?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Méning uzun yillar yalghuz paaliyet élip bérishimning bir munche sewepliri bar. Emma bu yerde qisqiche méning üçün muhim bolghan bir qanche seweplerni sanap ötey:

- Mefkure birlikimizni hasil qilalmighanliqimizdur.

Bilin'ginidek, chet'ellerde yashawatqan Uyghurlarning köpchiligi siyasi tüzümliri birbirige héch oxshimighan, köpünche birbiri bilen riqabet halida bolghan we bolupmu, milli menpeetliri bir birige pütünley qarimu qarshi bolghan döletlerde yasahydu. Mesilen; Xitayning totaliter kommunist tüzümi astida chong bolghan bir Uyghur bilen Seudi Erebistan'gha oxshash sheriet qanuni bilen idare qiliniwatqan bir dölette chong bolghan bir Uyghurning démokratik dep atalghan Gherp döletleride chong bolghan bir Uyghurning pikri, zikri we dunyagha bolghan köz qarashlari birbirige héch oxshimaydu. Mezkur döletlerde yashawatqan Uyghurlarning hemmisining arzusi bir bolsimu, bu arzugha ulishish üçün tallap alghan yoli, métoadi, siyasiti, stratégiyisi, taktikiliri hem kélichekte Sherqiy Türkistanda qobul qilinidighan siyasi tüzüm toghrisidiki chüshünchilirimu birbirige oxshimaydu.

Addi bir misal: bir qismimiz „Sherqi Türkistan“, bir qismimiz „Uyghuristan“ deymiz; bir qismimiz „ténchliq yoli bilen“ deymiz, bir qismimiz „quralliq köresh“ deymiz; bir qismimiz Sherqi Türkistanda köpligen dünya döletliride bolghinidek dinni siyasetke alet qilmighan „laiq“ yani „secular“ bir siyasi tüzüm qurulusini isteymiz, bir qismimiz bolsa „sheriet“ döleti deymiz.

- Siyasi birlikimizni teshkil qilalmighanliqimizdur.

Mefkure birliki bolmighan yerde siyasi birlikmu bolmaydu. Siyasi birlik bolmighan yerde teshkili rewishte paaliyet élip bérishmu mümkin emes. Chünki, teshkili rewishte paaliyet élip bérish üçün jiddi bir teshkilatning bolushi shert. Teshkilat bir ishench, pikir, qarar we heriket birliki démeaktur. Teshkilat, bu teshkilatning ezalirining, qobul qilin'ghan mefkure, plan we programmigha yüzmu yüz sadaqat bildürüshi, démokratik usulda saylanghan liderlerlerge angliq rewishte itaat qilishi, bu liderlarning bir éghizdin alghan qararlarini emelge ashurushi bilen paaliyet körsiteleydu. Teshkilat bir insanning bedinige oxshaydu. Qandaqki bir insanning bedini mükemmel bir irade, heriket we küch birliki bolsa, teshkilatmu bir insanning bedinige oxshash bölünmeydighan bir pütünlük we birliktur. Teshkilatta wezipe alidighan kadrlarning dawasigha yüzmu yüz ishen'gen, millitige chin yürekin köyüngen, pidakar, jepakesh, chidamliq, öz nepsige ishen'gen, jesaretlik, parasetlik we imanlik kishilerdin teshkil tépishi kerek. Emma biz téxiche bundaq tüzüm ichide paaliyet élip baralaydighan bir teshkilat qurup chiqalighan emesimiz. Chünki, téxiche özimizning shexsi menpeetini milli dawayimizdin üstün tutup kéliwatimiz, “quruq östengge mirap bolimiz” dep birbirimiz bilen mensep talishiwatimiz, „birimizning qolgha keltürgen utuqini hemmemizning utuqi“ diyelmeywatimiz, „özümnü er bilsek bashqisini shir“ bilmeywatimiz, özümnü qusurini kichik we bashqilarining qusurini chong qilip körsitishke térishiwatimiz, özara söygü, hörmet we ishench muhitini hasil qilalmaywatimiz, asasi düşmennü untup, dawamliq rewishte birbirimiz bilen hepilishiwatimiz.

- Ana weten we chet'ellerdeki bezi bir ziyalirimizning shu chaghlarda qurulghan teshkilatlarda wezipe almasliqim toghrisidiki agahlandurushirimu, méning öz aldimga paaliyet élip bérishimde chong rol oynidi.

Ularning pikriche, eger men herqandaq bir teshkilatta wezipe élip qalsam, belkim, urush - talash we jideller bilen bolup kétép, qilalaydighan ishlimnimu qilalmaydighan weziyetke chüshüp qélisim mümkin idi.

Heqiqetenmu, DUQ ning qurulushidin burun „yalghuz atning chéngi chiqmaydu, tarixi we milli mes`uliyettin qachtı” dep tillap, méni DUQ da wezipe élishqa ündigen bezi bir qérindashlar men yürek opératsiyisi bolup nahayti éghir bir weziyetke chüshüp qalghanda, bezi bir shexshi mesililerni kötürüwélip, köngülsizlikler peyda qilip, birbirimizge éghir xetler yézishqa yol échip, arqimu arqa istipa qilip kétishti. DUQ ning pütün ishi 2-3 kishining gedinige artilip qaldi. Shu chaghda qilghan üstün pédakarlıqliri bilen bu kishiler DUQ'ni saqlap qaldi. Bu yurtdashlarga bu yerde yene bir qétim chungqur minnetdarlıqimni bildürümen.

- Sherqī Türkistan dawasını chet'elliklerge anglitish kérek idi. Biz köpinche özimizning dawasını özimizge anglitip kelduq.

Halbuki, bu dawani chet'elliklerge anglitish kérek. Teqdirdash bolghan Tibetlik, Ichki Mongghul we bizge oxshash asaret astidiki milletler bilen yéqin alaqa ornutup, ular bilen hemkarliq qilishimiz, xelqara teshkilatlarning yar yölikige ige bolishimiz, bu teshkilatlarga kérek bolsa bedel tölep eza bolishimiz, mezkur teshkilatlarning qarar organlirigha saylanish üçün térishimiz we élinidighan qaralirigha tesir qilalaydighan halgha kélishimiz kérek idi.

- Men Yawrupagha kélip jaylashqan 1966 – yilida, bu tereplerde téxi héch bir teshkilat yoqti. Deslepki teshkilat 1991 - yili Myunxén shehrinde quruldi.

Mana bu we bununggha oxshash yene bir munche mesililerni köz adimda tutqach, “Allahtin bashqa héch kimning maddi we meniwi yardimige muhtaj bolmastin, Sherqiy Türkistan xelqige bolghan özümning bir kishilik wijdani burchumni ada qilimen” dep uzun yillar öz aldimga yalghuz paaliyet élip bérish mejburiyetide qaldim. Türkiyide “öz aldigha mangghan xata yolgha kirmeydu, öz aldigha oynighan hich qachanda utturmaydu” dégen maqal bar.

Sherqiy Türkistandiki ziyalilarning Erkin Aliptékin endigide yazghan xéti

Erkin Aiptékin (28)

Erkin Aiptékin endim Gërmaniyining burunqi Bash Ministéri Willy Brandt bilen

Erkin Alptékin endi qisqiche UNPO dep atalghan Wekaletsiz Milletler Teshkilatining deslepki qurghuchiliri bilen

Erkin Aiptékin (28)

28 – Soal

__ Lobi paaliyetliringizni emelge ashurush üchün izligen yol xeritingiz qandaq idi?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Méning yol xeritem; Mehemmet Bughra Hezritim bilen dadam Eysa ependimning 1950 - yili Hindistangha kélip jaylasqandin kéyin qelemge alghan yol xeritisidur.

Mehemmet Emin Bughra Hezritim terepidin qelemge élinghan bu yol xeritide qisqiche mundaq déyilidu:

- Sherqiy Türkistanning toluq mustaqilliqini meqsed qilish.
- Weten sirtida yashawatqan Sherqiy Türkistanliqlarning idiyisige musteqilliq pikrini singdurush.
- Bu ghayini meqsed qilghan halda, hör dunyaning bizge tonughan söz, pikir, neshriyat, terghibat, sayahet we yighilish erkinlikliridin paydilinip turup, Sherqiy Türkistan xelqining heqiqi weziyitini, dat - peryatlrini we arzu - armanlrini dunya jemaetchilikige anglitish, ularning yar yölikige ige bolush we tedbir, chare aldurus arqiliq, ana wetendiki xelqimizning élip bériwatqan mustaqilliq kürishige ténychliq yolliri bilen yar yölekte bolushtin ibarettur.

Mana men, bu yol xeritisige asaslanghan halda, kéyinki 35-40 yildin buyan Sherqiy Türkistan xelqining heqiqi weziyitini, ularning dat - peryatlrini we könglidiki aru - armanlarini dunya jemaetchilikige anglitish arqiliq, bir nebze bolsimu Sherqiy Türkistan xelqining mustaqilliq kürishige ténychliq yolliri bilen yar _ yölekte bolushqa térishtim.

Erkin Aiptékin (29)

Erkin Aiptékin ependim Gérmaniya Yéshillar Partiyisining asasi qurghuchiliridin biri bolghan Petra Kelli we yoldishi bilen

Erkin Aiptékin ependim Türkiyining burunqi Bash Ministéri we Prézidénti Süleyman Demirel bilen

Erkin Aliptékin (29)

29 – Soal

__ Sizni “démokratchi, kishilik hoquq we öz teqdirini özi belgileshni terghip qilip, musteqilliq sözini éghizgha almay untuldurushqa térishti” dep tenqit qilghanlar boldi. Buni qandaq izahlaysiz?

Erkin Aliptékin _ Jawap:

__ Tarixchilar, Sherqiy Türkistan xelqining Manju-Xitay istilasigha duch kelgen 1760 - yilidin buyan 400 chong inqilap kötergenlikini, bu inqilaplarda 2.5 milyon Uyghurning shéhit bolghanliqini we 500 mingdin artuq Uyghurning Xitay zindanlarida yoq qilinghanliqini, 200 ming Uyghurning Altisheherdin Iligha palan'ghanliqini we bularning Sherqiy Türkistanni saqlap turudighan 100 ming Manju-Xitay eskelirining ashliqini temin qilish üçün déhqanchiliqqa sélinghanliqini ipade qilishidu.

Xitay tarihchiliri bolsa, Sherqiy Türkistan xelqini “her 30 yilda chong inqilap we her 10 yilda kichik qozghulang kötergen millet” dep terip qilghan iken. Bu qozghulanglar téxi kéyinki waqitlarchiche dawam qilip keldi. Bundaq bir milletke méning musteqilliq sözini unutturushumni algha sürüş, peqet nadanliqla emes, belki Sherqiy Türkistan xelqining musteqil yashash qarariridin shübhe qilish bolup hésaplanidu. Peqet menla emes, belki héch kimning Sherqiy Türkistan xelqige musteqilliq sözini unutturushqa heqqi yoqtur. Zadi unutturushqa tirishsimu hergiz muweppeq bolalamaydu. Chünki, Sherqi Türkistan xelqi shu musteqilliq ümidi bilen özining menlikini saqlash üçün ayaq tirkep kéliwatidu. Eger Sherqiy Türkistan xelqining bu ümidini yoq qilidighan bolsaq, ularning bir-qararliqinimu yoq qilip tashlaymiz. Bir-qararliqini yoqatqan bir milletni assmilatsiye qilish hazirqisidinmu tizlishidu.

Musteqilliq bir idéaldur. Bu idéal, bizge oxshash esir bir milletning axirqi nishanidur. Bu idéalni tilda emes, dilda yashitish kérek. Bu idéal, egizda chaynap yürüydighan séghiz emes. Bu idéal, özining bahasini östürüş meqsidide bazarda élip sétildighan bir malmu emes. Bu idéal hich kimning monupoliyisidimu emes. Eger musteqilliq shuarini towlap yürüp

Sherqiy Türkistanni azat qilish mümkün bolsa idi, hozirghiche Sherqiy Türkistan ming qétim musteqil bolup kététti. Bunungghimu qarimay shuar towlap yürüp, Sherqiy Türkistanni azat qilish arzusida bolghanlarning aldini héch qachanda tosuwalmidim. Mende bundaq bir hoquqmu yoq.

Musteqilliq bérilmeydu, élinidu. Xitay héch qachanda özligidin Sherqiy Türkistan xelqige musteqilliqni bermeydu. U chaghda Sherqiy Türkistan xelqi bu musteqilliqini qaysi yol bilen alalaydu? „Quralliq“ yol bilenmu weyaki „ténchliq“yoli bilenmu? Eger „quralliq yol bilen“ diyilidighan bolsa, bu quralliq küreshni chet’ellerde yashap turup emelge ashurghili bolmaydu. U chaghda bu quralliq küreshni , burun bolghinidek, bunungdin kéyinmu ana weten tupraqliri üstide élip bérishqa toghra kélidu. Emma chet’ellerde leghmen yep olturup, Sherqiy Türkistan xelqini „inqilap“, „qozghulang“ we „topulang“ gha teshwiq qilish chong bir jinayet bolidu. Héch kimning Sherqiy Türkistan xelqini, yéqinda Sri Lanka’da bolghinidek pütünley qirilib kétishige yol échip bermesliki kérek..

Yuqirida ipade qilip ötkinimdek, Sherqiy Türkistan xelqi zor pidakarliqlargha kökre kérip, kéyinki 250 yildin béri quralliq qozghulanglar kótirip keldi. Emma tökülgen bu qan, bérilgen qurban we qilin’ghan insan üstü pidakarliqlarghimu qarimay, hozirghiche héch bir netije bermidi.

Bunungdin kéyin élip bérilidigan quralliq mujadilini utuqqa érishtürüşning yolliri némilerdin ibaret bolidu? Eskiri bazilar nede qurulidu? Sherqiy Türkistan’gha qoshna bolghan qaysi döletler Sherqiy Türkistanliqlargha eskiri baza qurush ijasitini béridu? Qural-jabduq, dora - derman we maddiyetni kimler teminleydu? Gérilla yaki partizan urushchilirini kimler, nede we qandaq terbiyilep béridu? Sherqiy Türkistan xelqining bésim köpchiligi bundaq bir quralliq köreshni qollamdu? Chünki, Sherqiy Türkistan xelqining bésim köpchilikining yar yölikige ige bolalmighan bir quralliq küreshni héch qachanda utuqqa érishtürgili bolmaydu.

Mesilen, 1990 - yilidin baslap Sherqiy Türkistanning köpligen jaylarida yashlar quralliq küreshler bashlattı. Bu yashlarning köpinchisi qirilib ketti, bir qismi qolgha élinip Xitaylar terepidin türlük qiyin - qistaq astida öltürüldi, bir qismi chet’ellerge qéchip chiqip siyasi bashpanah izdesh mejburiyitide qaldi. Emma bu quralliq küreshlarning héch biri omumi bir qozghulanggha aylanmidi. Buning sewepliri némilerdin ibaret? Buningdin kéyin dunya jemaetchiligi Sherqiy Türkistanda élip bérilidighan bir quralliq küreshke qandaq qaraydu? Ularni „terrorist“ dep élan qilamdu yaki himaye qilip

chiqamdu? Onminglerche qurban bérıp qurulidighan musteqil Sherqiy Türkistan Jumhuriyétini dunya jemaetchiliki derhal tonumdu yaki Shimali Kipir Türk Jumhuriyitining weziyitige chüshüp qalamdu?

Eger ichimizdiki inqilapchilirimiz, qozghulangchilirimiz we topilangchilirimiz qurallıq küresh arqılıq Sherqiy Türkistanni musteqillıqqa érishtürüş üçün kéreklik tedbir - charilerni körüp bolghan bolsa, méni tillap yürüş ornigha ana wetenge bérıp, musteqillıq kürishini bashlitip kétiwerse bolidighu? Burun bolghinidek, bunungdin kéyinmu méning ularning aldini tosuwalidighan bir küchüm yoqki!?

Men bir inqilapchi, qozghulangchi weyaki bir topolangchi emes. Men addi bir lobiyist. Buning üçün, men kéyinki 40 yildin béri Sherqiy Türkistanning igiligen jeopolitik orni, dunyadiki siyasi jeryanlar we qolumdiki tar imkanlarni köz aldida tutup, Sherqiy Türkistan xelqining türlük yollar bilen élip bériwatqan musteqillıq kürishige ténchliq yolliri bilen bir nebze bolsimu yar yölekte bolushqa térishtim. Chünki, milliy musteqillıq kürishi peqet qurallıq mujadile bilenla cheklinip qalmaydu. Milliy musteqillıq mujadilisi déyilgende, buning ichige siyasi mujadile, déplomatik mujadile, démokratiye üçün mujadile, kishilik hoquq üçün mujadile, hoquq döliti bolush üçün mujadile; özining yer asti we yer üstü bayliqliriga ige bolush üçün mujadile; milli maarip, medeniyet we sen`etni rewachlandurush üçün mujadile; iqtisadi bulang - talangning aldini élish üçün mujadile; til, din we ékologiyini qoghdash üçün mujadile; assimilatziye, nopus köchürüş we tughutni chekleş siyasitige qarshi turushqa ohshash yene bir munche mujadililermu kiridu. Mana bu mesililerning hemmisini kötermey turup, Sherqiy Türkistan xelqining mustaqillıq kürishige qandaq hesse qoshqili bolidu?

Men bir waqitlarda “Dunyada Sani Az Qalghan Haywanlarni Qoghdash” teshkilati bilen alaqa ornutup, ulargha Xitaylarning Sherqiy Türkistanda sani az qalghan haywanlarni étip, yep, tügitiwatqanliqi toghrisida bir daklat teqdim qilghan idim. Mezkur teshkilat bu mesilini keng kölemlik terghip qilip, buni bir xelqara mesilige aylandurushqa térishqan idi. “Sherqiy Türkistanda sani az qalghan haywanlar mesilisini kötürüp chiqqanliqim, mustaqillıq kürishidin waz kechkenlikim bolup hésaplinamdu? “Musteqillıq sözini aghzigha almidi” dégüzmeslik üçün, bu teshkilatqa bérıp “Sherqiy Türkistanda sani az qalghan haywanlarning musteqillıqini élip beringla?” dégen bolsam, téximu yaxshi bolattimu?

Erkin Aiptékin (30)

Erkin Aiptékin endim Norwégiyining burunqı Bash Ministéri Brundland xanim bilen

Erkin Aiptékin endim Teywenning burunqı Prézidént Orunbasari Annette Lu hanim bilen

Erkin Aiptékin (30)

30 – Soal

__ Sizni „muhtariyetchi“, „Ali muhtariyatchi“ we „Fédiratsiyechi“ dep yürgenlermu bar. Buninggha néme deysiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Toghrisini éytqanda; buning sewebini menmu bilmeymen. Chünki, men hazirghiche héch bir yerde „biz muhtariyet isteymiz, ali muhtariyet isteymiz yaki fédiratsiye isteymiz“ dep aghzaki yaki yazma rewishte herqandaq bir telepte bolghan emesmen.

Eslide, Sherqiy Türkistan „Xinjiang Wey Wu Ér Zi Zhi Chü“ yeni „Xinjiang Uyghur Aptonum Rayoni“ dep atalmaqta. Yeni Sherqiy Türkistan keyinki 60 yilgha yéqin bir zamandin béri, „aptonum rayon“ dep atilidu. Zaten „aptonum“ bolghan bir yerge yene „aptonumiye béringlar“ dep telepte bolushum biraz axmaqliq bolmamdu? Belki bezi bir söz we yéziqlirimda „Gerche Sherqiy Türkistan aptonum rayon dep atalsimu, bu aptonum rayonda yerlik xelq bolghan Uyghurlarning héch bir hoquqi yoq, pütün hoquq Xitaylarning qolida“ dégen bolishim mümkin. Chünki, „aptonum“ dégen sözning manisi „öz özini bashqurush“ démeaktur. Emma Xitaylar hazighiche Sherqiy Türkistan xelqige „aptonom hoquqi“ni, yeni „öz özini bashqurush“ hoquqini tonighan emes. Gerche Xitaylar, Uyghurlargha bezi bir menseplerg bergen bolsimu, ularning hemmisi Xitayning qorchaqliri bolup hésaplinidu.

Xitaydin „aliy muhtariyet“ telep qilishimningmu héch bir paydisi yoq. Chünki, eger Xitaylar bu „aptonom rayon“gha öz öznini toluq bashqurush hoquqini tonisa, zadi „aliy muhtariyet“ hoquqigha ige bolghan boludu. Emma Xitaylar Sherqiy Türkistangha héch qachanda „ali muhtariyet hoquqi“ni tonimaydu. Chünki, Xitaylar „aliy muhtariyet“ni musteqilliq üçün birinji qedem, dep hésaplaydu.

Xitayda Sherqiy Türkistandin bashqa töt „aptonum rayon“ bar. Eger Xitaylar Sherqiy Türkistan'gha aliy muhtariyet toniydighan bolsa, qalghan 4 rayonghimu tonishi kérek bolidu. Buning üçün, Xitay höküméti yéqinda Tibetke ali muhtariyet hoquqini hergiz tonimaydighanliqini ochuqche élan qildi.

Gerche ötmüshte, Mesut Sabri Bayquzi, Mehmet Emin Bughra, Ehmetjan Qasimi, Eysa ependimge oxshash yene bir munche liderlerimiz, shu chaghdeki siyasi shertlerge köre Sherqiy Türkistan üçün „ali muhtariyet“ telep qilghan bolsimu, méning Sherqiy Türkistan xelqining namidin bundaq bir telepni kötürüp chiqishim esla mümkin emesti. Chünki, Sherqiy Türkistan xelqi bu toghruluq manga bir salahiyet bergen emes. Eslide menla emes, belkim chet'ellerde yashap turghan Uyghurlarningmu bundaq bir salahiyiti yoq. Chünki, chet'ellerde yashap turghan Sherqiy Türkistanliqlar ana wetendiki köpchilikning nahayiti kichik bir bölikini teshkil qilidu. Démokratiyide azchilliqning köpchilikke özining pikrini zorlap téngish heqqi yoq. U chaghda diktatorluq bolidu. Men diktatorluqqa qarshi mujadile qilip keldim.

Shundaqla, men keyinki 40 yildin béri Sherqiy Türkistan dawasi toghruluq élip barghan lobi paaliyetlrimde, Sherqiy Türkistan xelqige keltürüp qoyidighan payda yaki zererlerni köz aldida tutushqa térishtim. Bir insan bolup elbetteki köpligen xatalirim boldi. Emma Sherqiy Türkistan xelqining put - qolini baghlap qoyalaydighan „aptonum“ sözini hergiz tilgha almasliqqa déqqet qilip keldim. Chünki, waqti we saiti kélip, Sherqiy Türkistan musteqil bolup qalidighan bir sharait tughulup qalsa, u chaghda dunya jemaetchilikining „sen ötmüshte

dawamliq rewishte muhtariyet telep qilib kelgen iding, emdi shu muhtariyetke razi bolusen, mustaqil bolalmaysen“ dep qalsa, u chaghda Sherqiy Türkistan xelqining put-qolini baghlap qoyghan bolmaymenmu?

Men özem bir Uyghur bolup turup „Uyghuristan“ ismige qarshi bolushimning sewebimu buninggha oxshaydu. Sherqiy Türkistan musteqil bolup qalsa, eger dunya jemaetchiliki „Uyghuristan peqet Uyghurlar köpchilikni teshkil qilib yashawatqan Altisheherdin ibaret. Altisheherning téshida qalghan wilayetler bashqa milletlerge tewe“ dep qalsa, Sherqiy Türkistan térritoriyisining bölünüp kétishige yol échip qoyghan bolmaymenmu?

Bu yerde shunimu ipade qilib öteyki, eger Xitaylar özlikidin Sherqiy Türkistan xelqige ali muhtariyet bérp qalsa, bu ali muhtariyet arqiliq Sherqiy Türkistan xelqi öz özini bashqurush, özining iqtisadini, medeniyitini, milli maaripini, tilini, dinini, tarixini teraqqi qildurush erkinlikini qolgha keltürüp qalsa, peqet menla emes, belkim chet’ellerde yashap turghan Uyghurlarningmu bununggha qarshi chiqish hoquqi yoq. Chünki, musteqilliq üçün élip bériliwatqan bir mujadilining asasi meqsedi bir milletning pütünley tarix sehnisidin yoq bolup kétishining aldini élishtin ibarettur. Eger Xitaylarning özlikidin Sherqiy Türkistan xelqige tonup qalidighan ali muhtariyeti, Sherqi Türkistan xelqining hazirqisigha qaraghanda biraz bolsamu insanchil yasahsh imkaniyitige érishtürüdighan, özining milli we dini menlikini saqlap qélishigha yar yölekte bolidighan bolsa, buninggha qarshi chiqish chong bir heqsizlik boludu. Emma hazirghiche Xitaydin Sherqiy Türkistan xelqige mundaq bir teklipling kelgini yoq.

Shexsen men Xitayning özlikidin Sherqi Türkistan xelqige ali muhtariyet tonuydighanliqigha közüm yetmeydu. Chünki, ali muhtariyet, Xitaylarning 2000 yildin buyan „az sanliq milletlerge“ qarita dawamlashturup kéliwatqan milli siyasitige qarshidur. Xitaylarning „Da Xan Ju Yi“ dep atalghan bu milli siyasiti Xitaydiki Xitay bolmighan milletlerni assimilatsiya qilib „Chong bir Xitay Milletining“ göwdeside birleshtürüshni nishan qilidu.

Bundaq bir sharaïtta, sewep nimiliykin bolmisun, bizning öz teqdirini özi belgülesh teliwide ching turishimiz, „Sherqiy Türkistan xelqining üstidiki zulumni azaytimen“, „ulargha insanchil yashash imkaniyeti tughdurup berimen“ weyaki „ularning pütünley tarix sehnisidin yoq bolup kétishining aldini alimen“ dégen xam xiyallar bilen Xitay hükümetidin hergiz „muxtariyet“ , „ali muxtariyet“ weyaki „fédiratsiye“ telepliride bolmasliqimiz kérek.

Chünki, waqti saiti kelgende „muhtariyet istemdu“ , „ali muhtariyet istemdu“, „federatsiya istemdu“, „mustaqilliq“ demdu; ana wetenning ismini „Sherqi Türkistan“ dep atamdu „Uyghuristan“ ismini ishlitemdu weyaki bashqa bir isim tapamdu, buninggha chet’ellerdeki biz az sanliq Sherqiy Türkistanliqlar emes, ana wetendiki Sherqiy Türkistan xelqining bésim köpchiliki qarar bérishi kerek ...

Erkin Aiptékin (32)

Erkin Aiptékin ependim Jenubi Afrika Jumhuriyitining burunqi Prézidénti Mbeki'ning xanimi Zanelle Mbeki bilen

Erkin Aiptékin ependim Teywenning burunqi Prézidénti Chien Shiao-bien bilen

Erkin Aiptékin (32)

32 – Soal

___ Siz hozirgha qeder bu xil tillash, qaralash we töhmetlerge héch jawap bermidingiz. Buning sewebi nime?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Men kéyinki 40 yildin béri démokratiye, kishilik hoquq we öz teqdirini özi belgilesh hoquqi üçün mujadile qilip keldim. Bu mujadilini yürgüzishte, erkin dunyaning manga tonughan söz, pikir, metbuat, yighilish, sayahat, tenqid dégenge oxshash hoquqliridin paydilandim. Bu hoquqtin paydilinip, Xitay hökümétining Sherqiy Türkistan xelqige qarshi élip bériwatqan gheyri insani siyasitini tenqid qilip keldim. Eger bezi insanlar eyni hoquqlardin paydilinip méni tenqid qilghan bolsa, méning ulargha qarshi chiqishim zor bir heqsizlik bolup hésaplinidu. Tenqid qilish we tenqidke tahammül körsitish démokratiyining tewrenmes bir prinsipidur.

Sherqiy Türkistan dawasi manga chong dadamdin qalghan bir miras emes. Bu dawa pütkül Sherqiy Türkistan xelqining dawasidur. Eger méning hozirghiche izlep kelgen siyasi yolumda Sherqiy Türkistan dawasigha zerer bérip qoyudighan bir xata bolsa, yurtdashlarning méni tenqid qilish, agahlandurush we toghra yolgha bashlash wezipisi bar. Eksi teqdirde, yurtdashlar wezipisini orundimighan, xatalirimni körsetmigen we buning netijesinde Sherqiy Türkistan dawasigha zerer bérishimge köz yumghan bolidu.

Bilinginidek, biz Sherqix Türkistanliqlar 250 yildin béri Manju-Xitay, Milletchi-Xitay we Kommunist-Xitay hakimiyiti astida yashawatimiz. Dawamliq rewishte xorlanduq, zulum körduq we nadanlashturulduq. Bu tüzümler anini dadigha, dadini anigha, ata-anani balilirigha, balilarni ata-anilargha düşmen qildi. Bir birimizge ishenmeydighan, bir birimizdin shübhi qilidighan we bir birimizning arqisidin gep tapidighan haletke chüshürilduq. Bir birimizni chéqish, qarilash we töhmet qilish arqiliq hayat köchürüshke köndürilduq. Dost bilen düşmennü, semimiyet bilen semimiyetsizlikni, heqsizliq bilen adaletni paydiliq bilen zererni we ijabi bilen selbini bir biridin ajratmaydighan bolup qalduq. Bizni közimizni yumdurmaydighan, aghzimizni achturmaydighan, özimizning pikirini bayan qilalmaydighan qiliwetti. Bu siyaset ichimizge asaret rohini singduriwetti, netijide, xarakterimizge selbi tesir yetküzgili we bizni tedriji rewishte ulugh xisletlerimizdin uzaqlashturghili bashlidi. Biz mana mushu roh haliti astida che´ellerge chiqtuq. Demokratiye, söz, pikir, metbuat, yighilish, sayahet, tenqid dep atalghan erkinlikler bilen tonushtuq. Bezilirimiz bu erkinliklerni ornida ishlitiwatimiz, bezilirimiz térishiwatimiz we bezilirimiz bolsa, bu erkinliklerni bashqilarni tillash, qarilash, ulargha töhmet chaplash üçün bir munber qiliwatimiz. Dadamning bir sözi baridi: „Eger bir adem méni tillash arqiliq könglini xush tutiwatqan bolsa, bumu méning u ademge bir yahshiliqim emesmu“ deyti. Menmu eyni pikirde.

Yene dadam: „dunyaning eng yaman adimining ichide bir nebze yahshiliq bolidu, bizning u ademning peqet yaman terepinila emes, belkim ichidiki u bir nebze yahshiliqni ishlep chiqirip, u ademni jemiyetke qazandurishimiz kérek“ deyti. Eger ésimde toghra qalghan bolsa, bizde „qusur izdigen adem dost tapalmaydu“ dégen bir maqalmu bar. Dunyada qusursiz adem bolmaydu. Qusursiz Allah Taalaning özi.

Mana bu we buninggha oxshash mesililerni köz aldida tutqach, men hazirghiche manga qarshi yézilghan sözlerge héch jawap bermeslik yolini tutup keldim.

**Erkin Aiptékin endim Gollandiye Paytexti Dénxakning sabiq
Sheher bashliqi bilen**

**Erkin Aiptékin endim Sherqiy Timorning hozirqi Prézidénti Jose Ramos
Horta bilen**

Erkin Aliptékin (33)

33 – Soal

___ Sherqiy Türkistan xelqining kélíchikige qandaq qaraysiz?

Erkin Aliptékin _ Jawap:

___ Dunyada, Xitayda we Sherqiy Türkistanda boliwatqan weqelerni köz aldimizda tutup qisqiche mulahize yürgüzidighan bolsaq , Sherqiy Türkistan xelqining kélíchikidin nahayiti ümidwarmen.

2008 - yili 20 - Noyabir küni , Amérika-Xitay Iqtisadi we Bixeterlik Közitish Komitéti bir doklad ilan qilib , 2025 - yilighiche Xitayning AQSh üçün zor reqip bolidighanliqini ilan qildi . Heqiqeten Xitayning her tereplime küchlinip Asiya , Afrika we Latin Amérikidiki köpligen döletlerge tesir qilib , dunyadiki éniirgiye menbelirini öz kontiroli astigha élish üçün yürgüziwatqan siyasiti dunya jamaetchilikini chöchitiwatidu . 2009 - yili 3 - ayning 25 - küni , Pentagon bir höjjet neshir qilib , Xitayning barghansiri özini zamaniwi qurallar bilen jabdup , dunyadiki siyasi we eskiri tengpungluqni buzawatqanliqta eyiplep chiqti . Höjjet ipade qilinishiche , buning netijiside Xitaylarning dunyadaki yer asti we yer üsti bayliqlarni kontrol astigha élishi we téritoriyilik kélishimsizliklerni qural küchi bilen hel qilishqa tirishishi mumkin . Mana buninggha oxshash mesililerning netijiside, yéqin kélíchekte dunyada jiddi qalaymiqanchiliqlar kélip chiqishi mumkin .

Zulumgha tayanghan diktatorluqlarning héch qachanda ebediy bolalmaydighanliqini tarixtin ögenduq . Bu zulumgha qarshi ayaq tirkewatqanlar peqet Sherqiy Türkistan , Tibet we Ichkiy Monghuliye xelqlirila emes , Xitaylarning özimu bu zulumgha qarshi bash kötürgili bashlidi . Buninggha misal qilib , kéyinki yillarda Xitayning türlik wilayetliride sadir bolghan 75 mingdin köp namayishni , bu namayishlarga 4 milyondin köp xitayning qatnashqanliqini , 2 minggha yéqin bomba partlash weqesining yüz bergenlikini we xitayning 35

chong shehrde her türlik isyanni basturudighan mexsus quralliq küch jaylashturghanliqini körsitish mümkin . Tetqiqatchilarning texmin qilishliriche , Xitayda bu türlik namayish , topulang we qozghulanglar buningdin kéyin téximu köpiyidu . Buningdin tashqiri , Xitaydiki baylar bilen namratlar otturisdiki perq intayin chungqurlashmaqta . Jenuptiki bay ölkilerde “ biz Xen milliti emes , belki Ming , Tang we Sui milliti bolimiz ” deydighan tar milletchilik pikirliri kücheymekte we netijide , bu ölkiler Beijingge bek itaet qilmaydighan bir yol izlmekte . Xitay kompartiyisining siyasitige naraziliq bildürgen 30 milyon eza, Xitay kompartiyisidin istipa qilghan . Xitay Xelq Azatliq Armiyisigimu ishenelmeydighan haletke chüshüp qalghan Xitay yolbashchiliri , kéyinki yillarda özining musteqil armiyisini qurup chiqqan . Tetqiqatchilarning bergen melumatlirigha qarighanda , peqet Xitay yolbashchilirinila qoghdaydighan bu armiyining sani bir milyondin artuq . Bundaq bir weziyetke chüshüp qalghan Xitay diktatoryisi uzun yashiyalmaydu .

Xitay hökümétining Sherqiy Türkistan , Tibet we Ichki Mongoliye xelqlirige qarshi élip bériwatqan gheyri insani siyasitini téximu kücheytishi , ularning Uyghur , Tibetlik we Monghol xelqlirining musteqil yashash arzusini téxiche yoq qilalmighanliqini ispatlaydu . Shexsen men , bu rehimsiz siyasetkimu qarimay , Sherqiy Türkistan xelqining özining milli we dini kimlikini saqlap qalidighanliqigha yüzmu yüz ishinimen . Waqti - saiti kelgende , Sherqiy Türkistan xelqining musteqil bir dölet bolup dunya siyasi sehnisdiki shereplik ornini igileydighanliqighimu mutleq rewishte étiqad qilimen . U künlarni men körelmisemmu , mening oghlum mutlaq rewishte köridu .

Nimla qilmisun , Xitaylar Sherqiy Türkistan xelqining mutlaq rewishte musteqil yashash arzusini esla yoq qilalmaydu . Gerche bugün bizning teqdirimiz meghlup bolghandek köriniwatqan bolsimu , iradimiz mutlaq rewishte ghaliptur . Eger Xitaylarning qolida qural , zembirek we atom bombiliri bolsa , Sherqiy Türkistan xelqining yürikide tewrenmes bir imani bar . Buning üçün , Allahtin hergiz ümid üzmeslikimiz , daima ümidwar bolishimiz we mujadilimizni ebedileshtürüshke térishishimiz kérek .

Erkin Alptekin ependim tunji qétim Yawrupa Parlaméntida Xitayning Sherqiy Türkistan xelqige qarshi élip bériwatqan gheyri insani siyasiti toghriliq doklat bergende.

Erkin Alptekin ependim 1997 - yili Chéchenistanning paytexti Grozni etrapida Chéchen mujahitliri bilen

Erkin Aiptékin (34)

34 – Soal

___ 2004 - yili Gërmaniyining Muyinxén shehride qurulghan Dunya Uyghur Qurultiyining (DUQ) reisi bolup ikki yil xizmet qildingiz . Bu ikki yilliq xizmetlerni bir xulase qilip baqsingiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Togrisini éytqanda , deslepki ikki yil mabeyinide DUQ xelqimiz kütken ümidlerning höddisidin toluq chiqalmidi . Bu seweptin , méni tenqit qilghan yurtdashlirimizmu boldi . Men elbette , bu kemchilikirimni boynumgha alimen . Yurtdashlarning kütken ümidlerini ada qilalmighanliqimning sewepliri nahayti köp . Buning bir qanche muhim sewepleri üstide qisqiche toxtulup ötey :

- DUQ qurulup ikki aydin kéyin , men yürek opératsiyisi bolup yétip qaldim . Buning üçün , üstimge alghan xizmetlerni toluq orundiyalmidim . Türkiyide “ Béliq Bashtin Puraydu ” deydighan bir maqal bar . Eger bir teshkilatning reisi öz üstige alghan xizmetlerni ada qilalmisa , töwendekilerning xizmitigimu tesir yétidu .

- Ijraiye Hey`étige mes`ul bolup saylanghan qérindashlarimizning köpchiliki türlük seweplerdin öz üstige alghan wezipilirini toluq ijra qilalmidi . Bir qisim Ijra Hey`éti ezaliri bolsa , ishlirining köplikidin wakıt ajritalmay istipa bérish mejburiyitide qaldi . Melum bolghinidek , DUQda , 2006 - yilining 7 - éyigha qeder aylıq élip ishligen adem yoq idi . Shuning bilen , onnechke kishining qilidighan ishliri bir qanche kishining üstige artilip qaldi.

- Netijide , DUQni proféssiyonal bir teshkilat haligha aylanduralmiduq . Ejnebi tillarni mukemmel bilgen ademlirimiz köp bolmidi . BDTning türlik komissiyelirige , Yawrupa Parlaméntosi , Milliy Parlamentolargha we xelqara teshkilatlargha dawamlıq rewishte rapor teyyarlap ewetelmiduq . Maddi qiyinchılıqlirimizni bir terep qilalmiduq . waqtimizning kopi , siyasi bashpanah izdep chiqqan qérindashlarimizning ishini hel qilishqa térishishqa ohshash ishlar bilen bolup ketti.

Erkin Alıptékin (35)

**Erkin Alıptékin endim Qazaqistan Prézidenti
Nursultan Nazarbáyev bilen**

**Erkin Alıptékin endim tunji qétim BDT Kishilik huquq komisiyiside
Türkiye wekili bilen**

Erkin Aiptékin (35)

35 – Soal

__ Yuqirida „2006 - yili 7 - aygha qeder DUQ'da ayliq élip ishligen adem yoq idi“ dédingiz. U chaqqiche, DUQ'ning chiqimliri qandaq tölendi? Sizning keyink 40 yilda élip barghan lobi paaliyetliriningizning chiqimini kim köterdi we bu zaman mabeynide öz yéningizdin qanchilik iqtisad serip qildingiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Annamning „ pul kirgen yerdin iman qachidu“ deydighan bir sözi baridi. Buning üçün, men pulning gépini qilishni yaxshi körmeytim. Mademki sorap qaldingiz, menmu jawap berishke térishay.

_ DUQ'ning ikki yilliq chiqimini (binaning kirasi, téléphone, fax we bashqa chiqimlar) bir qismini Münixteki yurtdashlar qarshilidi. Chet'ellerdeki yurtdashlirimiz heqiqeten nahayiti pidakar. Emma bolupmu, Myunxéndiki yurtdashlar bek pidakar. Ular, herqaysi döletlerde yashawatqan Uyghurlargha oxshash, hazirghiche bu pidakarliqlirini dawamlashturup kéliwatidu. Ulardin Allah Taala razi bolsun. Buning ejrini Allah Taala hessilep bersun. Mana mushu iki yil mabeynide, peqet özümning yanchuqidin chiqqan xirajetning miqtari 50 ming Euro etrapida.

_ Kiyinki 35-40 yildin béri, peqet Sherqiy Türkistan dewasini tonutimen dep qilghan pütün chiqimlarning miqtari bolsa 650 ming dollar etrapida iken.

Méning ayalim Alman bolghach, buning ésabini tutup kelgen iken. „Bundaq

qilsang bala-chaqilarning kélichéki néme bolidu“ deyti. Menmu „Xudayim buning ejrini béridu“ deytim. Heqiqetenmu, Allah Taala bizni héch qachanda ach, yalingach, biilaj qaldurmidi we namertke muhtaj qilmidi. Allahqa ming shükri.

- Rehmetlik Mehmet Emin Bughra Hezritimning dégenidek „Biz Weten Üchün Wetendin Ayrilghan“ kishilemiz. Uning üchün hemmimiz oxshash pidakarliqlarni körsitishimiz kérek.

Erkin Aliptékin (36)

**Erkin Aliptékin endim Tibet Muhajiret Hökümétining hazirqi Bash
Ministéri Samdom Rinpoche**

**Erkin Aliptékin endim Amérikiliq Qizil Tenliklarning Meshhur tarixi reisi
Sitting Bul'ning newrisi Chief Germain xanim bilen**

Erkin Aiptékin (36)

36 – Soal

__ Pütün qéyinchiliqlargha qarimay, sizning waqtingizda DUQning qolgha keltürgen birer utuqi yoqmu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Elwette bar.

Bu ikki yil mabeynide türlük qéyinchiliqlargha kökrekerip qolgha keltürülgen bezi bir utuqlarni töwendikiche yekünlesh mumkin :

- DUQ chet'ellerdiki yurtdashlirimizning mutleq köpchilikini bir mepkure etrapigha yighip , ularning ishenchisige muyesser boldi . Men 40 yildin béri bu ishning ichide. Hazirghiche yurtdashlarning bésim köpchiligi teripidin yaqlap quwwetlengen DUQdek bir teshkilatni körmidim .
- Hazir chet'ellerde qurulghan 25 ke yéqin resmi teshkilat bar . DUQ mana bu her qaysi döletlerde resmi tizimgha éli ghan 25 teshkilatni bir bayraq astigha yighalidi .
- DUQ her qaysi döletlerdiki bu teshkilatlarni eyni bir künde ortaq meqsed bilen namayish , yighin , diniy we milliy paaliyetler uyushturushqa ündiyeleydighan halgha keldi.

- Qisqiche NGO dep atalghan 15 minggha yéqin xelqara teshkilatlarning yüzge yéqini bilen alaqa baghlap boldi .
- Maddi we meniwi qéyinchiliqlargha kökre kérip , dunyaning tört bürjide uyushtutulghan konférens, séminar we simpoziyumlargha qatniship , Sherqiy Türkistan xelqining dad-peryad we arzu-tileklirini tilgha keltürüşke qudriti yétidighan boldi .
- Bezi bir döletler DUQni “ Sherqiy Türkistan xelqige wekaletlik qilalaydighan bir teshkilat ” dep tonushqa bashlidi.
- Xitay hökümitining : “... Sherqiy Türkistanchi küchlerning DUQni qurup siyasi paaliyetni téximu kücheytishi , bizning bu küchlerge qarshi élip bériwatqan mujadilimizni téximu qiyinlashturdi...” dep yezishi , DUQni “ teshkili tüzülmisi intayin mukemmel teshkilat ” dep atishi we DUQda wezipe alghan bezi bir kishilerni “ térrorist ” dep qarilishi DUQ’ning Xitay hökümitini biaram qilalaydighan bir teshkilat haligha kelgenlikidin dérek béridu.
- Peqet Amérikiningla emes , belki dunyaning eng chong Fondliridin biri bolghan NEDning DUQgha maddiy yardem bérishi , hemmimiz üçün zor bir muweppiqiyet bolup hésaplanidu.
- Musteqilliqni közligen üç basquchluq yol xeritisini közdin köchürüp küchge kirgüzdi.
- “ Miyunxén Xitapnamisi ”ni közdin köchürüp qobul qildi.
- DUQ bürosining ichide kurs échip , yash - ösmürlirimizge her hepte diniy we milliy témilarda ders bérishni yolgha qoydi.
- DUQ 2004 - yili bilen 2006 - yilliri arisida , türlük mawzularda Éngilizche we Gérmanche tillarda minglarche matériyal basturup nahayti köp yerlerge tarqatti .

- Uyghurche, Éngilizche, Gérmanche we Xitaycha tillarda achqan DUQ web sehipisini her ay minglerche kishi ziyaret qiliwatidu.
- Méningche , DUQning deslepki ikki yil mabeynide qilghan eng chong xizmiti; siyasi bashpanah izdep chiqqan , chet´ellerde béshigha kün chüshken we éghir künlerde qalghan yurtdashlarga her түrlük maddi we meniwi yadem bérish üçün qilghan xizmetliridur . Chünki , eng yéqinimizdiki yurtdashlarning mesililirini yéshelmigen bir teshkilat héch qachanda ana wetendiki xelqimizning mesililirini yéshelmeydu.

Erkin Aiptékin ependim Xeter astidiki milletlarni qoghdash teshkilatining yighinida

Erkin Aliptékin (37)

Erkin Aliptékin ependim Rabiye Qadir xanimning Xitay turmisidin azat qilinghanliqini tebriklep Washintongha barghan waqti.

Erkin Aliptékin Ependim Rabiye Qadir xanim we Muhemmed Riza Békin ependim bilen DUQ 2 - nöwetlik yighinida

Erkin Aiptékin (37)

37 – Soal

__ Siz 2 – nöwetlik Dunya Uyghur Qurultiyida reislik kandidatliqidin waz kéchip , pütün küchingiz bilen Rabiye xanimni quwwetlep chiqtingiz. Buning sewebini chüshendürüp bersingiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Bu sualingizgha bérilidighan jawapni mundaq xulasilash mumkin:

- Yuqirida ipade qilip ötkinimdek , 2004 - yili ötküzgen yürek operatsiyasidin kéyin ajizliship qalдим . Yéshim 70ke yétip qaldi . Men kéyinki 40 yildin béri , yaxshi _ yaman bu ishning ichide . “ İnsanlar pani , dewalar ebedi ” dégendek , bir dewani ebedileshtürüşning yoli _ bayraqni yash nesilge tapshurushtur . Manga qarighanda Rabiye xanim téhi nahayiti yash bolup hésaplanidu .

- Men 12 yéshimda Sherqiy Türkistandin qéchip chiqtim .

Kéyinki 57 yildin béri Xitaylarning Sherqiy Türkistan xelqige qarshi yürüzgen siyasitini biwaste bashtin köchürmidim . Ular körgen zulumni körmidim , ulargha oxshash Xitay zindanlirida qiynalmidim .

Emma Rabiye xanim Xitayning Sherqiy Türkistan xelqige qarshi yürüzgen her türlük zulmini öz közi bilen körgen , yashighan we bashtin köchürgen bir kishidur . Lobi paaliyetliride , manga oxshash bashtin köchürmigenni anglitish bilen

bashtin köchürgenni anglitish arisida nahayti köp perq bar . Rabiye xanim Sherqiy Türkistandaki Xitayning zulmini , Sherqiy Türkistan xelqining arzu-arman we dad-peryadlirini manga qarighanda ming hesse téximu yaxshi tilgha keltüreleytti.

- 1950 - yillardin buyan chet'ellerge chiqqan yurtdashlirimiz ichide eng köp tonulghan kishi Rabiye xanimdur . Bundaq dangliq bir kishining DUQning reisi bolishi , Sherqiy Türkistan dewasini téximu yuqiri pellilerge kötüretti.

- Éngilizchilep éytqanda , Rabiye xanim Sherqiy Türkistan dewasi üçhün “ ongoing sensation ” yeni “ her daim hayajan qozghiyalaydighan ” bir shexsiyettur . Chet'ellerde yashawatqan Uyghurlar , xelqara teshkilatlar we bolupmu Amérikining bésimi bilen Xitay türmisidin azat bolup chiqqan Rabiye xanimgha bashta Amérika bolup , pütün xelqara teshkilatlar mutlaq rewishte ige chiqti . Rabiye xanimgha ige chiqish _ Sherqiy Türkistan dewasigha ige chiqqan bolup hésaplinidu .

- Rabiye xanim bir ayal kishidur . Bolupmu Gherpte “ Musulmanlar ayallirining aghzi burnini téngip öyge solap qoyidu , ayallirigha bir ulaq közi bilen qaraydu , ularning heq-hoquqlirini tonumaydu ” dégenge oxshash bezi bir selbi chüshenchiler bar . Rabiye xanimni DUQning reisilikige saylash arqiliq bizning bu türlük selbi köz qarashlarni yoq qlishqa tirishishimiz we Uyghurlarning ayallargha qanchilik hörmetkar millet bolghanliqini körsitishimiz kérek idi .

- Manga qarighanda , xelqimizning baghrudin chiqqan Rabiye xanim bolupmu Uyghurlarning tilini , xarektérini , mijezi , xulqini we ulargha qandaq muamile qilishni nahayiti yaxshi bilidu . Men ana wetendin kichik chiqip ketkech , xelqimizning xarektérini yaxshi bilelmeymen . Uyghurchem yaxshi emes . Yurtdashlarga qandaq muamile qilishnimu yaxshi bilip kételmeymen . Tilni, xarektérini , mijezi , xulqini we ular bilen muamile qilish usullirini yaxshi bilmey turup qilinidighan ish birlikining ömri uzun bolmaydu.

- Buning üçün , men Rabiye xanimni Xitay zindanidin azat bolup Amérikigha qedem teshrip qilghan künidin béri dawamliq rewishte DUQning reislikige kandidat bolishi üçün pütün küchüm bilen tekliq qilip keldim . Méning bu teklimni qobul qilip , méni nahayiti éghir bir mes`uliyettin qutghuzup qoyghanliqi üçün Rabiye xanimgha bu yerde yene bir qétim chin yürekin rehmet eytimen . Heqiqetenmu Rabiye xanim DUQ reislikige saylanghandin kéyin Sherqiy Türkistan dewasining biz esla xiyal qilalmaydighan yuqiri pellilerge kötürülgenlikini , dunya jamaetchilikining Sherqiy Türkistan dewasigha bolghan alaqaqasining téximu kücheygenlikini we ularning Uyghurlargha bolghan qiziqishining téximu öskenlikini öz közimiz bilen kördüq . Allah Rabiye xanimdin razi bolsun ! Rabiye xanimning bu ishlarni nahayiti chong bedeller tölep orundawatqanliqini hergiz unutmayli .

Erkin Aliptékin ependim Xeter astidiki milletlerni qoghdash teshkilatining yighinida

Erkin Aliptékin (38)

Erkin Aliptékin ependim 1981 - yili Sowét Ittipaigha qarshi mujadile élip barghan Afghan, Özbék we Türkmen mujahitliri bilen

Erkin Aliptékin ependim Qisqiche “Allied Committee” dep atalghan Tibet, Ichki Mongghuliye we Sherqiy Türkistan Birlikining deslepki qurghuchiliri bilen. 1984 - yili.

Erkin Aiptékin (38)

38 – Soal

___ D U Q ning kélichikige qandaq qaraysiz?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Nahayiti ümidwar qaraymen .

Eger DUQ :

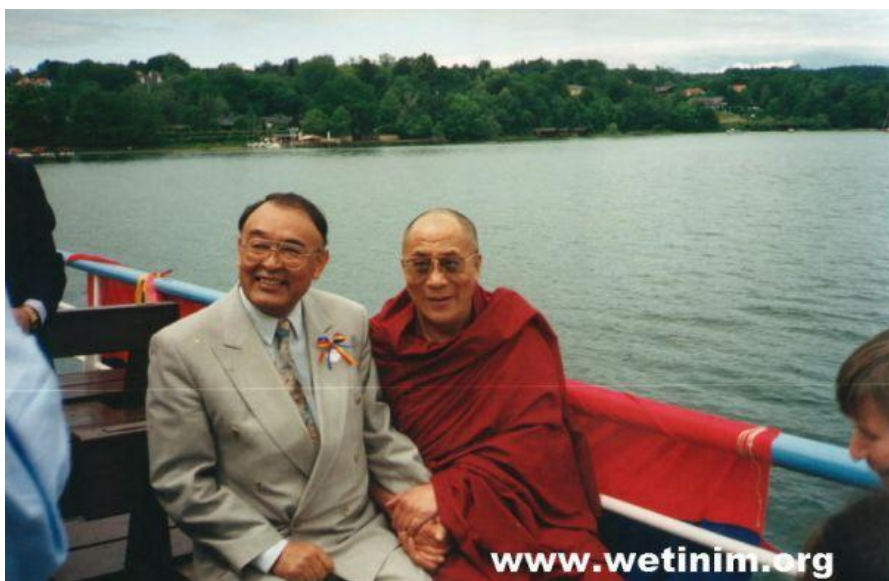
- Bir mushtek bolup , DUQ Reisi Rabiye xanimgha her türlik yar - yölekte bolushni dawam qilalisa ,
- Özara söygü , hörmət we ishench muhitini téximu kücheytelise,
- Birdeklik ichide ishliyeleydighan proféssiyonal bir kadro teshkil qilalisa,
- Bir plan, program we disiplin ichide ishliyelise ,
- DUQ Nizamnamisida qeyid qilin'ghan prinsiplargha toluq riaye qilalisa ,
- Üch basquchluq yol xeritimizni qedemmu qedem emelge ashuralisa ,
- Maddiy qéyinchiliqlirini bir terep qilalisa ,
- Chet'ellerde yashawatqan yurtdashlirimiz arisidiki birlik, barawerlik we qérindashliq tuyghulirini téximu kücheytishke térishalisa,
- Ana weten bilen bolghan alaqini téximu qoyuqlashturalisa ,

- Sherqiy Türkistan dewasini yerlik xelqlerge mayil qilalisa ... D U Q ning kélichiki téximu parlaq bolidu .

**Erkin Aliptékin endim Türkiyining burunqi Bash Ministéri
Mesut Yilmaz bilen**

Erkin Aliptékin endim Dalay Lama bilen

Erkin Aiptékin (39)

39– Soal

__ Hayatingizda Sizge chungqur tesir qilghan bir nerse barmu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

__ Bir insanning hayatida iz qalduridighan köp nersiler bolishi mümkin. Emma mende chungqur iz qaldurghan bir nerse bar. U bolsimu; Büyük Hökümdar Bilge Xaqanning buningdin 1500 yil ilgiri tash oymilargha yézip qaldurghan töwendiki sözliridin ibaret:

... Xitaylarning sözliri bek tatliq, jipek rexliri, sowghatliri bek yumshaq. Tatliq söz we yumshaq rexliri bilen aldap, yiraqtiki milletlerni özige tatidu. Kéyinche ichige kiriwélip, her türlik yamanliqlarni qilidu. Xitaylar özidin bolmighan bilimlik we qehriman ademlerni hergiz yashatmaydu. Xataliship Xitaylarga ishen'genler, özining yéqinlarigha, érqigha we millitige payiliq bolushtin chiqidu. Xitaylarning tatliq sözlirige, yumshaq yipek rexlirige aldinip, köpligen Türk xelqliri yoq boldi!

Türki xelqler, sen daima mishundaq aldinip öldüng!

Eger yene aldansang, ey Türki xelqler, ölüsen, yoq bolisen! ...“

Mana mushu qurlarni dawamlıq rewishte oqup ibret élishimiz, aridin 1500 yil ötkendin kéyinmu, némishqa eyni xatalarni tekrarlawatqanliqimizning seweplirini tekshürishimiz we bugün Xitay qol astida qélishimizda bu „xatalarning“ qanchilik rol oynighanliqini tekshürüp chiqishimizda köp payda bar dep oylaymen.

Hazirghiche, biz „Xitaylar bizni istila qildi“ deymiz. Emma „Xitaylar bizni istila qildimu, yaki Xitayning bizni istila qilishigha özimiz sharait hazirlap berduqmu?

Mana mushu soalgha toghra jawap tapalisaq, köpligen problemlirimiz öz özidin yéshilgili bashlaydu.

Erkin Aiptékin (40)

Erkin Aiptékin Ependining Hej perzini ada qilghan mezgili

Erkin Aiptékin Ependi Dalay Lama bilen

Erkin Aiptékin (40)

40 – Soal

___ Axirida, wetendashlarga qilidighan birer tewsiyingiz barmu?

Erkin Aiptékin _ Jawap:

___ Birinchidin , 70 yashqa kirishim tüpeyli men bilen ötküzgen bu söhbet üçün silige rehmet éytimen .Uyghurchem yaxshi bolmighach, jawablim bek uzap ketti, xapa bolmaysiler . Inshaallah jawablimni tüzitip berersiler.

Bu söhbet arqiliq ana weten we chet'ellerde yashap turghan pütün yurtdashlarga Allah Taaladin salametlik , uzun ömür we bext saadet tileymen . Bolupmu, chet'ellerde yashap turghan yurtdashlirimiz hazirghiche Sherqiy Türkistan dewasini dunya milletlirige tonutush üçün nahayti köp pidakarliqlar qildi . Bu pidakarliqlirini buningdin kéyinmu dawam qildurushlirini iltimas qilimen .

Yuqirida ipade qilip ötkinimdek, insanlar pani , dewalar ebedidur . Buning üçün, bolupmu chet'ellerde yashap turghan Sherqiy Türkistanliqlar Sherqiy Türkistan dewasini ebedileshtürüşning yollirini hazirdin axturup, tedbir- chare élishliri kérek . Sherqiy Türkistan dewasini ebedileshtürüşning birinchi sherti; yash - ösmürlirimizni milli we dini rohta terbiyileshtur .

Eger biz bugün dunyaning eng iplas bir millitining qolida qalghan bolsaq, buning bash sewebi nadanliqtur . Buning üçün, nadanliqni yoq qilishimiz kérek .

Meshur Uyghur alimi Yüsüp Xas Hajip mundaq deydu :

“...Bilig bil , kishi bol bedütgöl özüng ;

ya yilqi atalghin kishidin yiraq...”

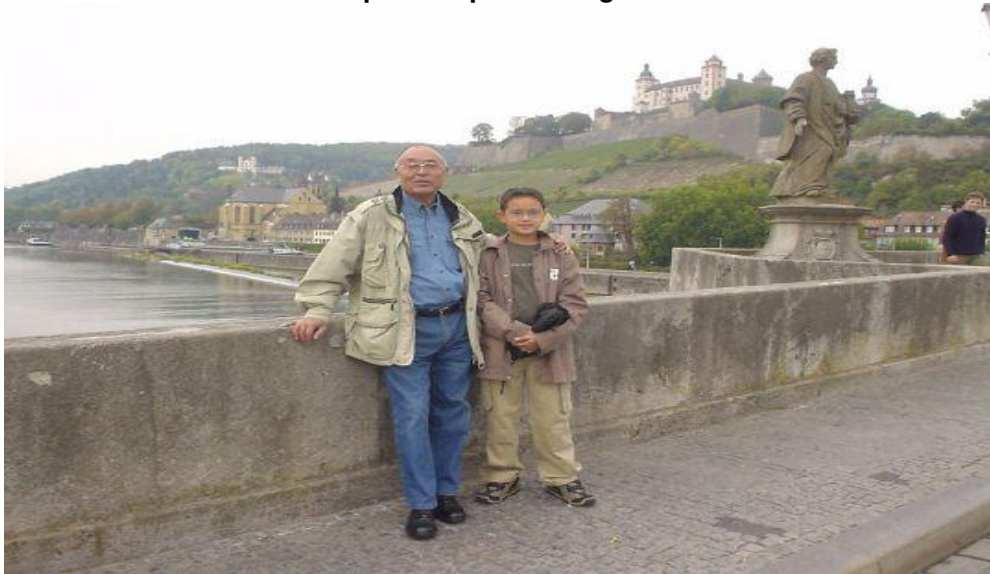
Yeni : “...Bilim élip özüngni yükselt yaki haywan ismini élip insanlardin uzaqlash...” .

Axirida yene shuni tewsiye qilishni muwapiq körimenki, chet’ellerde yashap turghan Sherqiy Türkistanliq qérindashlar bir yaqidin bash, bir yengdin qol chiqirip, bir musht bolup uyushup, eyni pidakarliqlargha kökre kérip mujadile qilalaydighan ali bilimlik yashlardin teshkil tapqan proféssiyonal bir kadro teshkil qilish yollirini izdishi, Dunyaning herqaysi döletliridiki teshkilatirimiz Sherqiy Türkistan dewasini yerlik xelqlerge mayil qilish üçün, peqet yerlik xelqlerdin teshkil tapqan “ Uyghur Support Group ” yeni “ Uyghur dewasini qollighuchi guruppilar ” qurup chiqishliri kérek . Bundaq guruppilarning sani köpeygenséri Sherqiy Türkistan dewasimu heyqaysi döletlerde téximu küchiyidu . Chünki, démokratik ölkilerde prézidéntlar , ministérлар we millet wekilliri saylam bilen kélip , saylam bilen kétidu . Emma bu présidént , ministér we millet

wekillirini saylaydighan xelq héch özgermeydu .

Eger biz dewayimizni yerlik xelqlerge anglitip , ulardin terepdar toplan , Uyghur dewasini qollighuchi guruppilar teshkil qilalisaq, herqaysi döletlarning prézidéntliri , ministérliri we millet wekillirige dewayimizni anglitish téximu tesirlik bolidu . Undin bashqa, Herqaysi döletlerdiki yurtdashlirimiz shu döletlerdeki siyasi partiyiler , milli we xelqara teshkilatlargha kérek bolsa bedel tölep eza bolushliri , waqti kelgende mezkur siyasi partiye , milli we xelqara teshkilatning ijra hey'etlirige kandidat bolup saylinishqa térishishliri , saylanghandin kéyin, élinidighan qararlirigha tesir qilalaydighan weziyetke kélishliri Sherqiy Türkistan dewasi üçün nahayiti muhimdur .

Erkin Aliptékin endim Oghli Pars bilen:

2010.01.17

Tamam